

#7 (47), 2019 część 6

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#7 (47), 2019 part 6

East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Костоломова М.В.

ЭЛЕКТРОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ.....4

Selivanava T. V.

CHANGING DOCTOR'S PUBLIC IMAGE CAN IMPROVE COMPLIANCE7

Толочко (Каралкіна) Н.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ МЕДІА НА ЗАКАРПАТТІ У ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД9

Яворська Є. Ф.

ТЕНДЕНЦІЇ МАСОВІЗАЦІЇ ТА ТОТАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВТРАТИ ГЕГЕМОНІЇ ЕЛІТ14

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nika O. M.

PECULIARITIES OF THE WORLD AND UKRAINIAN RANKING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....21

Zhukovskiy O.

THE ROLE OF INTERACTIVE LEARNING IN MEDICAL UNIVERSITIES IN PROMOTION OF STUDENT COGNITIVE ACTIVITY23

Варданян А.

РЕЧЬ УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ОДНО ИЗ ГЛАВНЫХ УСЛОВИЙ СОЗДАНИЯ РЕЧЕВОЙ СРЕДЫ25

Добровицкая Е. А.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ К ТОЛЕРАНТНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ28

Исаева М.М.

«ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-ЛИНГВИСТОВ».....32

Ковтун О. М.

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ36

Курбатов А.В., Курбатова Л.А.

ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВАЯ КОРРЕКЦИЯ И ПРОФИЛАКТИКА КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ44

Raniş A.

PEDAGOGY OF ETHICS AND MORAL EDUCATION: METHODOLOGICAL ASPECTS50

Пшенична О. О.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ54

Райко С. В.

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ58

Стеблюк С. В.

З ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІДПРИЄМЦІВ У США ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....62

Тациян А. А., Биналиев А. Т., Хитъ Я. А.

СЛОЖНОКООРДИНАЦИОННЫЕ НАВЫКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ: ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ.....67

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Поминов А. В, Страту Ю. А.

ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА КОМПЛЕКСНОЙ ПСИХОЛОГО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ71

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Kostolomova M.V.

*Candidate of science, senior researcher
Intitution of socio-political research of
Russian academy of sciences
Moscow*

ELECTRONIC EDUCATION IN RUSSIA THE CONDITIONS OF NEW SOCIAL REALITY

Костоломова Марина Викторовна

*к.социол.н., старший научный сотрудник
Институт социально-политических исследований
Российской академии наук (ИСПИ РАН)
г. Москва*

ЭЛЕКТРОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Summary: This article focuses on e-learning as a new form of educational process. On the one hand the author considers the electronic form of education as a channel for implementing the concept of continuing education. On the other hand the author considers the electronic form of education as a new form of higher education in a dynamic social reality. The article describes the possible obstacles to the formation of this type of training and assessed the prospects for its development in Russia.

Аннотация: Данная статья посвящена электронному обучению как новой форме образовательного процесса. Автор рассматривает электронную форму обучения, с одной стороны, как канал реализации концепции непрерывного образования, с другой - как новую форму высшего образования в условиях динамично изменяющейся социальной реальности. В статье описаны вероятные преграды на пути формирования данного вида обучения и дана оценка перспективам его развития в России.

Key words: *electronic education, higher education, long-life learning, social reality.*

Ключевые слова: *электронное обучение, высшее образование, непрерывное образование, социальная реальность.*

Электронное обучение как форма образовательного процесса приобрело особую популярность в России за последние несколько лет. Всеобщий тренд на цифровизацию и информатизацию социальных процессов и взаимодействий пришёл и в систему образования как в один из системообразующих общественных институтов. Принято считать, что формирование дистанционного или электронного («удаленного») обучения было спровоцировано в конце 90-х годов прошлого века бурным развитием и повсеместным внедрением в образовательные процессы информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) [6, с.130-131]. Несмотря на данный факт, термин «электронное обучение» по сей день вызывает неоднозначную реакцию с позиции консервативно настроенной общественности (в т.ч. научной). Большую роль в этом сыграли трансформационные процессы в образовательной системе и их первые последствия (общее снижение уровня знания абитуриентов, аспирантура как высшее образование и пр.), а также прогнозируемые вызовы и риски, которые влечет новая социальная реальность.

Рассуждая на тему электронного обучения и связанных с ним образовательных процессов, форм, и структур образовательных технологий довольно часто встречается понятие «дистанционного обучения». Строго говоря, эти

два вида обучения не совсем тождественны в аспекте их возможной реализации: электронное обучение подразумевает форму образовательной деятельности с применением различного рода ИКТ (в т.ч. использование сети Интернет) и может быть осуществлено наряду с «живым» общением педагога и ученика. Дистанционная форма учебного процесса также подразумевает использование ИКТ как инструмента обучения, но не предполагает реального общения педагога и ученика. Федеральный закон об образовании также разделяет данные формы обучения: «электронное обучение» - это «...организация образовательной деятельности с применением содержащейся в базах данных и используемой при реализации образовательных программ информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий, технических средств, а также информационно-телекоммуникационных сетей, обеспечивающих передачу по линиям связи указанной информации, взаимодействие обучающихся и педагогических работников. Под дистанционными образовательными технологиями понимаются образовательные технологии, реализуемые в основном с применением информационно-телекоммуникационных сетей при опосредованном (на расстоянии) взаимодействии обучающихся и педагогических работников» [8]. Однако в контексте наших размышлений данные

нюансы не имеют повышенного значения, так как речь идет, главным образом, о необходимости и путях реализации подобной формы обучения в целях устойчивого развития российского общества. Введенный в Федеральный закон, этот пункт с одной стороны, может показаться лишь контекстуальной необходимостью – реформирование образования – абсолютизация западноевропейского опыта, и, соответственно, конкретных форм организации учебного процесса. С другой стороны, следует признать, что электронное обучение – это тренд, который должен привести содержательные и парадигмальные изменения в систему российского образования именно потому, что этого требует цифровизируемая социальная реальность [4, с.16-20]. Кроме того, такой вид обучения адекватно интегрируется в концепцию непрерывного образования («образования через всю жизнь»), популяризация и развитие которого также является на сегодняшний день одним из залогов устойчивого развития российской экономики, а также открывает горизонты для упрощения межрегионального взаимодействия и партнерства образовательных структур.

«Непрерывное образование – процесс роста образовательного (общего и профессионального) потенциала личности в течение жизни, организационно обеспеченный системой государственных и общественных институтов и соответствующий потребностям личности и общества. Целью н.о. является становление и развитие личности как в периоды её физического и социально-психологического созревания, расцвета и стабилизации жизненных сил и способностей, так и в периоды старения организма, когда на первый план выдвигается задача компенсации утрачиваемых функций и возможностей» [1, с. 168].

На сегодняшний день, в условиях роста значимости знания, а также изменения его функций, в связи с глобализационными процессами и, ввиду, безусловно возрастающей роли ИКТ, вопрос о стратегии развития системы непрерывного образования в России обостряется. Ситуацию, сложившуюся сегодня, можно описать как ситуацию разрыва между требуемыми квалификациями и умениями, наличествующими знаниями с одной стороны, и «<...> ограниченными в любых «конечных» образовательных системах возможностями для овладения ими – с другой» [7, с. 332-333]. Это одна из главных проблем, стоящих на пути инновационного рывка российской экономики. Причина этой проблемы кроется в преобладающем долгое время «фрагментарном образовании», которое «ограничивалось тем возрастным барьером, до достижения которого человек считался способным к обучению» [5, с. 462]. Система непрерывного образования, по мнению Мангейма, должна была стать лекарством от фрагментарности, заполнив этот разрыв. Электронное же обучение, как технологически оправданная в современном российском обществе

форма передачи знания, может стать едва ли ни основным каналом реализации концепции «образования через всю жизнь».

Однако, на пути развития электронного обучения как канала реализации концепции непрерывного образования, и как новой формы обязательного, среднего и высшего образования, отвечающего требованиям общества знания, неизбежно возникают преграды.

Первая преграда – ожидаемое неравномерное распределение ВУЗов, реализующих электронное (и/или дистанционное) обучение в регионах страны, что создает дополнительное и, к сожалению, не единственное препятствие для развития электронного обучения в России. Сегодня на Западе такое обучение крайне популярно и начинает составлять конкуренцию традиционному университетскому образованию. Более того, в ведущих университетах Европы, как, например, в Оксфорде, предоставляется возможность пройти некоторые курсы дистанционно и совершенно бесплатно [9]. В России около 100 ВУЗов, где электронное обучение представлено дистанционными программами, предлагающими получить первое, второе высшие образования, окончить курсы повышения квалификации и переквалификации [2]. Около половины таких учебных заведений находятся в Москве – на начало 2019 года существует около 45 таких ВУЗов [3].

Вторая преграда – это собственно характер новых ИКТ, которые являются фундаментом для реализации электронного обучения. Поскольку такой процесс получения знаний имеет существенные для современного человека преимущества (доступность, самостоятельный выбор графика, удобство), оно позволяет не прерывать свое обучение буквально на протяжении всей жизни. Благоприятные социально-экономические условия для высокой социальной мобильности, необходимость соответствовать конъюнктуре, сегодня все чаще побуждают некоторых индивидов к «продолжающемуся», перманентному процессу познания и самосовершенствования. Кроме того, «правильно» приобретенное знание не просто приносит моральное удовлетворение, но, главным образом, имеет практический смысл, то есть – коммерческий результат. Человек работает, но при этом продолжает обучаться дистанционно чуть ли ни с любого информационного устройства в удобное ему время.

Однако в связи с тем, что сегодня наблюдается поливариативность способов организации учебного процесса фрагментарность в образовании, о котором мы упоминали ранее, не преодолевается, а скорее, наоборот, увеличивается. Хотя ИКТ обеспечивает человека свободой выбора и высокой способностью к трансформациям и изменениям, он скорее будет нацелен на получение знаний, руководствуясь материальными и практическими соображениями соответствия экономической среде, а не желанием «заполнить пробелы» школьного или университетского образования.

Кроме того, здесь возникает еще одна важная проблема, «оборотная сторона» – качественное содержание и наполнение этого «удаленного», электронного обучения. Условно можно выделить два канала реализации такого обучения: вузы и организации типа учебных центров и курсов (как частные, так и государственные).

1. Говоря о вузах, стоит отметить, что в условиях современного информационного общества возникает реальный риск девальвации университетов, их главной функции – передачи знания. Образовательная система в «классическом» исполнении не должна полностью терять монополию на то, чтобы быть единственным источником и производства, и передачи знания. Подобная тенденция нарастает в виду вариативности источников знания (Интернет, СМИ, тренинги и пр.) и снижения роли образовательного института, то есть происходит «наслаивание» неадекватной, часто противоречивой информации на недостаточно прочный базово-знаниевый фундамент. Поэтому для адекватной и эффективной реализации программ высшего образования посредством электронной (дистанционной) формы необходимо сформировать устойчивую нормативно-правовую базу, регламентирующую объем и содержание этих программ.

2. Учебные центры и организации, реализующие курсы саморазвития и различные обучающие тренинги в электронной форме позволяют, существенно экономя время, приобрести новые знания, умения, навыки. Однако часто такие организации своей «образовательной» деятельностью транслируют ложное, псевдо-знание, так как законодательно эта деятельность никак не регулируется. Такая ситуация порождает в общественном сознании подмену понятий, что, безусловно, необходимо учитывать.

Третья преграда на пути развития системы электронного обучения – это сама концепция отечественной системы образования, ее парадигмальная обусловленность. Последняя в свою очередь, в виду того, что система образования находится в перманентном состоянии реформирования, также трансформируется.

Главная проблема здесь заключается в том, что ввиду смены образовательной парадигмы, внедряемые новые информационные технологии, как правило, отторгаются традиционализмом и консерватизмом научно-педагогического сообщества. Кроме того, опыт последних десятилетий в области реформирования системы образования с трудом можно назвать успешным, что также снижает стремление к новшествам. Гораздо важнее вопрос о том, как преодолеть разрыв между стабильным по форме и содержанию, а также ограниченными возрастными рамками традиционным образованием и динамично развивающейся социально-экономической, общественной российской действительностью. Без изменения подхода к образованию это сделать невозможно. Единственный вариант преодоления

этого разрыва – формирование концепции изменяющегося образования. «Трансформация существующего образования в непрерывное означает поворот от сциентизма к гуманизму, от школоцентризма и авторитаризма к единству образования и самообразования, к демократизму: от складирования информации и описательности к осмыслению связей и отношений действительности <...>, от эклектики к диалектике, к фундаментальности» [7, с. 332-333]. Только после парадигмальных сдвигов, можно будет рассуждать о принятии и развитии таких новых форм обучения, как электронное.

Для того чтобы электронное обучение как новая форма обязательного, среднего и высшего образования, и как канал реализации концепции непрерывного образования получила свое развитие в России и открыла горизонты для интенсификации межрегионального взаимодействия и партнерства образовательных структур необходимо: во-первых, сформировать общественное понимание, что образование – это перманентный, продолжающийся во времени процесс, а саморазвитие – это наиболее верный и быстрый путь к жизненному успеху; во-вторых, создать необходимые условия, то есть предпринять конкретные меры по созданию сетей образовательных учреждений, центров, использовать современные ИКТ, разработать систему мотиваций для незаинтересованных работников и работодателей и пр. А также законодательно ограничить возможность деятельности лже-образовательных курсов и тренингов. Установить контроль и регулировать их деятельность.

Список литературы:

1. Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. — М., 2002. С. 168.
2. Дистанционные ВУЗы России 2019. [Электронный ресурс] // Вузопедия. URL: <http://vuzopedia.ru/vuz?f=distantsionnye&page=8> (Дата обращения: 12.02.2019 г.)
3. Дистанционное обучение в Москве 2019. [Электронный ресурс] // Mskvuz. URL: <https://mskvuz.com/distansionnye-vuzy> (Дата обращения: 12.02.2019 г.)
4. Жирина М.В. Трансформация образовательной парадигмы в условиях реформирования системы высшего образования в России // Alma Mater. Вестник высшей школы. – М.: ООО «ИНОИЦ «АЛМАВЕСТ». – 2016. - № 9. – С.16-20.
5. Мангейм К. Диагноз нашего времени. М., 1994. С. 462.
6. Осипов Г.В., Степашин С.В. Экономика и социология знания. М.: Наука, 2009. С.130-131.
7. Смирнов А.В. Концептуальные основы акмеологической стратегии развития системы непрерывного образования // Вестник ОГУ, 2011. № 2(121). С. 332-333.
8. Федеральный закон от 29.12.2012 N 273-ФЗ (ред. от 25.12.2018) "Об образовании в Российской

Федерации". Статья 16. Реализация образовательных программ с применением электронного обучения и дистанционных образовательных технологий. [Электронный ресурс] // URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_

140174/9ab9b85e5291f25d6986b5301ab79c23f0055ca4/ (Дата обращения: 12.02.2019 г.)
9.University of Oxford. Online Courses. [Электронный ресурс] // University of Oxford. URL: https://www.conted.ox.ac.uk/about/online-courses?course_subject=Archaeology (Дата обращения: 12.02.2019 г.)

Selivanava Tatyana Valerievna

External doctorate student,

Department of Public Administration of Social Sphere and Belarus Studies,

Academy of Public Administration under the aegis of the President of the Republic of Belarus

CHANGING DOCTOR'S PUBLIC IMAGE CAN IMPROVE COMPLIANCE

Abstract: The article discusses the compliance problem, its causes and consequences as well as suggests that changing the doctor's public image is the most important factor in improving compliance. Altering the public image of a doctor will ensure more effective interaction between a doctor and a patient, improve medical services quality, and help preserve and improve patients' health.

Keywords: *doctor's public image; doctor-patient relationship; compliance; non-compliance; compliant behavior; paternalism; interpersonal relationship.*

According to the World Health Organization, non-adherence to medical recommendations is recognized as one of the most significant issues for modern health care. Patients fulfill only part of their prescriptions, tend to self-medicate, resort to alternative medicine methods, and even completely refuse any treatment. [1] The efforts of healthcare providers to prevent and treat diseases, especially chronic ones, do not always bring positive results, and in 30–50% of cases the treatment ineffectiveness is attributed to medical recommendations non-adherence. [2]

Definitions of Compliance and Non-Compliance

Under these circumstances, healthcare providers are becoming more and more concerned about the compliance problem. [3]

Compliance is a patient's adherence to a recommended course of treatment, namely taking prescribed drugs, going on a diet, exercising, changing their lifestyle, and visiting medical institutions the recommended number of times. [4, 5]

The term *non-compliance* is also widely used. It describes a situation when patients do not follow medical advice. In the modern world, non-compliance is a leading obstacle to the effective delivery of health care.

Reasons for Reduced Compliance

There are many causes of non-compliance, but the factors listed below have the most adverse effect on adherence to medical advice.

Poor doctor-patient relationship. The effective interpersonal communication between a doctor and a patient is just as important as the doctor's expertise. This means that moral and ethical principles should become a part of the interaction between a doctor and a patient. [6]

Medication regimen complexity. Some patients do not understand their doctor's recommendations, while for others the treatment regimen is too complicated and time-consuming.

Poor health literacy. Without proper education, patients do not understand the treatment benefits and consequences of self-treatment.

High medication cost. Some people completely stop their course of treatment, while others have to take half the prescribed dose.

Informatization. Patients have gained access to scientific and popular science resources that do not always contain reliable information, while the quality of these resources is very much in question.

Medicalization. Today, health care is becoming an increasingly important social institution that is actively involved in society sustenance. [7] Therefore, medicalization — the influence of health care on areas of life previously not affected by medicine — has both positive and negative effects on the compliance level.

Paternalism — an interaction model that does not involve the active participation of a patient — is no longer suitable for communication with patients. However, one-third of healthcare providers still consider paternalism the only acceptable form of interaction [8]. At the same time, modern patients are focused on active participation in their treatment, choose cooperation, and advocate for freedom of choice. A 21st-century patient wants to have comprehensive information on their disease, treatment regimen, and any side effects. [9]

Also, the compliance level is affected by globalization, insufficient level of medical education, outdated treatment regimens, decreased interest in obtaining medical education, and even the immigration of the most professional doctors to other countries.

Consequences of Non-Compliance

Healthcare providers often pay attention only to the short-term consequences of non-compliance. For example, they are concerned about the transition of a disease to a chronic form or the decreasing respect to healthcare workers. However, if we consider the long-term consequences of non-compliance, we'll find out that the compliance problem affects not only patients and healthcare providers, but also has a far-reaching

influence on all social spheres and living standards in general.

First, non-compliance is **decreasing the nation's health level**. When patients do not follow medical recommendations, their treatment lasts longer and disease becomes chronic. As a result, the quality of life is deteriorating, the birth rate is decreasing, and the number of deaths due to non-adherence to medical advice is surging.

Besides, non-compliance leads to **repeated treatment** of patients that could have been avoided. As a result, healthcare providers spend extra money and time, which could be allocated on education or treatment of other patients.

Another consequence of low compliance is the **outflow of patients from traditional healthcare institutions** and the influx of patients into alternative medicine. Consequently, traditional health care is getting poorer financing, which may adversely affect the medical services quality, equipment base, and staff qualifications.

Ways of Improving Compliance

As non-compliance has an adverse effect on all areas of life, the problem of non-adherence to medical recommendations should be resolved as soon as possible. Below are some ways to increase the compliance level.

Building effective interpersonal communication between a patient and a doctor.

Simplifying medication packaging — for example, limiting the number of medications prescribed simultaneously, promoting the usage of smart devices, providing effective medication reminders, and so on.

Improving health literacy. A person who knows the consequences of their disease will more willingly follow their doctor's advice.

Monitoring the patient's regimen more carefully. This can be carried out in hospitals or remotely using smart devices.

Reducing the cost of prescription medicine.

All these options deserve attention, but a positive doctor-patient relationship is recognized as the most important factor in improving compliance. [3] In our

opinion, changing the public image of a doctor will help build and strengthen the doctor-patient relationship.

Research on the Compliance Problem

From 2016 to 2018, we have studied the compliance problem in Belarusian healthcare institutions. The object of the study was healthcare providers and patients of the Minsk region hospitals and polyclinics. The goal of the study was to identify doctor's qualities that positively affect the compliance level.

To study the opinions of healthcare providers, we have used the expert evaluation method. The experts included heads of healthcare institutions (28 people), medical doctors (27 people), and senior nurses (25 people) — a total of 80 people. The objects selection was based on the healthcare workers self-assessment and other objective parameters — experience of at least 10 years, an appropriate level of education, and a high degree of qualification.

To study the opinions of patients, we have used the questionnaire method. The survey contained both closed and open questions. We have interviewed the most active patients who wanted to take part in the survey — a total of 550 people. However, to assess the questionnaire results, we have analyzed the answers of patients that trusted their doctors, i.e., had a high level of compliance.

Public Image of a Modern Professional Doctor

To define a public image of an "ideal" doctor, we have systematized and ranked doctor's qualities obtained during the expert evaluations and patients' questionnaire. The qualities, for which the highest level of matching was found among opinions of healthcare providers and patients, have become the basis of the doctor's public image.

Among the individual and personal qualities, **good manners** and **honesty** were highlighted, while **interpersonal skills** are deemed the most essential among professionally important personal qualities. **Professionalism** is considered as an absolutely necessary quality that is important both for the experts and their patients. Healthcare providers appreciate the **responsibility** and **can-do attitude** of their colleagues, while a doctor's **visual appearance**, his **humanity**, and **intellectuality** are important for patients

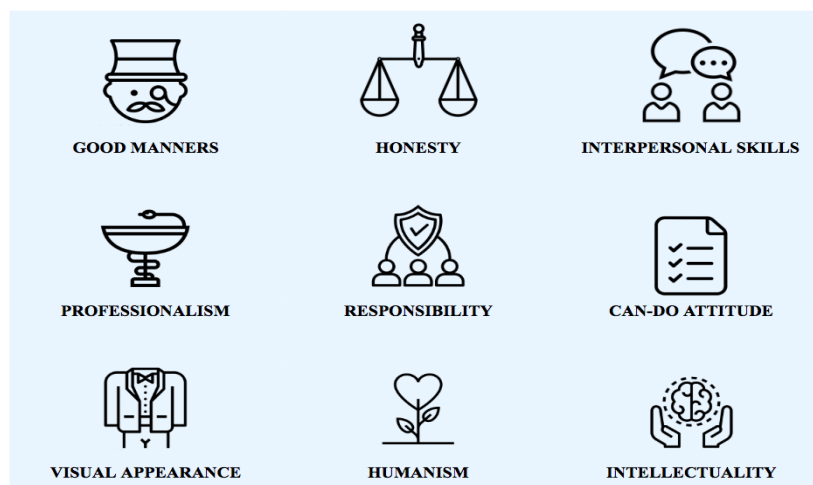

Figure 1 - Doctor's qualities that can improve compliance

Thus, the public image of a doctor who can increase the compliance level is as follows: this visually appealing doctor that is honest, humane, and intelligent; this person has good manners and interpersonal skills as well as is a responsible professional with a can-do attitude (Figure 1).

Conclusion

According to the studies conducted in the United States, 25 to 33% of patients do not follow their doctors' recommendations. [3] This happens due to complex treatment regimens, poor communication between a doctor and a patient, high medication costs, and health illiteracy.

There are many ways to increase compliance — simplify medication regimens, reduce drugs cost, improve health literacy, or more diligently monitor patients. Nevertheless, a positive doctor-patient relationship is the most important factor in improving compliance, which can be achieved by changing the public image of a doctor.

Altering the doctor's image will improve the communication between a patient and a healthcare provider, increase medical services quality, and help preserve and improve our health.

REFERENCES

1. Лапина, С.В., Селиванова Т.В. Эффективная коммуникация в системе «врач-пациент» и формирование комплаенса / С.В.Лапина // Международная научно-практическая конференция «Врач-пациент: сотрудничество в решении проблем здоровья». — Гродно: ГрГМУ, 26–27 октября 2017 г. — 6 с.
2. Piette JD, Heisler M, Krein S. The role of patient-physician trust in moderating medication

nonadherence due to cost pressures. Arch Intern Med 2005; (165). — P. 1749–1755.

3. Haskard Zolnier KB, DiMatteo. Physician communication and patient adherence to treatment: a meta-analysis. MedCare 2009; 47 (8): 826–834.

4. Clark, P.A. Medical practices' sensitivity to patients' needs: Opportunities and practices for improvement / P.A. Clark // Journal of Ambulatory Care Management. — 2003. — № 26 (2). — P. 110–123.

5. Assessing competence in communication and interpersonal skills: The Kalamazoo II report / F.D. Duffy [et al.] // Academic Medicine. — 2004. — № 79. — P. 495–507.

6. О правилах медицинской этики и деонтологии [Электронный ресурс] : постановление Министерства здравоохранения Респ. Беларусь, 7 авг. 2018 г., № 64 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2018.

7. Лапина, С.В. Основы социального государства и социальная политика / С.В. Лапина [науч. Ред.], М.А. Щеткина, И.А. Лапина — Минск: Академия упр. При Президенте Респ. Беларусь, 2018 г. — 384 с.

8. Кочергин, В.Я. Профессиональная культура врача: внутренняя дифференциация и перспективы развития / В.Я. Кочергин, А.Г. Пацеева // Социол. альм. — Минск, 2017. — Вып. 8. — С. 473–483.

9. Патернализм в институциональной коммуникации: монография / С.Б. Белецкий, Л.В. Куликова: Флинта : Наука, 2011. — Москва — 184 с.

УДК 004.032.6(477.87)«1930/1940»

Tolochko (Karalkina) Nataliia
postgraduate student

Uzhhorod National University

The thesis supervisor – Prof. Dr. Yuriy Bidzilya

PROBLEMS OF THE FORMATION OF AUDIOVISUAL MEDIA IN ZAKARPATTYA IN PRE-SOVIET PERIOD

Толочко (Каралкіна) Наталія
аспірантка

Ужгородського національного університету

Науковий керівник – доктор наук із соціальних комунікацій **Бідзіля Ю.М**

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ МЕДІА НА ЗАКАРПАТТІ У ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Summary: The article covers the formation and development of audiovisual media in Pidkarpatska Rus, Carpathian Ukraine in the 1930-1940. It focuses on the peculiarities of distribution of broadcasting and documentary chronicles through the problem-thematic aspects in the context of the socio-political situation. The findings systematize and generalize the features of establishing the first local wired media and film propaganda in Zakarpattya while being under the control of the foreign states.

Анотація: У статті розглянуто проблеми формування і розвитку аудіовізуальних медіа у Підкарпатській Русі, Карпатській Україні у 1930-1940 рр. Зосереджено увагу на особливостях поширення радіомовлення, документальних фільмів-хронік крізь проблемно-тематичну призму у контексті суспільно-політичної ситуації. У висновках систематизовано та узагальнено особливості перших радіопрограм та кінопропаганди в умовах перебування Закарпаття під владою чужих держав.

Keywords: wire broadcasting, films, chronicles, radio, television, film propaganda, audiovisual media, Podkarpatska Rus, Carpathian Ukraine.

Ключові слова: дротове мовлення, фільми-хроніки, радіо, телебачення, кінопропаганда, аудіовізуальні ЗМІ, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна.

Постановка проблеми. Аудіовізуальні ЗМІ відіграли важливу роль у розвитку Підкарпатської Русі після її приєднання у 1919 р. до Чехословаччини на правах автономії. Оскільки у той період ця частина республіки перебувала під впливом русофільства, проугорських, прословацьких, прочехословацьких, прорумунських рухів, була економічно й культурно відсталою, тому стратегічною метою державної політики, зокрема інформаційної, був поступовий розвиток цих земель, «інтеграція до суспільно-політичної й економічної систем республіки» [34, с. 24]. Про активний розвиток місцевої друкованої журналістики у 20-30-х рр. свідчить те, за кількістю назв друкованих видань Закарпаття випереджало навіть Чехію і Словаччину, «у краї виходило 75 газет (4 щоденні, 27 тижневих), 42 видання типу журналів, близько десятка календарів і альманахів» [20, с. 132]. На початку 30-х рр. друковане слово почало конкурувати із радіомовленням, а невдовзі і з попередниками телебачення – документальними кінохроніками. Актуальність нашої розвідки полягає в тому, що до цього часу не досліджено процес становлення на Закарпатті: ані радіо, ані телебачення. Утім дорадянський період важливий для дослідження історії аудіовізуальних ЗМІ крайньої західної області України, адже саме тоді сформувалися передумови розвитку регіональних аудіовізуальних медіа.

Аналіз досліджень. У наукових розвідках про Закарпаття міжвоєнного періоду, а також колективних працях з історії краю [18; 20; 26] засоби масової інформації згадуються лише побіжно. Дослідники, які вивчають історію регіональних медіа, зосереджують увагу переважно на друкованих виданнях [17; 23], зокрема для національних меншин [12], постатях медійників [11; 13], оминаючи дротові засоби зв'язку. Аспектам радіомовлення для русинів-українців, а точніше – передачам для Підкарпатської Русі, трансльованим з території сучасних Словаччини й Чехії, присвячено науково-популярні колективні розвідки закордонних авторів [1; 2]. Документальним фільмам-хронікам 30-х рр. приділяють увагу у контексті створення іміджу Підкарпатської Русі [34], а друкованій, радіо-, кінопропаганді приділяють увагу очевидці і дослідники Карпатської України [15; 29; 35-37].

Мета наукової статті – схарактеризувати основні проблеми зародження радіомовлення і телебачення у 30-40-х рр. на Закарпатті, дослідити особливості поширення радіосигналів, створення фільмів-хронік у зв'язку з політичними рухами того періоду, пояснити особливості розвитку аудіовізуальних ЗМІ на території сучасного Закарпаття у міжвоєнний період.

Методи дослідження. У процесі роботи над емпіричним матеріалом та науковими джерелами

застосовано як загальнонаукові, так і прикладні методи. На етапі накопичення матеріалу, збору інформації були застосовані первинні методи, серед них метод спостереження, описовий метод – для пізнання якісних особливостей аналізованих явищ. Під час обробки дібраних фактів, їхнього аналізу було застосовано проблемно-тематичний метод. Крім того, наукова розвідка містить елементи компаративного, структурно-функціонального та статистичного методів.

Виклад основного матеріалу. На період приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини на цій території не існувало достатнього технічного оснащення для радіомовлення. Напередодні Першої Світової війни на території Підкарпатської Русі були електрофіковані лише чотири населені пункти: Ужгород, Мукачево, Берегове, Севлюш. Утім вже з 1930 до 1935 р. було забезпечено енергією 65 міст і сіл, загалом понад 215 тисяч жителів [31; 57, 59]. Вже у 1932 р. кількість радіопередплатників в Ужгороді сягала 800 осіб, а в цілій Підкарпатській Русі таких було близько 4-х тисяч. Вони слухали радіопередачі словацькою, чеською, угорською, російською, єврейською мовами, трансльовані з європейських міст, однак українська в ефірі не звучала [37; 151-152]. Причиною цього були політичні протистояння на Підкарпатській Русі. «Закарпатським русинам», попри визнання їх частиною українського народу, а мови – української, не поспішали надавати права, зокрема, право на інформацію рідною мовою. Тому й перші регулярні радіопередачі, створені спеціально для жителів сучасного Закарпаття, були спрямовані на росіян, хоча ця нацменшина була серед найменших у Підкарпатській Русі [12, с. 240].

У 1933 р. в ефірі Кошицької радіостанції починають виходити нерегулярні радіопередачі для русинів-українців. Підтвердження цього ми знайшли у періодиці 30-х рр., де зазначено, що ефіри в середньому тривали близько години і мали фольклорно-етнографічне спрямування [Див. дет.: 6, 3; 9, 3]. Із 1 грудня 1934 р. в Кошицях почала діяти окрема редакція передач під офіційною назвою «Передача для Підкарпатської Русі». Територіально вона обслуговувала ще й русько-українську громаду Східної Словаччини та взагалі русинів усієї Чехословаччини. Періодично готувалися навіть випуски для дітей та існувала жіноча рубрика [Див. дет.: 2, 3-4]. Крім цього, радіомовлення велося в інших містах республіки. Зокрема, в березні 1943 р. розпочалися щоденні радіопересилання для українців із радіостанції Праги, а трохи пізніше аналогічне мовлення велося і з Банської Бистриці [24, с. 92].

Трансльованих з-за кордону радіопрограм було недостатньо. Тому з середини 30-х років розпочинаються активні наполягання

підкарпатських русинів щодо будівництва окремої радіостанції в Ужгороді, які однак ігнорувалися. Стимулювало закарпатських українців те, що у сусідніх з Підкарпатською Руссю Угорщині й Словаччині радіофікація стрімко розвивалася. В Угорщині навіть у малих містах, на зразок Ніредьгази, була власна радіостанція. Подібні процеси є свідченням того, що «реальний автономний статус краю, передбачений договорами, так і не був забезпечений чехословацьким урядом» [12, с. 81].

Про розвиток телебачення у 30-40-х рр. говорить зарано, однак у цей період на території Закарпаття знімали фільми-хроніки, популярні в Європі ще з початку ХХ ст. Їх вважаємо своєрідним прообразом телерепортажів, зразком кінодокументалістики, яка, на думку А. Москаленка, є невід'ємною частиною аудіовізуальних ЗМІ, розвивалася разом із ними [25, с. 273].

Для фільмування віддалених регіонів Чехословаччини відіграло роль створення Кінематографічної консультативної ради у 1934 р. Вона займалася пропагандистськими і рекламними матеріалами про республіку. Цікаво, що виробництво стрічок фінансово стимулювалося з боку держави, особливо у віддалених регіонах, таких як Підкарпатська Русь [34; с. 32].

Тож територія сучасного Закарпаття була в об'єкті кінокамер чехів ще в першій половині ХХ ст. Фільмотворці користувалися такими жанрами і жанровими різновидами, як хроніка, відеорепортаж, пейзажний відеожурнал, художня документалістика, художній фільм. Фільми періоду 20-30-х рр. можна розділити на чотири групи за проблемно-тематичним критерієм. До першої відносимо пейзажно-побутові хроніки, оскільки демонстрування побуту жителів чергувалося із показом природи й архітектури. Це такі стрічки: «Ужгород та його околиці» (1922 р.) [38], «Картинки з Підкарпатської Русі» (1924 р.) [34, с. 27], «Підкарпатська Русь» (1924 р.) [30], фільм «Весна на Підкарпатській Русі» (1929 р.) [34, с. 27], фільм про Підкарпатську Русь у двох частинах [32], хроніка про Верховину [19], зйомки катастрофічної повені в Підкарпатській Русі (1933 р.) [10, с. 2]. У цих відеохроніках демонстрували міста і села Підкарпатської Русі, природні краєвиди, промисловість, охорону здоров'я, освіту, побутове життя підкарпатських русинів, відзначення ними релігійних і сімейних свят, тощо. Автори додавали титри з різноманітною інформацією: статистикою жителів, площею території, назвами географічних, архітектурних об'єктів.

До другої групи можемо віднести відеорепортажі, приурочені відкриттю важливих об'єктів чи подіям за участі політичних і громадських діячів – своєрідні пропагандистські стрічки, які демонстрували розвиток інфраструктури, допомагали створювати позитивний імідж держави, формувати національну самосвідомість населення, наприклад, відкриття аеропорту в Ужгороді у 1929 р. [32], «Перший

крайовий з'їзд освітніх працівників Підкарпатської Русі в Ужгороді» (масариковий інститут працівників освіти, 1929 р.), «Усьому землеробському народу» (1931 р.) [34, с. 26].

Третя група об'єднує зйомки подій, на замовлення самих жителів Підкарпатської Русі, наприклад, масштабне єврейське весілля в Мукачеві за участі 12.000 гостей і випадкових перехожих [5, с. 3].

До четвертої групи відносимо художні фільми: «Корятович» (1922 р.) [34, с. 28], «Земля співає» (знятий збирачем фольклору Карлом Пліцкою, 1933 р.) [8, с. 3], «Марійка-невірниця» (1933 р.) [7, с. 3], які, на нашу думку, теж мали значення для розвитку екранного мистецтва, популяризації Підкарпатської Русі. Особливої уваги заслуговує фільм «Марійка-невірниця», який попри критику тодішніх чеських кінофахівців, дуже вподобали глядачі через народну мову, звичаї, культуру [22, с. 44-45].

Наприкінці 30-х рр., після надання Підкарпатській Русі автономного статусу внаслідок підписання Мюнхенського договору 30 вересня 1938 р., на території Підкарпатської Русі розпочинається новий етап розвитку аудіовізуальних і друкованих ЗМІ. У цей час українська мова набула статусу офіційної, активно розвивалася власна періодика (виходило 8 часописів) [12, с. 82], шкільництво, і врешті було налагоджено україномовне радіомовлення. Спочатку радіостудія розташовувалася в одній із кімнат Народного дому в Ужгороді. Після переїзду очільників Карпатської України до Хуста перевезли і радіостанцію. Утім спочатку це було лише обладнання для прийому сигналів інших станцій. На територію Карпатської України у цей час мовили чеські, угорські, польські радіостанції, однак це були дуже скупі відомості, до того ж нерідко неправдиві, маніпулятивні [36; 52, с. 103]. Тому Пресова Служба Карпатської України користувалася і радіохвилями в Банській Бистриці та Пряшеві [12, с. 83]. Крім цього, офіційні новини Хуста, які передавали телефоном, транслювали тричі на день українською та німецькою мовами зі словацької радіостанції у Братиславі [15, с. 25].

У лютому 1939 р. в Хусті починають спорудження власної радіовисильні. Коли інформування було налагоджено, «головним голосом радіо Карпатської України стала диктор Маруся Ігнатишин» [12, с. 83]. Підтвердження факту існування української короткохвильової радіостанції в Хусті на початку 1939 р. знаходимо і в праці українського науковця І. Маценка [24, с. 92]. Саме за допомогою радіо Августин Волошин ще в переддень Сойму 1939 р. повідомляв про зміну заграничної ситуації Карпатської України, а також офіційне вирішення питання суверенності держави [38, с. 236]. Протягом усього дня 15 березня щопівгодини по радіо транслювалося патріотичне звернення Команданта Національної Оборони, полковника С. Єфремова до населення Карпатської України, у якому він закликав ставати до бою [29, с. 121].

Кінострічки періоду 30-40-х рр., як і радіомовлення, використовувалися з пропагандистською метою, однак попри однобічне висвітлення подій, становлять значний інтерес для дослідників, дозволяють відтворити важливі сторінки історії, завдяки чому є попередниками репортажної журналістики. Наприкінці 30-х рр. у Хусті існували дві кіностудії – «Дніпро-Фільм» Каленика Лисюка [35, с. 92] і «Українське фільмове мистецтво» зі штаб-квартирою у Нью-Йорку. Дослідник Карпатської України О. Пагіря зазначає, що про односторонню державу було створено й кольоровий фільм, який називався «Україна у Вогні» (режисер Волтер Блондин). У своїх припущеннях дослідник покликається на доньку режисера. Утім пошуки фільму тривають, про нього є згадки у джерелах, але сам він безслідно зник. У щоденнику В. Гренджі-Донського зазначено ще про одного фільмотворця – українця Романа Мишкевича, який планував створити два фільми на території Підкарпатської Русі. Один із них, за порадою письменника, зняв на Гуцульщині [36, с. 198]. Доля цих стрічок теж невідома.

Значно більше інформації є про зйомки і результат роботи громадського діяча, колекціонера та мецената, діяча Української Народної республіки Каленика Лисюка (справжнє ім'я Василь Лепикаш), який зі своїм сином Петром прибув до Хуста з Америки на початку 1939 р. Він збирався відзняти документальний фільм з історії визвольних змагань українського народу, в якому значне місце відводилося Карпатській Україні. Тексти до стрічки мав підготувати У. Самчук [15, с. 436]. Каленик Лисюк відзняв проголошення Соймом незалежності Карпатської України 15 березня 1939 р. Він чітко усвідомлював важливість своєї роботи, хоч події у Хусті для нього тісно переплелися з особистою драмою: 14 березня в одному з боїв трагічно загинув його син Петро. Відзняті К. Лисюком кадри неоціненні в історичному аспекті, оскільки «жодне інше проголошення українських республік у першій половині XX-го сторіччя не було відзнято на кінокамеру» [4]. Після подій у Хусті К. Лисюк продовжував зйомки у Словаччині за участі реальних воєнків Карпатської січі, які вижили після березневих боїв з угорцями. Згодом усі ці кадри увійшли до документального фільму «Трагедія Карпатської України», який був завершений у 1942 р. у кіностудії Василя Авраменка у Нью-Йорку [16].

Із періоду окупації Угорщиною Закарпаття збереглися короткі фільми-хроніки з кіножурналу «Угорські новини». У них відтворено прихід угорських військ до Ужгорода і Мукачева [3; 28]; зустріч угорських і польських військових на кордоні, що проліг через Ужоцький перевал, біля с. Верб'яж [21; 39]; вступ угорських військ до Хуста [28]; святкування Різдва у селі Пістрялово на Мукачівщині [33]. У таких стрічках демонстрували пейзажі, культові споруди, побут русинів-українців, урочисту зустріч військових із населенням тощо. Кадри супроводжуються маршовими мелодіями, титрами, озвучені

угорськомовним диктором. За жанром це кінопропаганда.

Висновки. Таким чином, можна виділити наступні проблеми зародження радіо і передумови розвитку телебачення у найзахіднішій області у 30-40-х рр. Передусім це перебування Закарпаття під владою чужих держав, що впливало на суспільно-політичні процеси, поширення інформації, розвиток медіасистеми. Для проукраїнського культурного, суспільно-політичного розвитку склалися не найсприятливіші обставини, які маскувалися під псевдодемократичними гаслами, що в сукупності сприяло денационалізації краю. Розвивалося мовлення для нечисельних національних меншин (чехів, словаків, росіян), натомість для корінної нації – українців упродовж тривалого часу не існувало жодної україномовної радіопрограми. Далася взнаки і відсутність підтримки з боку чехословацької влади, попри обіцянки автономності, й заснування радіостудій в інших містах республіки, окрім Підкарпатської Русі. Крім цього, економічна і культурна відсталість цієї частини Чехословаччини. Неосвіченість і бідність населення позначилися на розумінні важливості ЗМІ у цей період. Вагомою проблемою була неспроможність місцевої інтелігенції відстояти потребу власного україномовного радіомовлення ще на початку 30-х років. Наслідки цього були відчутні вже в 1939 р., коли проти Карпатської України велася інформаційна війна угорців, поляків, чехів за допомогою друкованих засобів, радіо, кінопропаганди, що завдавало значної шкоди іміджу молодій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. 50 років українського радіомовлення в Чехословаччині. Пряшів, 1984. 159 с.
2. 65-річне радіо (65-ročný rozhlas). Словацьке радіо, 1999. 24 с.
3. 1938: угорські війська займають Ужгород і Мукачево. Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua/videos/4cd0766e6f3e9/> (дата звернення: 8.03.19)
4. 1939: проголошення незалежності Карпатської України. Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua/videos/2011/03/14/31517/> (дата звернення: 8.03.19)
5. Б/А. Весілля дочки равина в Мукачеві. Карпаторуський голос. 17 березня 1933. № 60 (234). С. 3.
6. Б/А. Друга радіопередача з Ужгорода. Карпаторуський голос. 19 лютого 1933. №38 (212). С. 3.
7. Б/А Неверная Марійка. Карпаторуський голос. 6 грудня 1933 р. С. 3.
8. Б/А Подкарпатская Русь в фільмах. Карпаторуський голос. 2 грудня 1933. С. 3.
9. Б/А. Радіопередача із Ужгорода 8.1.1933 года. Карпаторуський голос. 11 січня 1933 року. № 7 (181). С. 3.
10. Б/А Развитие чехословацкой киноиндустрии – 30 новых чехословацких фильмов.

Карпаторусскій голось. 25 липня 1933. № 158 (332). С. 2.

11. Барчан О.В. Публіцистика Василя Гренджі-Донського 20-30-х рр. XX століття: монографія. Ужгород: Ліра, 2017. 200 с.

12. Бідзіля Ю.М. Періодика транскордоння в контексті міжнародної комунікації: монографія. Ужгород, Вид-во ПП «Аутдор-Шарк», 2016. 472 с.

13. Вегеш, М. М. Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України / М.М. Вегеш, М.І. Кляп, В.Ю. Тарасюк, М.Ю. Токар. 2-ге вид., допов. Ужгород: Карпати, 2009. 480 с.

14. Вегеш М., Токар М. Карпато-Українське державотворення: до 70-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 536 с.

15. Вінч М. «Одноденна держава»: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України. К.: Темпора, 2012. 348 с.

16. В'ятрович В. Карпатська Україна та її армія. Унікальні ФОТО. Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/4d7fe81ac60af/> (дата звернення: 8.03.19)

17. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867-1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.

18. Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття: навчальний посібник з краєзнавства. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2013. 304 с.

19. Закарпатська Верховина в 1930 рр. Kertvarosh. URL: <https://www.facebook.com/kertvarosh/videos/595099790640711/> (дата звернення: 7.03.18)

20. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. 720 с.

21. Зустріч на кордоні польських та угорських військ, 1939 р. Кіножурнал «Угорські новини» («Magyar vilaghirado») URL: http://territoryterror.org.ua/uk/archive/film-archive/video/?vd_movieid=121 (дата звернення: 28.03.19)

22. Кляшторна Н. Як у 30-х роках XX століття знімали Кіно в Колочаці. Локальна історія. № 3 (5), 2019. С. 44-49.

23. Лісовий П. Журналістика Закарпаття 50-70-х рр. XIX століття і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією. Ужгород, 1969. 54 с.

24. Мащенко І.Г. Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу. К., 2005. 382 с.

25. Москаленко А.З. Теорія журналістики. К.: ЕксОб, 2003. 337 с.

26. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918-1945). Ужгород, вид. «Закарпаття», 1995. 665 с.

27. Новий кордон Угорщини. Кіножурнал «Угорські новини» («Magyar vilaghirado»). Територія терору. URL: http://territoryterror.org.ua/uk/archive/film-archive/video/?vd_movieid=126 (дата звернення: 28.03.19)

28. Окупація Карпатської України, березень 1939 р. Кіножурнал «Угорські новини» («Magyar vilaghirado»). Територія терору. URL: http://territoryterror.org.ua/uk/archive/film-archive/video/?vd_movieid=128 (дата звернення: 28.03.19)

29. Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України: науково-популярне видання. К.: Темпора, 2010. 152 с.

30. Підкарпатська Русь у 1924 році. Transcarpathian Heritage. URL: <https://www.facebook.com/transcarpathian.heritage/videos/605721746194529/>

31. Підкарпатська Русь – 1930. Ч 1,2. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/user/stylenotes1/videos> (дата звернення: 7.03.18)

32. Репортаж з відкриття аеропорту в Ужгороді 5 травня 1929 року // Transcarpathian Heritage. URL: <https://www.facebook.com/transcarpathian.heritage/videos/607196576047046/> (дата звернення: 7.03.18)

33. Різдва на Закарпатті в 1940 р. Kertvarosh. URL: <https://www.facebook.com/kertvarosh/videos/975093872641299/> (дата звернення: 7.03.18)

34. Росул Т. Образ Підкарпатської Русі в Чехословацькому кінематографі (1919-1938). Студії мистецтвознавчі. №1 (2016). С. 24-32.

35. Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 рр. Торонто: НТШ, 1965. 288 с.

36. Твори Василя Гренджі-Донського. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Т. 8. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1987. 487 с.

37. Твори Василя Гренджі-Донського. Том XII. Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К. 1992. 562 с.

38. Ужгород та його околиці. 1922 рік. Transcarpathian Heritage. URL: <https://www.facebook.com/transcarpathian.heritage/videos/606280842805286/> (дата звернення: 8.03.18)

39. Угорсько-польські військові на Ужоцькому перевалі, 1939 р. Кіножурнал «Угорські новини» («Magyar vilaghirado»). Територія терору. URL: http://territoryterror.org.ua/uk/archive/film-archive/video/?vd_movieid=124 (дата звернення: 28.03.19)

Яворська Євгенія Феліксівна
аспірант кафедри теорії та історії соціології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ МАСОВІЗАЦІЇ ТА ТОТАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВТРАТИ ГЕГЕМОНІЇ ЕЛІТ

Yavorska E.F.
postgraduate student of the department
of the theory and history of sociology,
Taras Shevchenko university of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

MASSOVIZATION AND TOTALITARIAN TENDENCIES OF CULTURE IN SITUATION OF LOSS HEGEMONY OF ELITE

Анотація: Стаття аналізує теоретичні підходи до осмислення соціокультурних трансформацій капіталізму та індустріалізму, відхід від традиційних способів трансляції цінностей, зміну основних носіїв культури та культурних статусів. Масовізація, яка стає наслідком стирання контрастів у способах життя народу та вчорашньої еліти, мобільність між ними, визначає новий режим функціонування культури. Стандартизація, ефективність, рентабельність як принципи раціоналізації капіталістичного ладу сприяють формуванню гедоністичного ставлення до символічної продукції, а також виключають необхідність саморозвитку та критичного осмислення оточуючої реальності. Зміна характеру комунікації (соціальної, масової, художньої) дозволяє кожному зайняти місце експерта, аналізуючи та інтерпретуючи (підводячи під власний зрозумілий стандарт) сучасні продукти культури. Сучасне мистецтво постає як атрибут повсякдення. Масовізація ознаменувалася кризою ідей та смислів в період адаптації до хаосу вільноплинного розвитку суспільства та неактуальності моральних та духовних «табу» традиційної картини світу. Критики тоталітаризму відмічали нетотожність демократії та масовості, але реалії ХХст. поставили перед теоретиками питання: в який момент відкрите суспільство стає на шлях диктатури та необмеженого контролю за поведінкою та мисленням своїх громадян?

Summary: The article analyzes theoretical approaches of understanding the social and cultural transformations of capitalism and industrialism, a departure from traditional ways of transmission of values, change the main carriers of culture and cultural status. Massovization, which is the result of abrasion of contrasts in the ways of the people's life and yesterday's elite, mobility between them, defines a new mode of culture functionality. Standardization, efficiency, profitability as the principles of rationalization of the capitalist system contribute to the formation of hedonistic attitude towards symbolic products, and excluding the need for self-improvement and critical understanding of the surrounding reality. The changing nature of communication (social, mass, art) allows everyone to take the place of the expert, analyzing and interpreting (subordinating under standard, that is clear to own understanding) products of modern culture. Contemporary art became an attribute of everyday life. Massovization marked by a crisis of ideas and meanings in the period of adaptation to the chaos of society, that developing in a free direction and outdated moral and spiritual "taboo" of traditional world viewing. Critics of totalitarianism were noted that mass and democracy are not the same, but the reality of a XX century set theorists question at which point open society takes the path of dictatorship and unlimited control over the behavior and thinking of its citizens.

Ключові слова: масовізація, індустріальне суспільство, раціоналізація, тоталітаризм, криза культури.

Key words: massovization, industrial society, rationalization, totalitarianism, the crisis of a culture.

Постановка проблеми. ХХ століття поклало початок новим засадам теоретизування та пояснення соціокультурних трансформацій. Якщо за часів монархічної та церковної влади минулих століть владні відносини зосереджувалися переважно в руках меншості, то становлення нового суспільства, охарактеризованого сучасниками як буржуазне капіталістичне, «масове» та індустріальне, віддало можливість вирішувати долю людства пересічним громадянам. В колі провідних мислителів того часу пролунало застереження про занепад і деградацію західно-

європейської культури, яка повинна була зайняти провідне місце в світовому поширенні західних ідей та стилю життя. Втрата «європейського духу» для багатьох критиків означала деградацію високого виміру національної та світової культури загалом. Переулаштування географічних та політичних сфер впливу, зокрема втрата колишніх колоній та конфронтація політичних режимів, демонстрували, що нові соціальні реалії разом із швидким потужним технологічним розвитком за умов ціннісного вакууму загрожують пануванням антигуманних тенденцій тоталітаризму.

Актуальність звернення до теоретиків масового та тоталітарного суспільства аж ніяк не обмежується часовими межами, адже враховуючи нелінійний характер соціокультурних змін та мультиваріантну модель демократії в сучасному модерному суспільстві досить неочікуваними, мали б бути, сплески неонацистських та ксенофобських риторик, які, тим не менш, в умовах демократичних країн апелюють до тоталітарного минулого своїх націй як до зразку єдино правильної моделі функціонування соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам масового суспільства та тоталітаризму наразі присвячуються здебільшого міждисциплінарні дослідження, зокрема різні аспекти цих проблем були досліджені у публікаціях Волвенко Н.М., Калиніної А. О., Рябого Ю.О., Рахмайлова Є.В. та інших. З огляду на мозаїчність сучасної реальності соціокультурні прояви масовізації та тоталітаризації набувають нового осмислення в сферах історичного, економічного, культурного, політично-правового, соціально-психологічного, та, власне соціокультурного аналізів.

Виділення не вирішених раніше часток загальної проблеми. Аналіз сучасних суспільств в соціології зосереджується переважно в площині глобалізаційних викликів та проблем постіндустріальних суспільств. Однак, саме період зародження індустріального суспільства стає предметом численних дискусій та спроб прогнозування нової системи цінностей, засад соціальної мобільності та диференціації в працях критиків європейської культури. Процеси масовізації суспільства демонструють нову роль пересічних громадян, за підтримки яких стає можливим формування як тоталітарного, так і демократичного ладу. Сучасні розвинені суспільства, охарактеризовані як постіндустріальні або інформаційні, тим не менш, зберігають ознаки й індустріалізму (та капіталізму в його класичному розумінні), адже економіка так само диктується принципами ефективності та рентабельності, науково-технічним прогресом, гонкою інновацій, а соціокультурна сфера – посиленням культурної диференціації, швидким темпом життя, переосмисленням традиційних цінностей. В глобалізаційному розрізі сучасні суспільства містять в різній мірі ознаки як аграрного, так й індустріального або ж інформаційного суспільства. Демократія, як демонструє новітня історія, не є кінцевим пунктом суспільного розвитку, а дестабілізуючі впливи зі сторони протидіючих суспільних рухів громадянського суспільства можуть формувати як толерантне індивідуалізоване суспільство, так і тоталітарне, підкріплене згодою більшості.

Мета статті – проаналізувати концепції кризи європейської культури (О. Шпенглер, А. Вебер, П. Сорокін Й. Гейзінга), «масового» суспільства (Х. Ортега-і-Гассет), тоталітаризму (Франкфуртська школа – В.Беньямін, З. Кракауер, Г. Арндт), соціології знання К. Маннгейма та розкрити

специфіку функціонування культури в умовах її розділення на «масову» та «елітарну», визначити залежність процесів індивідуалізації та інтелектуалізації від технологічного рівня культури, та визначити зв'язок між «масовим суспільством» та ризиками зсуву до тоталітарних ідеологій.

Викладення основного матеріалу. Втрата місіонерської ролі європейської культури, відхід від безумовного прийняття традиційних ціннісних абсолютів, швидкий технологічний розвиток, який дозволив наблизити зрівнювання стилів життя правлячої меншості і народу ознаменували нову соціальну реальність, інтерпретовану провідними мислителями ХХ сторіччя як кризову. Занепад імперіалізму змістив точки культурного, ідеологічного, політичного та економічного впливів, децентралізувавши культуротворчі процеси, які висунули на перший план можливості соціокультурної самоідентифікації колишніх колоній. Відхід у минуле зразків встановлення та легітимізації влади, дифузія культурних форм, конфлікт поколінь (як реакція на неактуальність старої ціннісно-символічної системи до індустріального традиційного суспільства) спровокували дискусії стосовно кризи інститутів європейського світу. При цьому перехідний період суспільних трансформацій індустріального суспільства був досить швидкий для фіксації його динамічних та структурних ознак.

Так німецький філософ та культуролог Освальд Шпенглер ще на початку 20-х років ХХст. говорив про тенденцію втрати «європейського духу», коли надмірний вплив процесу технологізації визначив кризовий стан високої культури, поставивши індивіда у залежність від фінансових та ринкових відносин, які диктують шлях культурних процесів. В даному підході функціонування культури редукується до організму, оскільки, як вважав Шпенглер, її розвиток проходить етапи становлення та смерті (при вичерпуванні власного потенціалу). Західна культура розвивається в умовах численних конфліктів на історичному підґрунті. Історія, за Шпенглером, носить випадковий характер, вона визначається відносинами боротьби, обміну ідеями, домінуванням між різними культурами. Індустріалізація визначає пріоритет матеріальної сторони життя над духовною, втрату критичного мислення, яке не можливе в умовах тотального панування знеособленої робочої маси [17, с.529]. Цінність людини в новому суспільстві визначається її залученням в умови праці в репресивній індустріальній системі. Культура замикається в умовах матеріальної, технологічної реальності де вона втрачає свою автономність та самоцінність.

Німецькі теоретики говорили про крах культури загалом, оскільки вважали європейську культуру гегемоном для іншого світу, а її занепад означав втрату духовності. Сакральність та недоступність високої культури, яка замикалася на прошарку інтелектуалів повинна була сприяти індивідуалізації історичного процесу. Німецький

суспільствознавець Альфред Вебер зазначав численні протиріччя всередині західної цивілізації, які відбивалися в конфронтації різних класів, що не дозволяло профанації очолювати культурний прогрес. Говорячи про кризу культури, апологети даної позиції позначали скоріше кризу певного типу культури – аристократичної, яка в силу нового індустріального ладу вимушена була не тільки контактувати з «низькою» масовою, але й відкривати нові умови для мобільності. Це означало нові умови ідеологічного впливу і необхідність апелювання до широкої аудиторії. Ринкова система європейського господарства в умовах потужного розвитку індустріалізації означала посилення матеріальних інтересів, які стали торкатися духовного виміру культури.

Кризова ситуація занепаду аристократичної культури для А. Вебера передбачає втрату протиставлення між інтелектуально розвиненою елітою та неосвіченими народними масами, породжуючи усереднену особистість, яка ніби піднімається до загального рівня культури, але не здатна досягти висот національної духовної культури, приводячи в апатію політичну та культурну сфери та втрачаючи здатність очолювати прогрес європейського духу. Зміна впливу європейської культури на світову історію передбачила

вибух емансипістських масових рухів, які похитнули урівноваженість західного соціокультурного простору, який втілював ідею гуманності [5, с.284].

Звільняючись від свого колоніального минулого, відстоюючи власну національну ідентичність та самобутність інші держави-нації в силу нових ресурсних та соціокультурних переваг прагнуть звільнитись від ідеології заходу. Таким чином шлях сучасної культури та цивілізації у А.Вебера йде у напрямку від централізації (впливу аристократичного національного духу на світову розстановку культурних та ідеологічних впливів) до децентралізації європейської культури, коли розвиток культурних форм відбувається на фундаменті досягнутого західною цивілізацією ринкового індустріалізму, але з привнесенням менталітету інших, в минулому відсталих, суспільств. Відродження європейської культури, на думку А.Вебера можливе завдяки молодому поколінню німецької нації, яка здатна втілити на високий вимір європейського духу [5, с.292]. В свою чергу А.Вебер характеризує націю як стійке історичне утворення з визначеністю культурних форм. Нація займає правлячу роль у процесах трансформації імперіалістичної культури і таким шляхом відбувається ствердження просвітительської та місіонерської ролі європейської культури в якій роль професіонального естетського судження не допускає примішування дилетантських середньомасових смаків. Неєвропейське мистецтво та народна творчість були сприйняті елітою як загроза втрати власної європейської ідентичності.

Ствердження кризи європейської культури для багатьох теоретиків передбачало розуміння занепаду культури цивілізації, якого можна уникнути лише повернувшись до минулого ідеалу духовності. Так, Пітірім Сорокін зауважував, що європейська культура в стані духовної кризи акумулює негативні тенденції втрати демократії, культурного зубожіння, посилення збройних зіткнень. Європейська культура є цілісною в першу чергу завдяки єдиній ціннісній основі. Для П.Сорокіна становлення нового типу культури відбувається на уламках старої системи цінностей, яка поступається своїм панівним місцем новому фундаментальному принципу. Криза чуттєвої культури яка охопила всю західну культуру породила багато конфліктів в тому числі між політичними системами. Однак такі деструктивні для культури наслідки на думку П.Сорокіна, не означають її остаточного занепаду, адже криза – це певною мірою етап тих трансформацій, які сприяють становленню нових принципів культури, її нових форм, що виключає абсолютизацію світової культури як уніфікованої системи. На думку Сорокіна визначна риса сучасної західної культури в її еклектичності стилів, необмеженості єдиним ціннісним принципом, що передбачає її доступність для будь-якого смаку та кола людей. Потенціал сучасної культури сприяє розвитку людини. Однак, як вважає Сорокін, інший аспект чуттєвої культури – гедонізм та прагнення видовищності втрачає свою інтегруючу ціннісну сутність, формуючи культуру поверхову та ілюзорну [15, с.449]. В індустріальному суспільстві культура втрачає чітко окреслені межі, проникаючи у повсякденне життя людей. Сучасна культура стає все більш ринковою, візуальною, схильною до пафосу. Професійне коло еліти втрачає своє виняткове право на оцінку високої культури.

Йоган Гейзінга говорячи про кризу європейської культури зазначав її неминучість та відмінність від минулих історичних потрясінь, які носили революційний характер щодо ціннісної картини світу. Сучасна культура базується на уламках минулої високої культури, а матеріально-технічні надбання самі по собі не забезпечують інтелектуальний прогрес цивілізації. Як і більшість теоретиків, Гейзінга вбачає в техніці інструмент влади та насилля. Наука і техніка, позбавлені морального виміру не здатні слугувати високим цілям. За Гейзінгою, культура повинна балансувати поміж матеріальним та духовним, зберігаючи свою основоположну ідею [16, с. 261]. Новітня культура втрачає свій критичний, а відтак раціональний потенціал. На цьому підґрунті і визрівають різні радикально спрямовані націоналістичні рухи. Заміщення релігії новою філософією дає підстави для визначення відносності загальноприйнятих цінностей, що в економічно та технологічно потужному суспільстві отримує виправдання насилля. Популізм дозволяє нейтралізувати ті вибухові настрої широких мас, які в минулому провокували революції.

Діагноз європейської культури ХХст. для Гейзінга полягав у її «варваризації» не зважаючи на здобутки техніки та науки. Відродження культури, на його думку, не можливе лише завдяки відновленню минулого співвідношення між масами та елітою. Сьогоднішні аспекти культури полягають в знеціненні традицій та моралі, занепаді критичного судження та індивідуалізму перед обличчям загальносуспільної вигоди. Відродження європейського духу не можливе на базі лише економічної та технологічної потужності сучасного суспільства, тому Гейзінга говорить про необхідність катарсису індивідуального духу, який звільнив би сучасну людину від влади інстинктів та ціннісного релятивізму. Відновлення духовності та очищення культури – завдання нового покоління людей [16, с. 365].

На Хосе Ортега-і-Гассета криза західного суспільства полягає у розпаді старих владних відносин, особливої ієрархії, коли у керма історії стає не «еліта» – інтелектуали, а представники «натовпу», вчорашні «плебеї». «Маси» – це нічим не примітна більшість, яка зустрічається і у високих колах суспільства [12, с.11]. Натомість еліта – це обдаровані та неординарні особистості, які надають масам приклад самовдосконалення. Маси, котрі довгий час стояли осторонь суспільної влади вносять свою некомпетентність та обмеженість у всі сфери суспільства. Інтелектуальна еліта, для Ортега-і-Гассета не тотожна аристократії, високий духовний рівень людей визначається їхніми розумовими даними та рівнем культурного розвитку. Ідеальний суспільний лад, на думку іспанського дослідника – це міцна національна і військово- потужна держава в межах сильної Європи з владними лідерами, які здатні придушити сепаратистські настрої і не дозволити масам диктувати умови існування. З іншої сторони, взаємодію між масами та елітою Ортега-і-Гассет характеризував як динамічну, що: «...складає опору будь-якого суспільства і спрямовує його розвиток як в позитивному, так і в негативному смислі» [11, с.78]. Вирішення кризи державності – це, на його думку, подолання територіальної та ідеологічної фрагментарності, солідаризація та виключення елементів, які загрожують процесу тоталізації.

Індивіди залежать від свого покоління, яке кооперує їх за ознаками віку та стилем життя. Саме приналежність до свого «часу» (а відтак і певної картини світу, ідеології) є об'єктивною умовою становлення особистості. Для Ортега-і-Гассета кожне покоління несе в собі пам'ять попередніх, де особлива цінність для історії належить перехрестю двох поколінь, коли існують альтернативні погляди, яким має бути світ. Кризові явища відбуваються при ігноруванні одного покоління іншим. Численні «ідеології», які трактувалися у різних контекстах з боку своїх апологетів або ж обвинувачів, знаходять свій підсумок в процесі усвідомлення та спадкоємності поколінь. Відкидання традиційної культури за кризових трансформацій потребує заміщення іншою, новою

культурою, і тут Ортега-і-Гассет говорить про марність передбачення, яким шляхом піде людство, оскільки ціннісна порожнеча може підштовхнути «маси» до конструювання деструктивної ідеології. Сприйняття та інтерпретація оточуючої дійсності, на думку Ортега-і-Гассета, за умов існування в темпі технологізації, постійного голосного фону позбавляє необхідності осмислювати своє життя, приймати дійсність як даність, яка наявна для користування, але не творення. Той момент, коли на арену історії виходить маса збігається з освоєнням людством автоматизованих технологій, індустріалізації, при якій виробництво носить масовий і стандартизований характер. Ортега-і-Гассет ставить техніку на місце між людиною та природою, як новий бар'єр, що сприяє пасивному включенню в процес виконання повторюваних функцій. Таким чином відбувається редукція індустріального працівника («людини-техніка»), без огляду на рівень кваліфікації, до інструменту, який виконує свою задану функцію. Загроза технізму полягає в тому, що подібна праця не несе в собі потенціал винахідливості, а стає частиною загального методу, де глибинне пізнання технічних засад для більшості робітників позбавляється сенсу [14, с.228].

В ситуації, коли матеріальна сфера не задає нових викликів духовний вимір виховує конформізм та не бажання самостійної інтерпретації оточуючої реальності. «Людина – це неприборкувана воля до буття – абсолютне прагнення бути, підтримувати існування, - але прагнення бути собою, тобто здійснити власне, неповторне «Я»» [14, с. 253]. Самоідентифікація, відстоювання особистісної свободи та вибір перспектив поєднується з загрозами, обмеженнями та правилами, які накладає оточуюча реальність, і з якими повинен рахуватися індивід для того, щоб підтримувати безпечно існування та баланс поміж своїм духовним світом та зовнішніми викликами.

Критика нового «масового» суспільства Франкфуртської школи, надала поштовх для розроблення проблем авторитарної особистості, культуріндустрії, втрати критичного мислення і т.д. Фрейдомарксистське спрямування визначило специфіку підходу до аналізу нових соціальних реалій. «Франкфуртці» вказували, що гедонізм, як основний стимул та самоціль споживання культурної продукції виключає необхідність резистентності та незгоди з існуючим суспільним ладом. В масовому соціумі культура, лібідо, економіка, політика, ідеологія та філософія є взаємопроникними елементами нової (хибної) раціональності, яка встановлює репресивний характер індустріального суспільства. На думку Т.Адорно конфліктність та дистанція різних жанрів культуріндустрії є відображенням антагонізмів самого індустріального суспільства. Таким чином, мистецтво являється своєрідною мікромоделлю соціуму [1, с.156]. Стереотипи, відображені в формальності культури розділяють суспільство на прошарки споживання продуктів культуріндустрії. Мистецтво стає атрибутом життєвого комфорту і

перетворюється на складовий елемент повсякденності. Герберт Маркузе характеризує індустріалізацію західного суспільства як новий суспільний лад, який придушує антагоністичність в середині системи. Індустріальне суспільство орієнтоване на задоволення будь-яких потреб людей, формуючи підкорену хибній раціональності особистість, яка без опору буде слідувати існуючим нормам [9].

Вальтер Беньямін пов'язував негативні тенденції появи культуріндустрії та масовізації мистецтва із рухом суспільства до тоталітаризму та консюмеризму. Не зважаючи на те, що витвір мистецтва, на думку В.Беняміна, завжди піддавався відтворенню, сучасна технологічна репродукція набуває суттєво відмінного характеру [4, I]. Масове тиражування, що передбачає технічне відтворення, позбавляє шедевр унікальності та самоцінності. Відхід від традиційної форми мистецтва, у розумінні унікальності та самодостатності його творів, передбачає поворот в напрямку масового тиражування та споживання у всіх сферах життя. На думку Беняміна втрата традиційної цінності йде пліч-о-пліч з масовими рухами і кризою, яку нині переживає людство. «Орієнтація реальності на маси і мас на реальність – процес, вплив якого і на мислення, і на сприйняття є безмежним» [4, III]. Технологічні можливості мобілізації маси являються міцним інструментом пропаганди тоталітаризму та фашизму, створенням культових символів. Конфлікт техніки означає несумісність її потенціалу та безпосереднього використання. За допомогою техніки можна було б забезпечити гідне існування людства, однак вона слугує іншим пропагандистським цілям, що свідчить про нездатність суспільства на даному історичному етапі керувати нею якнайкраще ніж у напрямку війни та самознищення.

Як стверджує інший представник Франкфуртської школи Зігфрід Кракауер історичні тенденції епохи можна виявити за зовнішніми, незалежними від її самооцінки характеристикам. Суть суспільного життя можна прояснити не стільки основним змістом епохи, скільки аналізом її взаємозв'язку з несвідомими та латентними імпульсами. Людська маса не є тотожною народу, вона несе відбиток свого специфічного «орнаменту», виключаючи зі своєї структури індивідуальний прояв. «Орнамент», як характеристика інтернаціоналізму, зрівнювання та усереднення – це специфічний відбиток сучасної маси, середнього прошарку. Однак ця ілюзорна рівність означає схильність до тоталітаризму, де ціле формує з індивіда елемент, але не особистість. Порожнеча змісту «орнаментальної» культури виражає відсутність моральної та духовної складової. «Орнамент», на думку Кракауера потрібно розуміти раціонально, навіть враховуючи те, що він невловимий для безпосереднього погляду та усвідомлення. Проблема капіталізму, на думку Кракауера, полягає не в надмірній раціоналізації, а в її недостатності. Абстрактність

раціональності капіталістичного ладу відводить людське мислення від істинного пізнання. Зміна суспільства та його історичного розвитку можлива лише в разі встановлення істинного розуму, який позбавить людство від міфологізованого сприйняття дійсності, і покладе кінець існуванню «орнаменту» капіталістичного світу [6].

Кракауер в руслі критичної теорії Франкфуртської школи звертався до аналізу мистецтва, зокрема кіно, як можливості зафіксувати латентні соціальні зміни, за яких стало можливим визрівання тоталітаризму та його мовчазне схвалення з боку мас. Німецький кінематограф того часу, як зазначав Кракауер, пройшов шлях до постановки проблеми, чи можливе вирішення дилеми: тиранія або хаос? Кінокартини, які гостро зачіпали проблему вибору: залишатися під владою авторитарної системи, чи бунтувати проти неї, відображали суспільну невизначеність. З одного боку – усвідомлення безвихіддя існування при тиранії, з іншого – традиційна зневіра в реальність демократії та фаталістична установка, що доля керує авторитарною особистістю. Зображення людини, як елемента орнаменту, а не як діючого індивіда, виражало його підкорення владі. Спроба надати раціональності влади, на думку Кракауера, означала б можливість вирішення цієї дилеми, звільнення від схильності власноруч обмежувати свою свободу, віддаючись у руки авторитарної влади. Бажання бачити вільну особистість перетиналося з вибором абсолютиської влади, яка змогла б захистити приватну власність. В кінцевому рахунку хаос та бунтарство в німецьких фільмах, так чи інакше поступались місцем тиранії та традиційній покірності [7].

Ганна Арендт зауважувала, що тоталітаризм визріває на тлі масового суспільства. Безкласовість, як головна ознака анонімної маси означає брак спільних інтересів та мотивів, які змогли б інтегрувати та спрямовувати громадську діяльність. Натомість, невизначеність в соціальному середовищі означає нейтралітет примішаний з прагненням доступу до влади. Нацизм вдало користуючись пропагандою залучався підтримкою саме політично неграмотних мас [2, с.24]. Арендт приписує причину підтримки диктатури байдужості, характерної для маси, її відсталості від рівня суспільної думки, яка б визначала раціональний критичний вибір програми іншої партії. Арендт відмічала не тільки масовий характер підтримки нацистського світогляду, але й відмічала роль інтелектуального прошарку, який підтримував нацизм, але за цим, на її думку, стояли процеси атомізації та відірваності від соціальних зв'язків. Зрівняння в соціальній та культурній сфері не є тим безперечним фактором, що призвів до масовізації суспільства: «наперекір передбаченням, маси не були результатом всезростаючої рівності для всіх, розповсюдження всезагальної освіти і неминучого пониження стандартів і популяризації змісту культури» [2, с.27]. Успіх тоталітаризму визначився соціальною ізоляцією міжособистісних

стосунків, які в умовах стирання контрастів ознаменували позакласовий стан «маси». Маннгейм та Арендт зазначали, що націоналістична свідомість в умовах трансформації цінностей та масовізації суспільства формуються набагато швидше, аніж та, в більшій мірі успадкована, приналежність до статусів та світогляду свого класу. Маси, на думку Арендт спотворювали ті ціннісні установки, які прикріплені за певним класом. В таких умовах нацизм не вимагав від індивіда визначення себе інакше ніж в термінах безликого елемента суспільства, де відсутня необхідність досягати той соціальний статус, який означав не стільки успадковану позицію свого класу, а й певний вибір задля власної індивідуалізації, зроблений в умовах демократичної конкуренції. Позапартійність мас визначила фашизм, як найбільш дієву стратегію для досягнення влади та новими можливостями психологічного впливу на масову свідомість [2, с.26].

Карл Маннгейм, засновник соціології знання, зазначав соціальну обумовленість пануючих ідеологій. Формування та усталення ідей та теорій визначається онтологією, стосунком даних форм пізнання та мислення до колективного досвіду, соціальних фактів. Розвиток ідей носить конкурентний та конфліктний характер, коли зміна поколінь та групових інтересів відбувається в умовах встановлення вибору головних позицій інтерпретації оточуючої дійсності, що здійснюється в межах отриманої фундаментальної освіти свого соціального кола. В період індустріального підйому економіки, коли пересічна людина усвідомлює свою свободу від економічних, політичних, соціокультурних обмежень минулих традиційних суспільств, актуалізується розуміння культурних диференціацій та різноманіття культурних зразків, серед яких потрібно зробити свій вибір. Таким чином позакласове становище мас в сучасному демократичному суспільстві зустрічається з хаосом та відчуттям безвідповідальності, що дають шлях для встановлення тоталітаризму в середині демократичної системи. Розшарування функцій посередньої більшості та впливової владної меншості в масовому демократичному суспільстві зазнає зсуву, де інтелектуальна еліта втрачає прерогативу в продукуванні нормативної та освітньої системи та контролю за їх дотриманням.

Розгалуження суспільного розвитку на дві альтернативи, які бачить Маннгейм – на демократію, як планований та керований режим, що сформує новий ціннісно-нормативний рівень існування, відповідальності наряду з індивідуальною свободою, та інший варіант – тоталітаризм, який визріває на уламках нейтрального лібералізму (*laissez-faire*), де плюралізм змішаний з ціннісним релятивізмом фактично дозволяє диктатурі отримати мовчазну згоду мас. Маннгейм зазначає, що сучасне суспільство – високодиференційоване, з різними протилежними філософськими системами, що

передбачає різну інтерпретацію основоположних понять свободи, дисципліни, праці [8, с.425]. Таким чином, масове суспільство розглядається нерозривно з масовою свідомістю, де особливості політичної поведінки маси (як ризик зсуву до тоталітарного правління) визначається особливими ментальними системами, особливостями продукування та адаптації цінностей в умовах розширення міжгрупових комунікацій та відповідної концентрації ідеологічної та технологічної влади. В індустріальному суспільстві технологічний прогрес підпорядковується принципу раціональності, посилюється формалізація та бюрократизація, змінюється форми та зміст дозволів та споживацьких запитів. Проте культура, в силу високої диференціації суспільства, знаходиться в такому стані, коли ціннісний рівень не встигає за швидкими змінами. Ціннісний релятивізм, як реакція на соціокультурні трансформації та переосмислення шляху модерного суспільства відкидають значення абсолютних моральних норм, тим самим унеможливаючи регуляцію поведінки за допомогою системи традиційної освіти та виховання.

Сьогоднішній бурхливий потік життєвих ситуацій та досить вільного набуття нових статусів – з однієї сторони, а з іншої – підтримка або відмирання ідеологій та крах відповідних соціальних систем (їхня трансформація та конвергенція), змінюють, за Маннгеймом, методи обґрунтування влади. На відміну від релігійної свідомості в традиційному суспільстві, де система цінностей визначалася за догматами релігії, в сучасному суспільстві цінності потребують раціонального визнання, а в умовах релятивізму та «аморфності» вони стають риторикою, яка дозволяє маніпулювати масами. Так демократизація як в політиці, так і в культурі залишають шлях для тоталітарного розвитку, адже панування більшості не означає узгодженого панування та контролю над масовими споживацькими потягами та подолання страху та агресії як реакції на неможливість контролю над швидкими змінами суспільства.

Французький психолог Серж Московічі пов'язував феномен розростання мас з політичним тяжінням не до демократизації масового суспільства, але до акумуляції авторитарної влади. Московічі вважав, що сучасне дослідження колективної свідомості актуалізується завдяки глобалізації самих мас [10].

Трансляція соціокультурного досвіду в межах покоління визначає ідеологічне підґрунтя та форми обґрунтування владних відносин. Концепції тоталітарного суспільства апелювали до того, що антидемократичні тенденції – це парадоксальний наслідок процесів масовізації та демократизації, втрати стабільної ціннісної основи в епоху швидких трансформацій.

Висновки. Сучасне модерне суспільство в умовах глобалізаційних викликів перебуває в стані невирішених проблем капіталізму та

індустріалізму. Сьогодні ми спостерігаємо конвергенцію економік, політичних режимів, культурних форм, а значна кількість держав функціонує за рахунок не стільки індустріального, як аграрного сектору. При цьому актуальними залишаються питання нетерпимості, антигуманності, втрати значення «ціннісних абсолютів», споживацьке ставлення до культури та навколишнього середовища. Такі тенденції кризи духовності були означені багатьма мислителями ХХст., для яких відхід від традиційних паттернів, означав хаос та нездатність нових громадян («маси») раціонально керувати поступом суспільства, слідувати високому ідеалу духовності, проголошеному європейською високою культурою.

Очевидно, що теоретики кризи культури констатували скоріше занепад не самої культури, а одного з її типів – аристократичної. Масова культура перестає бути замкненим колом інтелектуалів та мистецьких професіоналів, знецінюється роль інтерпретації творів культури, яку виконувала обрана меншість. Сутність культуріндустрії виражається в термінах споживання, твори мистецтва перетворюються на рентабельний продукт. В даних концепціях зауважується неспроможність технологічного розвитку компенсувати знецінення морального та духовного виміру існування. Зазначається, що високий рівень культури не є обов'язковою складовою прогресу інтелектуалізації суспільства. Загроза функціонуванню високої культури криється не тільки в її редукції до потреб маси, але і в можливості визрівання тоталітаризму та нацизму в умовах кризи цінностей та традицій. Висока культура з її апологетами (елітою) втрачає здатність виконувати функції регулятора соціальних відносин в умовах індустріалізації та масовізації суспільства.

Список літератури:

1. Адорно Т. Избранное: Социология музыки / Т. Адорно – М.; СПб.: Университетская книга, 1998. – 445с. – (Книга света).
2. Арентс Х. Истоки тоталитаризма / Х. Арентс; [пер. с англ. Борисовой И. В. и др.]— М.: ЦентрКом, 1996. – 672 с.
3. Арентс Х. Массы и тоталитаризм / Х. Арентс // Вопросы социологии. – 1992. - Т. 1. - С. 24-

31.

4. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости /В. Беньямин // Режим доступа: <http://forlit.philol.msu.ru/lib-ru/benjamin1-ru>
5. Вебер А. Германия и кризис европейской культуры / А.Вебер.// Культурология XX век: Антология. – М.: Лики культуры, 1995. -703с.
6. Кракауэр З. Орнамент массы / З. Кракауэр// Новое литературное обозрение. – Пер. с нем. Земсковой Е.; НЛО, 2008, №92. – с.69-77.
7. Кракауэр З. Психологическая история немецкого кино. От Калигари до Гитлера. / З. Кракауэр. – М.: Искусство, ред. В.И. Фомин. – 1977 – 320 с.
8. Манхейм К. Идеология и утопия / Карл Манхейм; [пер.: М. Левина]. - М.: Юристъ, 1994. - 704 с.
9. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. - М.: ООО «Издательство АСТ».2003. – 331с.
10. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / С. Московичи; [Пер. с фр. Т. П. Емельяновой].- М.: «Центр психологии и психотерапии», 1998. - 480 с.
11. Ортега-и-Гассет Х. Бесхребетная Испания/Х. Ортега-и-Гассет– М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 269с.
12. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс/ Х. Ортега-и-Гассет – М.: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. С.5-210., – 269 с.
13. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства/ Х. Ортега-и-Гассет //Восстание масс/ Х.– М.: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 211-269 с.
14. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / Х. Ортега-и-Гассет. - общ. ред. А.М. Руткевича. — М.: Издательство «Весь Мир» 1997.—704с.
15. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика/ П.Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992.- 543с.
16. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня/ Й.Хейзинга.- М.:Наука, 1992. – 326с.
17. Шпенглер О. Закат Европы/ О. Шпенглер // Т.1. - М.: «Мысль» 1993. Режим доступа: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/spengler=zakat-1=ann.htm>.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nika O. M.

*Higher State Educational Establishment of
Ukraine "Bukovinian State medical University",
Chernivtsi, Ukraine*

PECULIARITIES OF THE WORLD AND UKRAINIAN RANKING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract: The article determines the main criteria and indicators considered in compiling University ratings. The most authoritative world (Webometrics ranking, Shanghai ranking, Academic ranking, Times University ranking) and Ukrainian ("Compass", "Top-200 Ukraine", "Ukrainian University Ranking" (The Ministry of Education and Science of Ukraine), SciVerse Scopus, by the version of the journal «Correspondent») university rankings are characterized.

Key words: ranking, university ranking, academic ranking, Webometrics ranking.

Problem statement. Nowadays rankings have become very popular. The customers are interested in them, and irrespective of the attitude of certain universities or other organizations to them they are impossible to be avoided. The Institute of Higher Education Strategy and UNESCO European Center in the sphere of higher education organized several important international forums. In 2004 the Forum held in Washington established the International Expert Group to determine university ranking – International Ranking Experts Group (IREG). IREG activity includes a careful examination of ranking assessment in university work, elaboration of procedures and approaches to evaluation of ranking systems available, making international comparative analysis etc.

Transparency of higher education today is a society challenge, reputation and necessity. A step to solve the issues concerning improvement of the quality of higher education is introduction of external and internal monitoring of higher education quality and presentation of the results of monitoring in the frame of ranking of higher educational institutions [3, p. 271–272].

A characteristic feature of higher education at the present stage is introduction of ranking of higher educational institutions (HEI). Today there are approximately ten HEI rankings in the world. Traditionally American and English universities are on top of rankings [2, p. 48].

The use of higher educational institutions rating/ranking is necessary for applicants in order to choose a higher educational institution, for the higher educational institution authority – to manage effectively, for employers – to select high quality working resources, for the governments and politicians – to form a stable standard-legal base and provide an adequate market of educational services and labour market. Therefore, ranking system should satisfy all the customers of educational services and organizers of higher education.

The ranking pattern of higher education system is a certain reflection of a real state in which it is functioning at a certain moment. On the basis of analysis of functional branches in the university

activity ten summarizing topical directions are determined in the ranking pattern: presentation of achievements on the international level; presentation of achievements on the national level; access, organization structure and management; scientific-pedagogical potential; training of scientific and scientific-pedagogical staff; integration of higher education and science; effectiveness of training specialists; financial resources; information resources; educational and social infrastructure [3, p. 272–273].

At the present stage rankings are considered as a rather objective integral quality index in HEI activity. They enable to form an impartial image about the system of higher education; promote a healthy competition between universities, promote increase of the quality in their work, and considerably satisfy the needs of the labour market, applicants and their parents. Therefore, improvement of the ranking methods has actually become a world tendency, and the main studies are conducted in order to create the most real, objective, accurate and effective reflection of the higher education quality.

The most authoritative world rankings are Academic Ranking of World Universities (ARWU), Times ranking, ranking of the journal U.S. News & World Report and Webometrics rankings [4, p. 8–9].

The first university ranking in the world was the one compiled in June 2003 by the Institute of Higher Education of Shanghai University (China) – «Ranking of World Class Universities», or Shanghai ranking [1, p. 313]. The primary purpose of ranking was to assess lagging level of Chinese universities from those of the world leading universities. After this ranking was reported it got a number of positive opinions, and nowadays it is considered one of the most authoritative and relative world HEI rankings [6, p. 103].

ARWU ranking is based on the following criteria and indicators:

- quality of education (total load 10 %), determined by the number of graduates who has become the Nobel Prize winners, awarded with medals in certain fields of knowledge (for example, medals of the International Mathematical Union, etc.);

- level of teachers (total load 40 %) considered by the two constituents: a) the number of teachers who are the Nobel Prize winners, and those awarded with special awards in certain fields of knowledge (20 %); b) citation index in scientific publications in 21 subject category of ISI Highly Cited version (20 %);
- results of scientific researches (40 %), determined by the amount of scientific articles published in prestigious academic scientific journals of the world («Nature», «Science», etc.) in recent 5 years, the number of articles with high citation index in natural and social sciences;
- so-called «academic density» of the university (10 %), determined by the ratio of the total score on the above indices to the number of academic staff of full-time job.

Unfortunately, none of the Ukrainian universities is found among 500 best universities of Shanghai ranking, or 200 best universities of Times ranking [1, p. 314–315]. According to QS World University Rankings 2014/15, HEI of Ukraine were distributed by the following positions in the ranking: Taras Shevchenko National University of Kyiv (421–430), V. N. Karazin Kharkiv National University (481–490), National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (551–600), Sumy State University (651–700), Donetsk National University (701+), National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” (701+) [7]. Webometrics ranking of world’s universities has been used actively as well. It is one of the rankings according to which the university activity is analyzed in the Internet. Webometrics is a branch of informatics within the frame of which quantitative aspects of constructing and application of information resources, structures and technologies concerning World Wide Web are examined. The term was introduced by Thomas Almind and Peter Ingwersen in 1997. The ranking has been compiled since 2004 and published twice a year (June–July and January). It is compiled by the «Cybermetrics Lab» of the «Spanish National Research Council» (CSIC), acting at the Ministry of Science and Innovations of Spain. The process of compiling Webometrics ranking differs considerably from Shanghai ranking and QS-THES ranking. By means of this ranking, HEIs are compared by the degree of filling of their official Internet-sites. Publication of ranking is an additional motivation to publish more scientific works in the Internet, which makes it available for scientific community irrespective of its territorial location [2, p. 48–49].

Webometrics ranking is calculated according to the following indicators:

- the amount of printed Internet-pages – 25 %;
- the number of files in pdf, ps, doc and pps format – 12,5 %;
- the number of articles entered in the Academic data base (Google Scholar Database) – 12,5 %;
- the total amount of external references – 5 % [1, p. 315].

The suggested criteria and principles of Webometrics ranking should stimulate the motivation

of both HEI and its separate staff members to continuous, systematic and available presence in the Internet. The authors of the ranking system believe it reflects their activity and achievements completely [6, p. 109].

In the world and European educational space ranking systems have become widely used and applied in different spheres of economic, social, political activities. Ranking assessment of the higher educational institutions activity of all the forms of property in Ukraine is an integral constituent of the national monitoring of higher education. In Ukraine a considerable work has been conducted considering development and improvement of different methods in HEI ranking. Every ranking system assumes certain purposes and possesses appropriate target groups of users [2, p. 49–50].

The largest ranking systems in Ukraine are the following:

- Ukrainian HEI ranking «Compass»;
- Ukrainian Universities ranking «Top-200 Ukraine»;
- «Ukrainian Universities ranking» (the Ministry of Education and Science of Ukraine);
- Ukrainian HEI ranking according to the scientometric data base SciVerse Scopus;
- Ukrainian best HEI ranking by the version of the journal «Correspondent».

It should be noted that situation in the world of international rankings of leading universities is changing. In 2011 Multi-Dimensional Global University Ranking was established, made to the order of the European Commission. In recent times, the European ranking of the world universities U-Multirank is being elaborated. Soon it will be tested in a pilot mode. It was preceded by the elaboration of HEI classification system U-map, which enables to compare really commensurable universities [6, p. 112–113]. Though, the fact remains that these ranking systems have become influential factors in the formation of the global educational system [1, p. 315].

Conclusions. Having analyzed the term «ranking» and determined the main criteria and indicators considered in the compiling university ranking systems, the most authoritative world and Ukrainian university rankings are characterized. The analysis is indicative of the fact that introduction of the world university rankings in the system of providing quality of higher education promotes improvement and implementation of substantial changes concerning criteria and indicators of the Ukrainian university rankings. It is obvious that the experience of application of the indicators and criteria of the world university rankings is essential for improvement, specification, accurate definition and modification of approaches, methodology, criteria and indices while compiling Ukrainian university rankings. It is this peculiarity that can become an important factor enabling Ukrainian universities to enter the first hundreds of the leading world universities in the nearest future.

References

1. Kurbatov S. Universytetsjki rejtyngy jak indikator stanu osvity / S. Kurbatov // *Filosofija osvity*. – 2008. – № 1–2(7). – S. 309–317.
2. Lunjachek V. E. Osnovy pedagoghiky vyshhoji shkoly : navch. posib. / V. E. Lunjachek. – Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina, 2014. – 252 s.
3. Pavlova O. Ju. Kulturna integracija vitchyznjanykh zakladiv vyshhoji osvity do Jevropejskogho osvitnjogho seredovyshha / O. Ju. Pavlova, T. F. Melnychuk, T. M. Mysjura. – K. : KIM, 2012. – 298 s.
4. Podoljanchuk S. Naukova skladova u svitovykh rejtyngakh universytetiv / S. Podoljanchuk // *Vyshha shkola*. – 2012. – № 5. – S. 7–19.
5. Prykhodjko V. V. Strateghija reformy nacionaljnoji vyshhoji shkoly : monoghrafija / V. V. Prykhodjko. – Dnipropetrovsk : Zhurfond, 2014. – 460 s.
6. Tatarinov I. Je. Svitova praktyka formuvannja rejtynghiv universytetiv: vyznachennja najbilsh ob'jektyvnykh kryterijiv ta indikatoriv ocinjuvannja / I. Je. Tatarinov, O. V. Gherasymov // *Ukrajinsjkyj socium*. – 2013. – № 1 (44). – S. 100–116.
7. QS World University Rankings® 2014/15 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=140+country=203+faculty=+stars=false+search=>
8. Zaghirnjak M. V. Ranzhuvannja u vyshhij osviti – nacionaljnyj dosvid ta perspektyvy rozvytku [Elektronnyi resurs] / M. V. Zaghirnjak, S. A. Serghijenko. – Rezhym dostupu: <http://ees.kdu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/04/83.pdf>

Zhukovskiy O.

Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi

THE ROLE OF INTERACTIVE LEARNING IN MEDICAL UNIVERSITIES IN PROMOTION OF STUDENT COGNITIVE ACTIVITY

Abstract. The issues of interactive learning as a tendency to promote cognitive activity of medical students are considered. Interactive learning possesses great educational and developing potential providing a maximum activity of students in the educational process.

Key words: interactive learning, case-method.

The issues to promote cognitive activity of medical students have always been one of the most urgent ones in the theoretical and practical learning. In order to find the ways of their solution lecturers and tutors introduce new methods, develop original forms of classes etc.

Transformed life reality and the structure of economics caused the necessity to review many traditional approaches to organization of the teaching/learning process and education on the whole in particular. Recently the teaching staff of medical universities has become interested in implementation of active and interactive forms of learning based on activity and dialogue forms of cognition (internal and between groups). Apparently that now, educators consider practically operative activity and interaction between people as the main factors in the development of personality. Learning can be considered really effective and achieves good results in case students:

- are open for learning and cooperate actively with other participants of the educational process;
- can prepare practically for the situations they have to face in the nearest future life and professional work;
- remain their own self, are not afraid to express their opinion, to make mistakes in case they are not criticized and negatively evaluated.

Owing to the practically operative approach active cognitive activity of the student himself is a psychological basis of learning leading to the formation of ability to creative thinking, application of the knowledge, skills and abilities acquired in the process

of educational activity. The issue to promote cognitive activity, develop independence and creativity of students has been and still remains one of the most urgent pedagogical tasks.

Interactive learning solves three tasks simultaneously:

- learning-cognitive (boundary specific);
- communication-developmental (associated with general emotional-intellectual background of cognitive process);
- socially oriented (which results are manifested beyond the limits of the educational time and space).

Let's consider the results and effects of interactive learning in detail. Interactive learning methods enable to intensify the process of understanding, mastering and creative application of knowledge in solution of practical tasks. The efficacy is provided at the expense of more active involvement of students into the process of both getting and application of knowledge (directly, at once). In case the forms and methods of interactive learning are regularly applied, the students form productive approaches to master information, they are not afraid to suggest something wrong (since a mistake does not provoke a negative evaluation), and confidential relations with a lecturer are built. Students are not afraid any more to answer, persist in their opinion, and advance their arguments.

Interactive learning increases motivation and involvement of participants to the solution of the issues to be discussed. It gives an emotional promotion for further searching activity of the participants and promote them to specific deeds. Every student is

successful in interactive learning, and everybody makes his contribution to the general result of a group work. The process of learning becomes more sensible and interesting.

Interactive methods of learning enable to implement theoretical methods of organization of activity into practical sphere, obtain new experience of activity and communication. Interactive learning provides not only increase of knowledge, skills, abilities, methods of work and communication, but reveal new possibilities for students. It is an essential term to establish and improve competence (competence is a proved ability to act) by means of involvement of participants of the educational process into sensible understanding of an individual and group activity in order to accumulate experience, realization and acceptance of values.

K. Levin in his research demonstrated the effect of group discussion and situational factors on transformation of social regulations and behavior of participants.

Since interactive learning assumes the possibility to communicate with a lecturer and partners concerning educational activity, as well as cooperation in the process of various kinds of cognitive and creative activity, the system of control over the mastering knowledge and methods of cognitive activity, ability to apply the obtained knowledge, abilities and skills in different situations can be built on the basis of effective reverse relations.

One of the purposes of interactive learning is to transform the experience and purposes of participants as well as their reality, because very often interactive methods of learning imitate interactive kinds of activity applied in modern society.

Due to implementation of interactive regimen every particular student as a subject of the educational process will get the following:

- experience of active mastering of educational content in the interaction with learning surroundings;
- development of personal reflexive response;
- mastering new experience of learning interaction and worries;
- tolerance development.

Therefore, interactive learning possesses great educational and developmental potential and provides maximum activity of students in the educational process on the whole.

Modern pedagogy is rich in the whole range of interactive methods including the following ones among them:

- creative tasks, work in small groups;
- educational games (role games, imitations, business games);
- the use of social resources (invitation of specialists, excursions);
- social projects;
- interactive lectures, work with educational manuals, video and audio materials, «a student performing teacher's role», «everyone teaches everyone», mosaic (scroll saw), asking questions, Socrates dialogue);

- discussion of complicated and disputable issues and questions (in the form of TV talk-show, debates, discussion, round-table conference);

- problem solving, case-study – analysis of certain situations (brain storm).

One of the effective methods to make the educational process more active is the method of a problematic exposition. This method enables to arouse student's interest and involve him to the process of learning. The efficacy of the method is explained by the fact that certain issues can be touched upon by the students themselves. The main success of the method is that a lecturer or instructor solicits the audience "to solve on their own" the given issue.

Case-method is considered to be one of the most effective and spread methods of medical education. It enables to make a right decision under uncertain conditions, elaborate the algorithms of decision making, plan of actions, apply the obtained theoretical knowledge in practical work etc. The main thing is this method promotes the ability to analyze situations, evaluate alternatives, and cultivate skills of practical task solving.

It is a research approach used for deep and many-sided understanding of a complicated issue in the context of real life. Case-method is radically different from the problem-oriented learning since it works on specific examples. Cases in the field of medicine are interactive means to analyze a specific situation reflecting patient's state of health, make differential diagnostics and choose therapeutic tactics. Application of case-method supplements traditional methods of education (both lectures and practical classes). It is directed to obtaining new knowledge and formation of professional competence, abilities and skills of mental activity. Case-method applied in medicine includes a set of clinical cases suggested for users in the process of learning for analysis in interactive regimen. Application of multimedia technologies in realization of medical cases assists to achieve better understanding of a patient's complicated problem, for example, in diagnostics of a rare disease. As a rule, case-method includes objective data about a patient: photo and video materials of examination with comments made by a doctor and other specialists, records with peculiar patient's voice, results of the examinations performed, and questions occurring in the process of diagnostics. Important constituents of the case-method are evaluation of the user's actions and explanation of the mistakes made.

Nowadays interactive learning cases represented in the form of web application have become more popular. Such kind of case does not require implementation on computer. Internet access is enough. And interactivity is provided by immediate reverse response. As a rule, interactive case includes illustrated material and video material giving imagination about patient's problems which are solved in the process of advancing the case. Such an approach to learning enables to think wider than usual multiple choice tests are used when one or several correct answers are chosen. Cases in the form of illustrated interactive materials are presented for the user gradually. These

materials can include the findings about a virtual patient from a certain case: anamnesis, results of examination etc. First of all, the user gets many-sided information about a patient with application of video, animation, pictures, diagrams and sketches. In a certain number of steps he/she obtains the possibility to choose one or another action, indicate examination, make a preliminary diagnosis etc. The system evaluates the user's action, and sometimes it reflects right or wrong answers step-by-step. In a number of cases the final evaluation is reflected after all the stages are passed.

Foreign practice of medical education gives the evidence of case-method topicality. There are three concepts of learning by means of case-method:

- case-bedside teaching (leaning the theory in the classroom and practical work near the patient's bed),

- case-didactic teaching (learning cases are limited to minimum, in the forefront – lectures according to the topics included in the cases),

- case-iterative teaching (deep learning of complicated clinical cases “step-by-step”).

The majority of students consider the case-method a useful thing to be applied. It improves their studies, and the instructors admit the case-method inspires and motivates students to study.

Therefore, interactive learning has gradually involved more and more supporters in practical work of both general and professional education, since it makes the educational process more motivated, productive, emotionally rich, personality-developing and of higher quality.

Варданыан Анаит

ЕГУЯСН им. В.Я.Брюсова

Зав.кафедрой русского и славянских языков

РЕЧЬ УЧИТЕЛЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ОДНО ИЗ ГЛАВНЫХ УСЛОВИЙ СОЗДАНИЯ РЕЧЕВОЙ СРЕДЫ

Վարդանյան Անահիտ

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՌԵՍՈՒՅԻԶԻ ԽՈՍՔԸ ՄԵԿ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹ ԽՈՍՔԻ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Vardanyan Anahit

SPEECH OF THE TEACHER OF RUSSIAN LANGUAGE AS ONE OF MAIN CONDITIONS FOR CREATION OF THE SPEECH ENVIRONMENT

Аннотация: Становление личности младшего школьника практически невозможно без хорошо развитой речи, так как речь - это мир самопознания, понимания самого себя, общения с самим собой, самовыражения. Развитие речи рассматривается как основная, важнейшая задача обучения языку в начальных классах. При этом следует учесть, что именно в начальных классах а РА ребенок начинает изучать иностранные языки, в том числе и русский язык. И в этом непростом деле важнейшую роль играет речь учителя русского языка.

Մտնելով դպրոցի աշակերտի անձը զարգացնելու համար անհրաժեշտ է լավ զարգացած խոսքը, քանի որ խոսքը ինքնագիտակցության, ինքնակառավարման, ընկալման, հաղորդակցվելու, ինքնարտահայտման միջոց է: Խոսքի զարգացումը դիտարկվում է որպես տարրական դասարանների աշակերտների լեզունների ուսուցման հիմնական, կարևորագույն խնդիր: Պետք է նշել, որ տարրական դասարաններում երեխան սկսում է սովորել օտար լեզուներ, այդ թվում ռուսերենը: Եվ այս դժվարին հարցում կարևորագույն դեր է խաղում ռուսաց լեզվի ուսուցիչը և նրա կատանյալ խոսքը:

Abstract: Becoming a junior schoolchild's personality is impossible without a well-developed speech, since speech is a world of self-knowledge, self-understanding, communication with oneself, self-expression. The development of speech is seen as the main, most important task of teaching the language in the primary classes. It should be noted that in the primary classes the child begins to learn foreign languages, including the Russian language. And in this difficult matter the most important role is played by the teacher of the Russian language.

Ключевые слова: родная речь, речь на иностранном языке, языковая среда, речь учителя.

Հանգուցային բառեր՝ մայրենի խոսք, օտար լեզուն խոսք, լեզվական միջավայր, ուսուցչի խոսք:

Key words: native speech, speech in a foreign language, language environment, speech of a teacher.

Современно очевидно, что становление личности младшего школьника невозможно без хорошо развитой речи, так как речь - это мир самопознания, понимания самого себя, общения с самим собой, самовыражения.

Речь в жизни человека, независимо от его возраста, выполняет непосредственно три основные роли:

во-первых, она служит средством оформления и выражения мысли,

во-вторых, она является основным средством общения между людьми,

в-третьих, в речи выражаются чувства, эмоции, она служит средством эстетического выражения.

Иными словами, речь обслуживает важнейшие сферы деятельности современных людей. И в зависимости от того, насколько совершенно человек владеет речью, реализуется его активность в указанных сферах.

Сказанное, естественно, относится и к школьнику. Без овладения грамотной речью невозможно обучение и развитие учащихся, и это очевидный факт. Если ребенок плохо владеет родным языком, он не может свободно и ясно выражать свои мысли, свои знания, мысль его не получает четкого, ясного оформления, ученик плохо понимает и усваивает материал, прочитанный в книге и услышанный на уроке, он не воспринимает образов художественной литературы. И наоборот: чем успешнее школьник овладевает речью, тем легче ему учиться, тем лучше протекает его развитие. При этом нельзя сбрасывать со счетов обучения иностранным языкам, ибо знание любого иностранного языка в современном мире – это насущная необходимость, веяние времени [об этом более подробно см 1-7 и др.].

Развитие речи на иностранном языке рассматривается как основная, важнейшая задача обучения ИЯ в Республике Армения. При этом следует учесть, что именно в начальных классах ребенок начинает изучать иностранные языки, в том числе и РКИ. И в этом непростом деле важнейшую роль играет речь учителя русского языка.

Человек овладевает речью (родной, иностранной) в процессе всей своей жизни, по мере обогащения его сознания новыми представлениями и понятиями, по мере возникновения потребностей выразить мысль, передать ее другим людям, по мере накопления жизненного опыта. Но современная школа не допускает отношения к речевому развитию ребенка как к стихийному процессу: этим процессом нужно и можно управлять. Нас интересует вопрос овладения школьниками мононациональной Республики Армения русской речью при очевидном отсутствии русской языковой среды.

Что же значит управлять речевым развитием школьника (русский язык в армянской школе)?

Известны три основных условия успешной речевой деятельности на иностранном языке (а следовательно, и речевого развития):

- во-первых, это потребность речевого высказывания, потребность в общении, в передаче чего-то другим людям;
- во-вторых, наличие содержания речи, наличие фактов, информации – того, о чем нужно сказать;
- в-третьих, наличие языкового материала для оформления высказывания, т.е. знание необходимых слов, умение связать их, построить предложения в связную речь.

Следовательно, управлять развитием иноязычной (русской) речи армянского школьника – это значит:

- постоянно создавать ситуации, возбуждающие в нем потребность выразить свою мысль на русском языке устно или письменно, передать свои знания, обменяться мыслями;

- так организовать жизнь ребенка, чтобы сама жизнь давала достаточно живого, интересного фактического материала для полноценного содержания русской речи – на основе наблюдений, труда, игры, на основе чтения книг, просмотра мультфильмов, рассматривания картин, слушания учителя или других взрослых и т.п.;

- обеспечить школьника правильной русской речевой средой, дать ему безупречные образцы русского языка, ввести его в мир языковых интересов, постоянно создавать условия для самостоятельного устного и письменного выражения своих мыслей, знаний, чувств, приучить систематически обогащать и совершенствовать собственную речь.

Совершенно очевидно, что на данном этапе реализация вышеперечисленного в нашей республике представляется весьма сложным, чему есть объективные и субъективные причины. Для этого необходима русская языковая среда, которая в настоящее время полностью отсутствует в РА. Однако третья задача решается главным образом именно на уроках русского языка. Здесь важно, как учителем-русистом вводятся элементы развития речи в структуру урока грамматики.

Важнейшие условия развития речи учащихся на уроках иностранного (в нашем случае русского) языка – это забота учителя о создании хорошей языковой (речевой) среды. Для этого необходимо, чтобы на уроке постоянно звучали речь выдающихся поэтов и писателей, народные пословицы, поговорки, загадки. Как можно меньше следует употреблять суррогатных, на ходу кое-как подобранных примеров, и как можно больше образцовых, проверенных, надежных текстов для анализа, для наблюдения, для упражнений, – так создается языковая основа, «фон», на котором разворачивается структура урока русского языка.

Учебники и учебно-методические пособия по русскому языку содержат немало текстов из произведений лучших писателей. Кроме того, учитель располагает дополнительными пособиями – сборниками диктантов, текстов для изложений. Однако учителя-русисты РА и сегодня еще испытывают потребность в сборниках дополнительных текстов для грамматического разбора и других упражнений, текстов, специально подобранных к грамматико-орфографическим темам курса начальных классов. Бывает, что учитель использует на уроке неудачные, низкопробные тексты, не являющиеся образцами, которым следует подражать.

Очень важно, чтобы речь учителя-русиста была образцовой: литературно правильной, богатой, разнообразной, выразительной, точной. Как легко и свободно держится на уроке учитель, знающий на память много стихов, прозаических отрывков, пословиц, загадок, шуток! На каждый случай, на каждую тему у него готов пример.

Говорит он спокойно, ему не чужд юмор, умеет интонациями голоса передать и радость, и печаль, и восхищение красотой, и презрение к подлости...

Учитель внимательно следит за речью детей и тактично исправляет ее, приучает детей наблюдать за своей речью и речью своих товарищей, обоснованно исправлять недостатки. Он поощряет удачные, яркие высказывания детей, хороший выбор слова, выразительную интонацию. Так создается на уроке (вернее, на всех уроках) атмосфера внимания к языку, и это постепенно формирует у учащихся чувство языка.

Понятие «языковая среда» включает разнообразие лексики, употребленной на уроке в составе упражнений, в устной речи учащихся и учителя, наличие образных выражений, фразеологизмов, сложность и разнообразие синтаксических конструкций, прозвучавших или записанных на уроке.

В качестве основных направлений по развитию связной русской речи в армянской школе можно предложить:

- существенное расширение объема речеведческих сведений и понятий;
- интенсификация работы над типами речи (повествованием, описанием, рассуждением) за счет детального изучения их разновидностей;
- обязательное введение определенных сведений по стилистике русского языка и, соответственно, работа над текстами различных видов;
- детализация системы речевых умений и навыков, а также выделение частных умений и навыков в общей структуре обобщенных речевых действий;
- использование нетрадиционных видов упражнений в связной речи;
- постепенное увеличение объема и сложности используемых в системе обучения текстов.
- использование ИКТ и ТСО в процессе обучения РКИ [об этом более подробно см. 8-11].

Мы считаем, что для обучения связной речи на иностранном языке (РКИ) в отсутствие языковой среды необходим системный подход, который предполагает выделение основного направления для совершенствования и углубления обучения русскому языку. Системный подход должен базироваться на осознании основной сущности системы, которая рассматривается нами как совокупность взаимосвязанных компонентов. Она ни коим образом не является механической суммой этих компонентов, имея при этом совершенно новые свойства. Следует отметить, что приобретает она эти свойства благодаря своим внутренним и внешним связям.

Итак, для формирования новой системы обучения связной речи на иностранном языке (РКИ) необходимы конкретное описание ее компонентов, выявление, а также анализ и синтез реальных связей между ними, выделение

органических взаимосвязей между этими компонентами, а также разработка методики обучения в ракурсе этих связей.

Определение четких внешних связей системы обучения связной русской речи учащихся-армян предполагает обязательное определение ее места в общей системе обучения РКИ в армянской школе. Таким образом, процесс обучения связной русской речи, являясь очевидной системой со своими непосредственными целями и задачами, гармонично включается в систему обучения русскому языку как иностранному. Этот процесс реально взаимосвязан со всеми ее подсистемами, ибо система развития связной русской речи в армянской школе своеобразно аккумулирует в себе конечные результаты функционирования всех остальных подсистем в системе обучения РКИ.

На наш взгляд, все вышеперечисленное вполне реально осуществить при наличии учителей-энтузиастов, хорошо владеющих своим предметом и настроенным оптимистически.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить: для преподавателя русского языка как иностранного. 2-е изд., испр. и доп. — М.: Рус.яз. Курсы, 2002. — 256 с.
2. Митрофанова О.Д. Методика преподавания русского языка как иностранного. — М.: Рус.яз., 1990.
3. Щукин А.Н. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. — М., 2003.
4. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. Учебное пособие для вузов. — М.: Высш.шк., 2003.
5. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения. — М., 2004.
6. Текст: проблемы и перспективы. Аспекты изучения в целях преподавания русского языка как иностранного Тез. междунар. науч.-метод. конф. — М., 1996.
7. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие для преподавателей и студентов. — М.: Издательство РУДН, 2007. — 185 с.
8. Ляховицкий М.В. Технические средства в обучении иностранным языкам Пособие для учителей — М. Просвещение, 1981. — 143 с.
9. Петрова Н.С. Видеофильмы в практике преподавания РКИ и новые технологии // В кн.: Русский язык: Исторические судьбы и современность / Международный конгресс 13.03-16.03.2001 года / Труды и материалы. — М., 2001. — 109 с.
10. Петрова Н.С. Учебное кино и художественные фильмы в преподавании РКИ // В кн.: Слово. Грамматика. Речь. — М., 2001. — 136 с.
11. Фазылянова Х.М. Система упражнений по аудированию // Вестник МАПРЯЛ. № 41. — М., 2004.

Dobrovitskaya O. O.

senior teacher of Department of Informational affairs and economic disciplines,
Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University "Ukraine",
Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO TOLERANCY INTERACTION IN THE CONDITIONS OF THE INCLUSIVE ENVIRONMENT

Добровицкая Е. А.

старший преподаватель
кафедры информационных систем и экономической деятельности,
Хмельницкий институт социальных технологий Университета „Украина”,
Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ К ТОЛЕРАНТНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ

Summary: The development of pedagogical conditions which will provide the preparation of future social workers to tolerant interaction in the conditions of inclusive environment are considered in this article. The preparation of the specialist, who has deep professional knowledge and developed abilities as a competent, tolerant, the one who is ready to compromise and able to innovational decision of different problematic situations is the basis of our pedagogical conditions. We oriented the development of pedagogical conditions on the development not only knowledge, abilities and skills of tolerant interaction in students, but also on the perfecting of knowledge and skills of work in inclusive environment.

Аннотация: В статье рассматривается разработка педагогических условий, которые обеспечат подготовку будущих социальных работников к толерантному взаимодействию в условиях инклюзивной среды. В основание педагогических условий нами заложено подготовку специалиста, который владеет глубокими, профессиональными знаниями и развитыми способностями, компетентный, толерантный и готовый к компромиссу, способный к инновационному решению различных проблемных ситуаций. Разработку педагогических условий мы ориентировали на развитие у студентов не только знаний, умений и навыков толерантного взаимодействия, но и совершенствование знаний и навыков работы в инклюзивной среде.

Keywords: *pedagogical conditions, future social worker, tolerant interaction, inclusive environment.*

Ключевые слова: *педагогические условия, будущий социальный работник, толерантное взаимодействие, инклюзивная среда.*

Постановка проблемы. Проблема профессиональной подготовки будущих социальных работников к работе в условиях инклюзивной среды, в современном украинском образовательном пространстве приобретает особое внимание ввиду того, что стремительное развитие внедрения инклюзии является одной из главных задач на государственном уровне.

Опираясь на анализ современного состояния дел по профессиональной подготовке будущих специалистов в Украине, изучение практического опыта подготовки будущих социальных работников в инклюзивной среде УВО и базового законодательства по инклюзивному образованию, регламентирующее образовательную деятельность УВО, а также на научно-теоретический анализ инноваций отечественных и зарубежных педагогов и ученых в области формирования толерантности нами были определены педагогические условия, которые обеспечат подготовку будущих социальных работников к толерантному взаимодействию в условиях инклюзивной среды.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучая педагогические условия формирования толерантности у студенчества, предлагаемые рядом ученых (Г. Безюлева, Г.

Шеламова, П. Комогоров, А. Ашихмин, А. Тодоровцева, А. Матиенко, И. Воробьева), признаем их разнообразность и разносторонность, но отметим, что в основе взаимной деятельности отсутствует такой важный компонент, как инклюзивная среда.

Заслуживает внимания и ряд работ современных ученых где рассматриваются вопросы профессиональной подготовки будущих специалистов в учебных заведениях, в которых непосредственно происходит обучение в условиях инклюзивной среды: А. Дикова-Фаворской, К. Кольченко, Г. Никулиной, Л. Сердюк, П. Таланчука, С. Титаренко, М. Чайковского и др., но несмотря на интенсивность исследований в области подготовки специалистов к работе в инклюзивных условиях и непосредственной профессиональной подготовки в условиях инклюзивной образовательной среды, вопросы изучения возможностей профессионального становления и развития будущих специалистов в условиях инклюзивной среды, поиск путей совершенствования и применение инновационных технологий подготовки, эта комплексная проблема остается не раскрытой и недостаточно изученной.

Цель статьи – разработать педагогические условия формирования готовности будущих социальных работников к толерантному взаимодействию в условиях инклюзивной среды.

Изложение основного материала. Приступая к разработке первого условия «*оптимизация содержания профессиональной подготовки*» мы обозначили несколько шагов, учитывание которых усилило дополнение содержания подготовки будущих социальных работников теоретическими знаниями и практическими умениями толерантного взаимодействия в инклюзивной среде:

- изучая содержание профессиональной подготовки будущих социальных работников оптимизировали дисциплины;
- в рамках профессиональной подготовки акцентировали внимание на формировании инклюзивной компетентности, которая выступает основой толерантного взаимодействия в условиях инклюзивной среды;
- определили роль прохождения практики и организации научно-исследовательской работы, как составляющей профессиональной подготовки.

Прежде всего, при разработке первого условия мы исходили из того, что в условиях современного общества социальный работник предстает не просто специалистом, который решает ограниченный круг производственных задач, а специалистом, который владеет глубокими, профессиональными знаниями и развитыми способностями, компетентным во взаимодействии с различными группами клиентов, толерантным и готовым к компромиссу, способным к инновационному решению различных проблемных ситуаций, и тому подобное.

При разработке первого условия мы изучали содержание профессиональной подготовки будущих социальных работников и оптимизировали дисциплины с целью улучшения и закрепления понимания о толерантности и толерантного взаимодействия. Для успешной профессиональной деятельности, дополнение содержания профессиональной подготовки будущих социальных работников реализовывалось через теоретические знания и практические умения о толерантном образовании и толерантном взаимодействии в инклюзивной среде.

Корректировка содержания обучения будущих бакалавров социальной работы в контексте формирования толерантного взаимодействия, происходило с помощью изменений и дополнений, включении отдельных тем, отдельных вопросов к изучаемым темам или предоставлении учебной информации о толерантной образованности. Нами учитывалось, что изучение каждой последующей дисциплины – это углубление и конкретизация тех знаний, которые в более обобщенном виде были уже предоставлены в предварительно изученной дисциплине. А, кроме теоретических знаний, важную роль играют и дисциплины практического характера, которые также были наполнены толерантным содержанием.

Оптимизация содержания профессиональной подготовки студентов на основе учебных дисциплин является творческим переосмыслением рабочих учебных программ, которые в полной мере отражают содержание предмета. В целом, каждая из дисциплин и оптимизация содержания с изменениями и дополнениями нами в учебных программах, заложили прочную основу для повышения уровня толерантного взаимодействия в условиях инклюзивной среды у будущих социальных работников, поскольку были ориентированы на толерантную образованность, правила взаимодействия в инклюзивной среде, понимание проблем людей с инвалидностью и особенностей работы с ними.

По нашему мнению, разработка первого условия была бы неполной, если, глядя на тематику нашего исследования, мы бы не сделали в смысле профессиональной подготовки будущего социального работника акцент на формирование у студентов инклюзивной компетентности, которая выступает основой толерантного взаимодействия в условиях инклюзивной среды. Уместно отметить, что социальный работник, обладающий профессиональным мастерством в выбранной сфере деятельности, не может эффективно проводить работу в инклюзивной среде, не имея соответствующей подготовки и опыта. Ведь инклюзивная компетентность является составляющей профессиональной компетентности, и возникает ключевым звеном в профессиональной подготовке современного социального работника.

Будущим социальным работникам при работе в инклюзивной среде важно осознавать «природу» инклюзии, специфику работы, знать специальные приемы и методики сотрудничества с лицами с различными нарушениями, их особенности заболевания, поведение и возможности восприятия окружающих и окружающей среды. Результативность работы зависит не только от мастерства специалиста, но и от умения воспринимать людей с ограниченными возможностями, как равных, налаживание взаимоотношений и понимания особенностей поведения при различных нозологиях заболевания, соблюдать определенные правила общения с ними и быть готовыми предоставить ту или иную помощь.

Поэтому, к содержанию подготовки будущих бакалавров социальной работы мы рекомендовали добавить спецкурс «Основы инклюзии», который содержит учебный материал, направленный на развитие инклюзивной компетентности и толерантного отношения к лицам с инвалидностью. Ведь именно от уровня сформированности инклюзивной компетентности, эффективности внедрения в личностных отношениях, зависит способность будущего специалиста налаживать во взаимодействии с детьми и молодежью с особыми образовательными потребностями эмоционально открытые, комфортные, эмпатичные отношения. Подчеркивая еще раз, что сегодня инклюзивная компетентность выступает

определяющим фактором в практической деятельности социального работника.

При коррекции и дополнении содержания профессиональной подготовки мы учитывали особенности содержания научно-исследовательской работы, которая является одним из основных видов обучения студентов в УВО, благодаря чему студенты овладевают методологией научного поиска, приобретают исследовательский опыт, глубже на основе творческого мышления усваивают технологии толерантного взаимодействия и создается своеобразный базис для реализации полученных знаний, умений и навыков в УВО.

Специально разработана и предложена студентам, тематика научно-исследовательских работ, научных проектов, курсовых работ связанных с толерантным взаимодействием в инклюзивной среде усиливает эффективность формирования толерантного взаимодействия в условиях инклюзивной среды. Заметим, что в условиях активной творческой познавательной деятельности студентам импонировали такие работы, которые приобретали характер исследовательского поиска: творческие задания, доклады, рефераты, статьи и т.п. В рамках нашего исследования объектами студенческой научной работы были люди с инвалидностью, инклюзивная среда и толерантные отношения в социуме. Базами исследования мы выбирали заведения с инклюзивным обучением и инклюзивно-ресурсные центры.

Результаты своих исследований студенты представляли на областных, всеукраинских и международных конкурсах научных работ молодых ученых. Публичные выступления научных исследований реализовывались на студенческих научных чтениях, круглых столах и конференциях, которые организовывались и проводились студенческим активом.

Следующим педагогическим условием по формированию готовности к толерантному взаимодействию у будущих социальных работников мы предполагали **«использование современных педагогических технологий, обеспечивающих формирование толерантного взаимодействия в условиях инклюзивной среды»**.

Отметим, что потребность в разработке и внедрении новых технологий в учебном процессе УВО обусловлено тенденциями, которые отражают наше настоящее. Современные педагогические технологии предусматривают не накопление знаний и умений, а постоянное обогащение опытом творческой деятельности, побуждая к познанию самоорганизующиеся и самореализующиеся сущностные силы личности студента. В общем, современные технологии основываются на деятельностном подходе, который предполагает не просто усвоение новых знаний студентами, а прежде всего способы этого усвоения и способы аналогий, создание ситуаций, которые стимулируют самостоятельные открытия студенческой молодежью. К современным

педагогическим технологиям относят интерактивные учебные методы, эффективное применение которых позволит реализовать указанное нами педагогическое условие. На сегодня в УВО преимущественно используют такие интерактивные методы как: тренинги, ситуационные задачи, мастер-классы, пресс-конференции, тестирования, кейс-методы, игровое обучение, круглые столы, мультимедийные лекции и практические занятия, электронные учебные издания. На лекционных и практических занятиях по педагогическим дисциплинам преимущественно используются индивидуальные раздаточные материалы, видео, аудио, компьютерная техника. Все это помогает сформировать профессиональный потенциал будущих специалистов.

В своем исследовании мы предполагали, что реализация второго условия возможна с помощью внедрения технологии тренингового обучения. Ведь, с дидактической точки зрения, тренинг является интерактивной формой обучения, предполагает прежде всего обучение на собственном опыте, позволяя изменять собственное поведение, творчески решать проблемы различного рода.

В первую очередь реализация тренинга направлена на формирование умений и навыков взаимодействия с людьми с инвалидностью, изменение сознания о том, что люди могут быть разными, усвоение правил толерантного поведения в условиях инклюзивной среды. В частности, нами предполагалось, что проведение тренинговых занятий обеспечит положительные изменения в рефлексивной деятельности студентов, поскольку это даст им возможность более адекватно оценивать свои возможности, активно взаимодействовать с окружающими, и лучше осознавать собственные положительные и отрицательные качества как специалиста.

Созданная нами тренинговая программа «Формирование толерантного взаимодействия в инклюзивной среде» направлена на ознакомление с понятиями «толерантность», «толерантное взаимодействие», формирование толерантного сознания у студентов и культуры межличностных отношений, принятия себя и других при наличии различий и особенностей, стремление конструктивно решать конфликтные ситуации, умение воспринимать, слушать и соглашаться с мнением и взглядами других, создание положительного климата в студенческом коллективе.

Тренинговая программа включала активные методы: мини-лекции, метод «мозговой штурм», дискуссии, дебаты, ролевые игры, а также видеодемонстрацию и разработку рисунков/плакатов, презентаций и выставок. А ее эффективность обуславливалась внедрением в условиях инклюзивной среды.

Завершая разработку второго педагогического условия мы считаем необходимым подчеркнуть, что применение современных педагогических технологий при профессиональной подготовке

является важным практическим механизмом процесса формирования готовности к толерантному взаимодействию будущих социальных работников в условиях инклюзивной среды, особенно если это будет происходить совместно с лицами с инвалидностью. Внедрение современных технологий в учебном процессе УВО позволяет создать комфортные условия обучения и воспитания, при которых активизируется студенческая молодежь, предоставляется возможность каждому почувствовать свою успешность, интеллектуальную совершенность, профессиональную уверенность, что приводит к производительности учебного процесса.

Третьим педагогическим условием в нашем исследовании, по формированию готовности к толерантному взаимодействию выступает **«привлечение будущих социальных работников к волонтерской деятельности в инклюзивной среде»**.

Вполне понятно, что уровень профессиональной подготовки будущего социального работника определяется сформированностью его профессиональных и личностных качеств. Все более очевидным становится тот факт, что не только сумма знаний, а синтез знаний, умений, навыков и профессионально-этических качеств является важным показателем основательно и разносторонне подготовленного специалиста. Поэтому волонтерскую деятельность студентов мы рассматриваем как одну из действенных составляющих профессиональной подготовки.

В рамках разработки третьего педагогического условия нами определены направления деятельности привлечение студентов к волонтерству на базе учреждения высшего образования.

Приступая к первому направлению мы предполагали, что поскольку в каждом вузе среди здоровых студентов учатся и студенты с инвалидностью, которые действительно требуют определенного сопровождения и помощи, поэтому особенно удобно, когда студенты добровольно становятся волонтером для своего одноклассника с инвалидностью и сопровождают его в течение всего периода обучения, не только во время учебных занятий, но и во время внеурочных мероприятиях (культурных, воспитательных, спортивных и т.п.). В работе с привлечением студентов особое значение приобретали воспитательные беседы и консультации по вопросам понимания и налаживания взаимоотношений с одноклассниками, имеющих особые потребности, их различий в процессе социального взаимодействия.

Наибольшее удареение делалось на готовность студентов к гуманному и толерантному общению со студентами с инвалидностью. Подобное сопровождение не предусматривало специального обучения и профессионализма, а опыт помощи и сотрудничества приобретался со временем.

Мотивы, на основе которых происходит стремление студента к взаимодействию со студентами с особыми потребностями бывают разными: желание помочь другим, знакомство с другими людьми, получение новых знаний и навыков, сострадания, желание узнать о проблемах этой категории лиц и такое подобное.

Вторым направлением было создание студенческого волонтерского объединения (СВО), деятельность которого направлена на работу с людьми с инвалидностью через: осуществление профессиональных функций, формирование толерантности, воспитание милосердия, взаимодействие и взаимопомощь, повышение мотивации к работе в инклюзивной среде. Главными задачами волонтерского объединения мы определили:

- развитие волонтерского движения и социальных инициатив в студенческом коллективе;
- поддержка, опека и сопровождение детей и молодежи с инвалидностью;
- разработка и реализация проектов волонтерской деятельности в инклюзивной среде;
- поиск новых форм и методов работы волонтерского объединения;
- сотрудничество с общественными, национальными и иностранными организациями, которые занимаются людьми с инвалидностью;
- работа с реабилитационными центрами, инклюзивно-ресурсными центрами, спец-школами, инклюзивными центрами развития и тому подобное.

Координатором волонтерского объединения может выступать студент-старшекурсник со знаниями и опытом волонтерской деятельности и профессиональными волонтерскими умениями, или студенты, которые прошли школу волонтерства в центрах волонтеров и обладают организаторскими способностями.

Привлечение и подбор студентов к СВО предусматривало: планирование и проведение кампании по привлечению волонтеров; приглашение студенческой молодежи в ряды волонтерства. Студенты с особыми потребностями также привлекались к волонтерской деятельности, но учитывались их возможности и корректировались задачи волонтерской работы.

Прежде всего студентам подробно описывалась работа, которую должны выполнять волонтеры, для того чтобы они могли заранее оценить собственные возможности и силы при ее выполнении. Акцент делался на условия инклюзивной среды, пользу дела и социальную значимость. Потенциальные волонтеры заранее знакомились с масштабами и сложностью выполняемой деятельности, а также со временем проведения и графиком, учитывая учебный процесс УВО.

Обучение волонтеров происходило на основе: мастер-классов, которые позволяли приобретать опыт (в том числе изучение жестового языка); тренинговых занятий, где усваивались психологические и педагогические методы и

способы решения конкретных жизненных проблем людей с инвалидностью; дискуссий, благодаря которым отрабатывались техники общения и решения конфликтных ситуаций, встречающихся в практике волонтера; игровых методов, благодаря которым формировались и отрабатывались формы поведения, осознавались потребности людей с инвалидностью. В целом, заметим, что во время учебы волонтерской работе в инклюзивной среде студенты получают: развитие коммуникативных знаний, умений и навыков работы с людьми с инвалидностью; опыт делового общения и делового поведения; более глубокие знания по социальным педагогическим и психологическим проблемам, которые возникают у людей с инвалидностью; самоактуализацию и самореализацию личности вследствие осознания и познания социально-активного поведения; самоутверждения в результате предоставления сопровождения и помощи людям, которые в ней нуждаются.

Учитывая тот факт, что волонтерская деятельность открыта к применению всего нового, актуальным на сегодня является применение в волонтерской работе компьютерных технологий. С помощью этих технологий: распространяется информация о волонтерской работе в социальных сетях, создаются сайты волонтерского отряда, движения, клуба или организации, обеспечивается информационная поддержка, проводится сбор средств через социальные сети, распространяется или проводится поиск информации, оказывается помощь и координируются совместные действия волонтеров через сеть Интернет. Наиболее действенным и быстрым среди студенческой молодежи является применение социальных сетей и приложений к смартфонам (Viber, Telegram, Instagram, WhatsApp).

Третьим направлением нами определено привлечение будущих социальных работников к акциям и флешмобам, как обычными участниками, так и организаторами мероприятий для формирования позитивного отношения к детям и молодежи с инвалидностью и привлечение внимания к важности развития инклюзии в обществе. Такие меры призваны объединять студенческий коллектив, создавать ощущение единения и выполнения общего дела, инициировать проведение и принимать активное участие. Ведь волонтерство позволяет усвоить позицию

активного гражданина, определить свои возможности и пути социальной самореализации независимо от социального статуса, образования, уровня здоровья и т.п.

Участие студентов в акционных мероприятиях способствует формированию толерантного отношения к лицам с инвалидностью, позволяет проявить общественную активность, осознание значимости в социуме и ценности волонтерской работы, раскрытие собственных возможностей, повысить мотивацию к работе в инклюзивной среде. Проведение флешмобов направлялось на освещение различных социальных проблем, в том числе, и проблем людей с инвалидностью. Поскольку участие в таких мероприятиях приводит к выработке у студентов положительных привычек, закрепление навыков взаимопонимания и совместной деятельности, поддержание традиций для ежегодного празднования таких дней, а ощущение коллективизма, выполнение совместной деятельности формирует ответственность и сплоченность в студенческом коллективе, позитивный настрой на работу в инклюзивной среде.

Однако, отметим, что специфика волонтерской деятельности на таких мероприятиях заключается в том, что в основном не ставит высоких требований к профессиональным способностям и навыков личности, опыта выполнения деятельности как профессионального волонтера.

Выводы и предложения. Итак, подытоживая вышеизложенное, отметим, что при разработке педагогических условий мы учитывали, что только при комплексной их реализации во время профессиональной подготовки студентов, и их обучение в инклюзивной образовательной среде УВО, можно надеяться на обеспечение позитивных изменений во взаимодействии между всеми участниками учебно-воспитательного процесса учреждения высшего образования, усиление мотивации к работе в инклюзивной среде и повышение уровня состояния сформированности толерантного взаимодействия у будущих социальных работников. Ведь разработку педагогических условий мы ориентировали на развитие у студентов не только знаний, умений и навыков толерантного взаимодействия, но и совершенствование знаний и навыков работы в инклюзивной среде.

*Исаева М.М.
РУДН, Россия*

«ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-ЛИНГВИСТОВ»

В современном обществе медиатехнологии оказывают огромное воздействие на человека и являются незаменимыми при обучении иностранным языкам. Информационно-коммуникационные технологии – это процессы и методы взаимодействия с информацией, осуществляемые посредством телекоммуникации.

В наш бурный и стремительно развивающийся век состояние и развитие российского современного общества на данном этапе характеризуется резко возросшим влиянием средств массовой коммуникации и информационных технологий во всех сферах общественного бытия: экономической,

социальной, политической, духовной и т.д. Грандиозный и невиданный до настоящего времени качественный скачок научных достижений привел к массовому и эффективному использованию коммуникационных технологий, резкому увеличению их роли в жизни нашего современного российского общества. В настоящий момент времени решающее значение приобретают процессы, происходящие в созданной человечеством искусственной среде – в так называемом «Информационном поле». [Василий Долинка 2018:7].

По заверениям некоторых специалистов, мозг как взрослого, так и ребенка лучше воспринимает новую информацию, если она подается в развлекательной форме. Именно поэтому, предложенные на занятии диалоги, сценки, различные ситуации будут восприняты с легкостью, если они переданы посредством аудио или видео записей. В связи с этим сегодня постоянно растет использование информационно-коммуникационных технологий в сфере образования и они являются необходимым элементом прогрессивной педагогической деятельности. Информационно-коммуникативные технологии можно поделить на разнообразные группы компьютерных программ, включающие в себя электронные словари, программы-тесты, грамматические тренажеры, текстовые, графические, мультимедийные редакторы, а также на сетевые ресурсы, подразделяющиеся на интернет-сайты, чаты, телеконференции. Среди функций, которыми обладают информационно-коммуникационные технологии, следует отметить нижеупомянутые:

Организация различного рода совместных исследовательских работ обучаемых (метод проектов, работа в малых группах и т.д.).

Исходя из собственного опыта, например, вышеупомянутый метод проектов может включать в себя презентацию на определенную тему с последующим обсуждением в малой группе и с поиском необходимых решений насущных проблем и вопросов. Благодаря применению информационно-коммуникативных технологий происходит формирование у обучаемых необходимых навыков и культуры общения, а также умение добывать информацию и обрабатывать ее с помощью компьютерных технологий.

Современное образование должно строиться с использованием новейших достижений в естественнонаучных и гуманитарных областях знаний. Приоритетной целью образования является формирование у человека таких качеств, которые помогли бы ему быстро адаптироваться к современным условиям жизни, формировать потребности непрерывного самосовершенствования. Интенсификация информационных процессов, внедряемых в науку, экономику, производство, требует разработки новой модели образования, разнообразных информационно-образовательных сред, в которых

человек мог бы раскрыть свой творческий потенциал полностью, развить свои способности, воспитать в себе потребность непрерывного самосовершенствования. [В.А. Красильникова 2012:19].

Именно поэтому применение информационных технологий позволяет обучающимся раскрыть свои способности, проявить творческий потенциал и такая модель вносит разнообразие и новизну в учебный процесс. Следует отметить, что просмотр видеofilмов, историй, различных сериалов на английском языке с последующим их обсуждением, ведет не только к закреплению и улучшению уже имеющихся знаний, а также к увеличению словарного запаса и расширению кругозора.

Как отмечает доктор психологических наук О.К. Тихомиров:

- Компьютеризация способствует усилению логического мышления;
- Компьютеризация может дать новые знания, а с другой стороны дать мощный стимул развитию мотивации;
- Компьютеризация – средство более полного освоения мира и средство ухода от него. [Тихомиров О.К. 1986:67-68].
- Благодаря применению компьютерных технологий могут быть реализованы следующие задачи:
 - Неограниченные возможности сбора, хранения, передачи разнообразной информации;
 - Непрерывное получение образования и повышения квалификации;
 - Независимость образовательного процесса от места и времени обучения;
 - Развитие самостоятельной творчески развитой личности;
 - Повышение мотивации в обучении.

Мультимедийные программные средства, объединяющие различные виды информации (текст, звук, графика, видео), производят революционные изменения в таких областях, как образование, наука, искусство и т.д. Их применение делает представленную информацию более наглядной, способствует повышению заинтересованности в обучении, развивает образное мышление обучающегося и т.д. Наиболее востребованными становятся коммуникационные технологии как для доставки информации студентам, так и для обеспечения двусторонней связи с педагогами и другими коллегами. Такой тип обучения является особенно эффективным, благодаря мгновенному получению обратной связи от студента.

Применение информационных технологий имеет особенное значение, предоставляющее возможность студентам развивать межкультурную коммуникацию и взаимопонимание.

В наши дни использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в профессионально-педагогической деятельности становится все более популярным. Проектная методика, использование интернет-ресурсов

помогают реализовать личностно-ориентированный подход в обучении и могут применяться к студентам с разным уровнем подготовки.

Компьютер, как средство, используемое преподавателем в учебном процессе, выполняет разнообразные функции в обучении иностранным языкам. К данным средствам относятся: различные тестирования на определение уровня, а также для выявления грамматических и других ошибок, занятия на основе компьютерных презентаций, электронные пособия, видеоуроки и проектная деятельность.

Занятия с применением компьютерных презентаций позволяют воздействовать сразу на несколько видов памяти, а именно, зрительную, слуховую и эмоциональную. Эффективность воздействия во многом зависит от визуальной насыщенности учебного материала, благодаря чему он усваивается намного быстрее. В основу использования на уроках иностранного языка мультимедийных презентаций положен коммуникативный подход к овладению всеми аспектами иноязычной культуры: познавательным, учебным, развивающим и воспитательным, а внутри учебного аспекта – всеми видами речевой деятельности: чтением, говорением, аудированием, письмом. Также использование презентаций повышает заинтересованность обучающихся. Основная цель в обучении иностранному языку заключается в формировании способности к межкультурному взаимодействию. С помощью интернет-источников можно решить следующие задачи:

- подобрать материалы для чтения по изучаемой теме;
- использовать данные электронных грамматических справочников, словарей, справочников страноведческого характера и т.д. Также материалы, полученные в интернете, могут быть использованы при работе над проектом.

Благодаря этому виду деятельности на занятии создается творческая атмосфера, где каждый студент вовлечен в активный познавательный процесс на основе методики сотрудничества. В ходе подобных дискуссий, бесед идет не только обмен информацией по той или иной проблеме, но и знакомство с какими-то элементами другой культуры. Применение компьютерных презентаций на уроках позволяет ввести новый лексический, страноведческий материал в наиболее увлекательной форме, при котором реализуется степень наглядности, что способствует прочному усвоению информации. Самостоятельная творческая работа обучающихся по созданию компьютерных презентаций как нельзя лучше расширяет запас активной лексики. Компьютер позволяет качественно изменить контроль за деятельностью обучающихся, однако, не стоит забывать, что роль преподавателя здесь не менее важна. С помощью подбора компьютерных программ, материалов и индивидуальных заданий преподаватель помогает студентам в процессе

работы, оценивает их знания и успехи. Применение компьютерных технологий позволяет осуществить обоснованный выбор наилучшего варианта обучения. Образовательные технологии непосредственно направлены на достижение главных целей системы образования, таких как обучение и воспитание. Учебное пособие в электронном варианте представляет собой программное средство с готовым для изучения теоретическим материалом, дающее возможность проводить самостоятельную творческую работу, помогающее преподавателю и студенту оценить уровень знаний по определенной тематике, а также содержащее необходимую справочную информацию. Электронное пособие предполагает как проведение занятий разного типа, так и самостоятельное прохождение учебного курса. В тех учебных курсах, где образовательная программа содержит большое количество текста, использование информации в электронном виде позволяет лучше структурировать содержание. Электронные средства обучения обеспечивают условия для профессионального саморазвития и являются средствами для осуществления индивидуально-ориентированного подхода. Для изучения нового материала, обобщения и систематизации знаний применяются компьютерные презентации, в которых каждый слайд представляет собой фрагмент темы, либо подробное решение задачи. С помощью компьютерных технологий преподавание иностранного языка становится содержательнее, нагляднее и интереснее. За последние годы применение новых информационных технологий получило более широкое использование. Оно включает в себя не только технические средства и технологии, а также новый подход к процессу обучения в целом. Использование компьютера и мультимедийных средств помогает реализовать личностно-ориентированный подход в обучении, а подбор обучающих программ зависит, прежде всего, от текущего учебного материала, уровня подготовки обучающихся и их способностей.

Роль компьютера в обучении иностранным языкам очень важна. Компьютер обеспечивает студентам возможность работы в интерактивной среде обучения, с помощью компьютерных презентаций и программ обучающиеся знакомятся с новыми образцами высказываний, запоминают изучаемые конструкции иностранного языка и взаимосвязь между ними. Это, в свою очередь, способствует повышению интереса к учебе, студенты получают возможность довести решение задачи до конца, благодаря многократному повторению и закреплению материала. Компьютер – это незаменимый помощник в мониторинге учебного процесса и проведении тестирования. Контроль является неотъемлемой частью образования и выполняет функцию обратной связи между обучающимся и преподавателем. Использование компьютерных технологий реализовывает метод индивидуального обучения иностранному языку, т.к. студент изучает текст в

доступном ему темпе, при необходимости прорабатывая вызывающий трудности материал повторно.

Использование компьютерных средств позволяет получать первичную информацию не только от преподавателя, но и с помощью интерактивных обучающих программ. Компьютерные программы имеют много преимуществ перед традиционными методами обучения. Практически к каждому разделу учебника можно подобрать дополнительный материал и использовать его на занятии как вспомогательное средство. Применение компьютерных программ не должно заменять традиционные методы обучения, напротив, при правильном использовании оно гармонично сочетается с ними на всех этапах обучения: ознакомление, тренировка, контроль.

Грамотное использование компьютера позволяет не только многократно повысить эффективность обучения, но и стимулировать к дальнейшему самостоятельному изучению иностранного языка. Основной целью является формирование коммуникативной компетенции, другие цели (воспитательная, образовательная и развивающая) реализуются в процессе осуществления этой главной цели. Благодаря коммуникативному подходу осуществляется обучение общению и формируется способность к межкультурному взаимодействию. Применяя информационные технологии, студенты оказываются в настоящих жизненных ситуациях. Одним из наиболее положительных факторов в использовании Интернета на занятиях является его информативность и доступность. Интернет – необходимое техническое средство, которое позволяет качественно улучшить процесс изучения иностранного языка. Коммуникация – это процесс обмена мыслями, знаниями, схемами поведения, в ходе которого вырабатывается определенный взгляд на вещи. Целью образовательной коммуникации является передача социального опыта и преобразование развивающейся личности. Включение информационных технологий в учебный процесс позволяет преподавателю применить разные формы учебно-познавательной деятельности на занятиях, а также активизировать самостоятельную работу обучающихся. При

обучении аудированию каждый студент имеет возможность слышать иноязычную речь, а при изучении грамматических явлений он выполняет упражнения, добиваясь правильных ответов и т.д. Благодаря использованию электронных ресурсов на занятиях, преподаватель создает все условия для активной деятельности обучающихся, а также для их интеллектуального развития. Соответственно, общение в языковой среде в условиях Интернета способствует более успешной реализации коммуникативного подхода. Также компьютерные средства обучения позволяют активизировать мыслительную деятельность. При выборе электронных ресурсов необходимо учитывать следующие требования: легкость и доступность предлагаемого материала, его усвоение и продуктивность работы.

Занятия с применением информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) представляют собой инновационный прорыв в обучении иностранным языкам. Благодаря ИКТ занятие становится познавательным, развивающим и современным. Использование данных технологий в процессе обучения влияет на рост профессиональной компетентности преподавателя, в то время как студенты, систематически работающие с компьютерными учебными программами и занимающиеся проектной деятельностью, достигают наибольших успехов по сравнению со стандартными методами, применяемыми в обучении. Студенты проявляют устойчивый интерес к изучению английского языка и показывают хорошие результаты.

Список используемой литературы:

1. Долинко В.И. «Все об информационно-коммуникационных технологиях и системах связи. Современные технологии.» - М.: «Издательские решения», 2018 – 59с.
2. Красильникова В.А. «Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании.» - Оренбург: «Бибком», 2012.
3. Тихомиров О.К. «Основные психолого-педагогические проблемы компьютерного образования.//Вопросы психологии. 1986, № 5 С67-68.

Ковтун Ольга Миколаївна

аспірантка кафедри суспільних дисциплін

Національний університет водного господарства та природокористування

м. Рівне, Україна

**ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ
УМОВ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР НА
ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ****Kovtun Olha Mykolaivna**

post-graduate student of the department of social disciplines

National University of Water Management and Nature Management

Rivne, Ukraine

**RESEARCH-EXPERIMENTAL REVIEW OF EFFICIENCY OF PEDAGOGICAL CONDITIONS
CULTURE OF THE FUTURE NURSES ON THE BASIS OF REALIZATION OF THE
DEONTOLOGICAL APPROACH**

Анотація: Світоглядна культура, як елемент духовності особистості медичних сестер суттєво впливає на формування їх ціннісних орієнтацій згідно визначених раніше світоглядних позицій. Нажаль, в основі мотивів навчання медсестер наразі переважають матеріальні мотиви і значно менше духовно-змагальні мотиви та інші світоглядно-формуючі цінності. Зазначене стало підставою для вивчення рівня світоглядної культури в обговорюваній когорті. Здійснено експериментальне дослідження впливу факторів навчання на формування світоглядної культури майбутніх медичних працівників. Відповідно до методики та організації дослідження застосовано 4 групи методів проведення дослідницького експерименту. Визначено складові моделі світоглядної культури медичних сестер. Встановлено, що на загальний рівень сформованості світоглядної культури медсестер впливають рівень організації, матеріально-технічне, кадрове, правове забезпечення навчально-виховного процесу, професійна кваліфікація педагогів, мікроклімат та особливості спілкування у групах медсестер, мотивація медсестер до навчання та формування світоглядної культури.

Summary: The experimental study of the influence of educational factors on the formation of the worldview of future medical workers has been carried out. On the basis of comparison of changes in both groups, the conclusion is made about the effectiveness of the proposed ways of implementing the best practice in professional training. The components of the model of world-view culture of nurses are determined. The following components (directions of assessment) are identified in the directions of assessing the value characteristics of the future employees of medical institutions (nurses). In accordance with the methodology and organization of the research, four groups of methods of conducting the research experiment have been applied.

Ключові слова: світоглядна культура, експериментальна група, експериментальна група, контрольна група, майбутні медичні працівники.

Key words: world-view culture, experimental group, experimental group, control group, future medical staff

Постановка проблеми. Світоглядна культура, як елемент духовності особистості медичних сестер суттєво впливає на формування їх ціннісних орієнтацій згідно визначених раніше світоглядних позицій. Тобто, світоглядна поінформованість особистості визначає ціннісні орієнтири медичних сестер, які виступають основою їх культурної діяльності. Накопичуючи протягом навчання світоглядний потенціал, майбутні медичні сестри, згідно отриманих поглядів, уявлень та ідей, освоюють загальносвітову культуру, культурні цінності власного оточення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність формування світоглядної культури майбутніх медичних сестер підтверджується багатьма науковими розвідками учених, зокрема А. Хуторського і В. Краєвського, які, досліджуючи професійну компетентність прийшли до висновку, що до цього поняття обов'язково мають бути ще включені мотиваційний, етичний, соціальний і поведінковий компоненти, які перебувають у

прямій кореляції зі світоглядною культурою особистості [16, с. 3-10].

Враховуючи те, що структура світоглядної культури медичних сестер визначається наступними компонентами: інтелектуально-фаховим, емоційно-комунікативним, практико-діяльним та ціннісно- й особистісно-орієнтованим, умовами формування цих педагогічних компонентів – є педагогічні умови [2; 11;12;13;14;15].

Деякі науковці визначають термін «педагогічна умова» як певну обставину, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [4; 6; 7;].

Дослідники А.М. Алексюк, А.А. Аюризанайн, П.І. Підкасистий під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, при цьому поділяють їх на [7]:

а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо;

б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо).

Завдання підготовки медсестер у коледжі у процесі вивчення навчальної дисципліни передбачають: поєднання теоретичних знань і практичних умінь у реальній виховній діяльності; розвиток дослідницьких умінь у студентів через залучення до науково-дослідницької діяльності, пов'язаної з вивченням проблем виховання; організація педагогічної взаємодії студентів з класними керівниками, учнями; розвиток рефлексивних умінь і самооцінки власних виховних умінь.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Згідно отриманих нами раніше даних, нажаль, в основі мотивів навчання медсестер переважають матеріальні мотиви і значно менше духовно-змагальні мотиви та інші світоглядно-формуючі цінності [8;10], що й стало підставою для вивчення рівня світоглядної культури в обговорюваній когорті.

Мета дослідження – експериментально визначити вплив факторів навчання на формування світоглядної культури майбутніх медичних працівників.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні брали участь 332 студенти-медсестри.

Усі досліджувані були розподілені на II групи: експериментальну (233 особи) та контрольну (99 осіб).

Для виконання експериментального дослідження було застосовано такі методики визначення рівня світоглядної культури медичних сестер:

1. Методика «Оцінювання рівня сформованості у майбутніх медичних сестер світоглядної культури» (власна розробка)
2. Методика «Оцінка світоглядної культури студентів» (власна розробка)
3. Методика «Ціннісні характеристики майбутнього працівника» (власна розробка)
4. Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) [1].

Показниками світоглядної культури медичних сестер визначено:

1. Сформований когнітивно-мотиваційний інтерес до виконання фахових дій
2. Дотримання морально-етичного кодексу у повсякденній професійній діяльності
3. Відображення у міжособистісних контактах чітких ціннісно-духовних орієнтирів особистості
4. Здатність до імпровізаційно-коригувальної діяльності задля досягнення успішних комунікативних транзакцій
5. Об'єктивне сприйняття реалій повсякденної професійної діяльності та адекватне реагування на її виклики

6. Адаптованість і гнучкість у процесі виконання фахових дій та ділового спілкування

7. Комунікативна мобільність та емпатійність у спілкуванні з пацієнтами

Складовими моделі світоглядної культури були визначені: високий рівень зовнішньої культури; інтелектуальність; естетизм; духовність; моральність; етичність; філософізм (філософічність); гуманізм; людиноцентризм; умотивованість; переконливість; соціальна активність; об'єктивність; твердість переконань; емпатія; толерантність; психоемоційна й моральна стійкість.

Наше дослідження проводилось у кілька етапів:

1. Власне опитування медсестер.
2. Обробка даних анкет.
3. Розподілення респондентів на два великі кластери: I кластер – медсестри, у яких виявлено високий рівень світоглядної культури; II кластер – медсестри, у яких виявлено низький рівень світоглядної культури.
4. Здійснення порівняльного аналізу цінностей та інших характеристик у двох виділених нами раніше кластерах медсестер.
5. Проведення парного кореляційно-регресійного аналізу у двох кластерах медсестер.

Відповідно до методики та організації дослідження застосовано 4 групи методів проведення дослідницького експерименту:

1 група - організаційні методи - група методів психології, які визначають загальний спосіб організації психологічного дослідження. До них відносять порівняльний, лонгitudний і комплексний методи. Порівняльний спосіб організації дослідження ґрунтується на зіставленні даних різних вікових вибірок. Лонгitudне дослідження припускає тривале вивчення явища, що цікавить. Комплексний метод передбачає міждисциплінарне вивчення предмета.

2 група - емпіричні методи - група методів психології, що дозволяють отримати первинні дані про досліджуваному явищі. Тому ці методи відомі ще як «методи збору первинної інформації». До емпіричним методам відносять спостереження і експеримент.

3 група - методи обробки даних - розуміють проведення кількісного (статистичного) та якісного аналізу первинних даних (диференціація матеріалу по групах, зіставлення, порівняння тощо).

4 група - інтерпретаційні методи - різні прийоми пояснення виявлених в результаті обробки даних закономірностей та їх зіставлення з раніше встановленими фактами. Виділяють генетичний спосіб інтерпретації (аналіз матеріалу в плані розвитку з виділення окремих фаз, стадій, критичних моментів і т.д.) і структурний спосіб (встановлення структурної зв'язку між усіма характеристиками особистості).

За результатами проведеного аналізу, спостерігаються певні розбіжності рівня світоглядної культури медичних сестер 1 та 2 курсів. Студенти старших курсів мають більш

виражений рівень світоглядної культури (рис. 1). Рівень світоглядної культури студентів 1 курсу потребує розробки психокорекційних програм, а студентів 2 курсу - індивідуальних та епізодичних корекційних впливів.

Якщо аналізувати рівень зовнішньої культури медичних сестер 1,2 курсів, відзначаємо, що рівень зовнішньої культури незначно відрізняється у

різних груп (1 курс – 4,175; 2 курс – 4,276). Разом із тим, інтелектуальність підвищується у медичних сестер 2 курсу (1 курс – 3,90; 2 курс – 3,936) (див. рис. 3.1.). Відповідно, у студентів старших курсів більше виявляється глибина суджень, духовна зрілість, що виникають як результат активного пізнання дійсності, самостійного осмислення складних життєвих процесів.

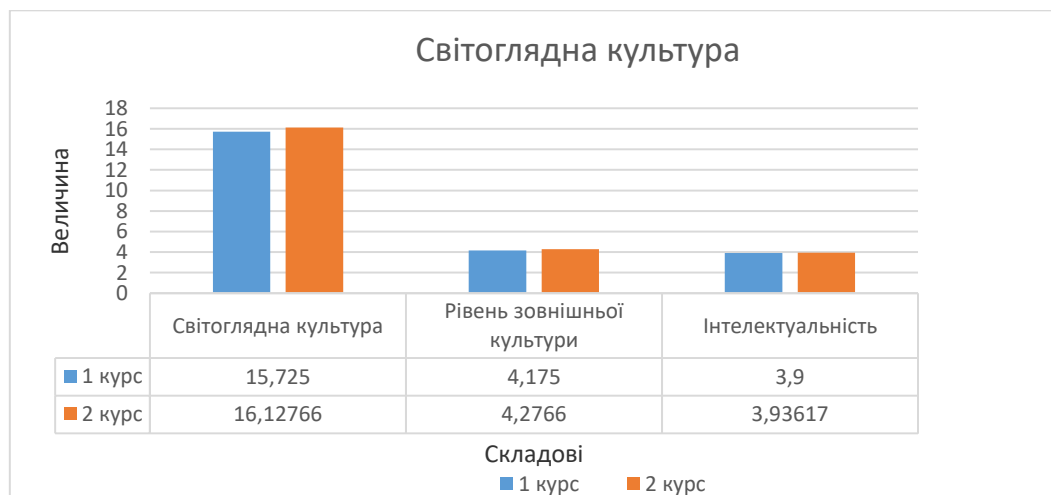

Рис. 1. Структура світоглядної культури дослідженої когорти

Також ми поділили досліджувану когорту на два підкластери (табл. 1):

I кластер – медичні сестри, у яких виявляється низький рівень світоглядної культури – експериментальна група ЕГ;

II кластер – медичні сестри, у яких виявляється високий рівень світоглядної культури – контрольна група КГ.

У структурі Експериментальної групи (медичні сестри з низьким рівнем світоглядної культури) виявлено 99 осіб (табл.2). У них спостерігається низька сформованість когнітивно-мотиваційного інтересу до виконання фахових дій; дотримання морально-етичного кодексу у повсякденній професійній діяльності;

відображення у міжособистісних контактах з іншими студентами чітких ціннісно-духовних орієнтирів особистості; здатність до імпровізаційної та коригувальної діяльності задля досягнення успішних комунікативних транзакцій; об'єктивне і реалістичне сприйняття реалій повсякденної професійної діяльності та адекватне реагування на її виклики; доволі висока адаптованість і гнучкість у процесі виконання фахових дій та ділового спілкування; комунікативна мобільність та емпатійність у спілкуванні з пацієнтами, розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання.

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ ГРУПИ СТУДЕНТІВ-МЕДИЧНИХ СЕСТЕР НА ДВІ ГРУПИ : ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНУ ТА КОНТРОЛЬНУ

Кластери	Рівні світоглядної культури	Кількість, осіб	Кількість до загального, %
Кластер I ЕГ	Експериментальна група (група медсестер з низьким рівнем світоглядної культури)	$\Sigma = 99$ осіб	42,03%
Кластер II КГ	Контрольна група (група медичних сестер з високим рівнем світоглядної культури)	$\Sigma = 134$ осіб	57,93%

Світоглядна культура медичних сестер Контрольної групи (виявлено 134 особи, табл.2), є відносно високою і є основою свідомості особистості, оскільки вона забезпечує духовний зміст світогляду особливої якості, який визначає культурний спосіб існування особистості та її практичної діяльності, у якій культура посідає

місце смисложиттєвої цінності. Звідси очевидно є важливість формування світоглядної культури особистості, оскільки саме вона виступає основою орієнтування особистості у житті, забезпечує евристичність пізнання й розуміння явищ оточуючого світу, творчий рівень освоєння дійсності.

Таблиця 2

РОЗПОДІЛ ГРУПИ СТУДЕНТІВ-МЕДИЧНИХ СЕСТЕР НА ДВА КЛАСТЕРИ ТА ПІДКЛАСТЕРИ

Кластери	Рівень світоглядної культури	Кількість, осіб	Кількість до загального, %
ЕГ	Низький рівень світоглядної культури 1 курс	41	41,38 %
	Низький рівень світоглядної культури 2 курс	58	58,62 %
КГ	Високий рівень світоглядної культури 1 курс	27	20 %
	Високий рівень світоглядної культури 2 курс	107	80 %

Документовано, що у кластері І незначно переважають студенти 2 курсу відносно студентів 1 курсу (58,62 % відносно 41,38 %). Проте, у кластері ІІ студенти старшої групи значно переважають студентів-медсестер молодшої групи (80,0 % відносно 20,0 %).

У структурі експериментальної та контрольної груп медичних сестер світоглядна культура формується внаслідок розвитку світоглядної свідомості медичних сестер, що забезпечує здатність особистості приймати самостійні рішення і відповідати за них, здатність до теоретичного мислення, оволодіння науковими принципами, способами логічного аналізу інформації, здатність та прагнення особистості до самостійних пошуків істини, появу навичок розв'язання суперечностей у своєму внутрішньому світі, світоглядний вибір і діяльність щодо втілення світоглядних ідей і принципів у практику життя [3;17;18;19;20].

Аналізуючи структуру експериментальної групи (ЕГ), було визначено, що у 58 респондентів кластеру на нижчому рівні, порівняно із кластером ІІ є: рівень зовнішньої культури (Рзк1 - 3,68966; Рзк2 - 4,66250); інтелектуальність (Рі1 - 3,63793; Рі2 - 4,53750); естетизм (Рес1 - 4,01724; Рес2 - 4,35000); духовність (Рд1 - 4,12069; Рд2 - 4,30000); моральність (Рм1 - 3,91379; Рм2 - 4,38750);

етичність (Рет1 - 3,63793; Рет2 - 4,66250); філософізм (Рф1 - 3,60345; Рф2 - 4,28750); гуманність (Рг1 - 3,98276; Рг2 - 4,35000); людиноцентризм (Рл1 - 4,12069; Рл2 - 4,25000); вмотивованість (Рв1 - 3,86207; Рв2 - 4,33750); переконливість (Рп1 - 3,60345; Рп2 - 4,61250); соціальна активність (Рса1 - 3,63793; Рса2 - 4,38750); об'єктивність (Ро1 - 3,93103; Ро2 - 4,30000); твердість переконань (Ртп1 - 3,96552; Ртп2 - 4,25000); емпатія (Рем1 - 3,81034; Рем2 - 4,42500); толерантність (Рт1 - 3,94828; Рт2 - 4,30000).

Найбільш значимими є відмінності у світоглядній культурі по наступних характеристиках: рівень зовнішньої культури ($t = -11,95$ при $p = 0,000$); інтелектуальність ($t = -8,18$ при $p = 0,000$); естетизм ($t = -3,09$ при $p = 0,002936$); моральність ($t = -4,018$ при $p = 0,000097$); етичність ($t = -12,0091$ при $p = 0,000$); філософізм ($t = -4,2535$ при $p = 0,00039$); гуманність ($t = -3,3430$ при $p = 0,001071$); вмотивованість ($t = -3,4916$ при $p = 0,000648$); переконливість ($t = -9,3845$ при $p = 0,000$); соціальна активність ($t = -5,3316$ при $p = 0,000$); об'єктивність ($t = -3,1061$ при $p = 0,002308$); твердість переконань ($t = -2,1653$ при $p = 0,032108$); емпатія ($t = -4,8167$ при $p = 0,00004$); толерантність ($t = -2,6992$ при $p = 0,007833$), табл. 3.

Таблиця 3

СТРУКТУРА ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ТА КОНТРОЛЬНИХ ГРУП МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

Параметри	Mean	Mean	Std.Dev.	Std.Dev.	p	p
Інтелектуально-фаховий напрям ціннісних характеристик	4,01724	4,21250	0,868380	1,121637	0,270422	0,043069
Емоційно-комунікаційний напрям ціннісних характеристик	4,12069	4,35000	0,623448	0,695373	0,047934	0,386539
Практико-діяльнісний напрям ціннісних характеристик	3,89655	4,37500	0,765246	0,700362	0,000210	0,462593
Ціннісно- і особисто-орієнтований напрям ціннісних характеристик	3,79310	4,63750	0,893615	0,483755	0,000000	0,000001

Відповідно, у медичних сестер, які мають високий рівень світоглядної культури є значно розвинуті усі види ціннісних характеристик, а саме: особистісно-орієнтований напрям, практико-

діяльнісний напрям, емоційно-комунікаційний напрям, інтелектуально-фаховий напрям (рис. 2).

Вплив культури на ціннісні структури медичних сестер і формування їх внутрішньої культури безперечний. На початкових етапах на

формування цінностей спричиняє вплив культура найближчого оточення. Сприймання культури медичних сестер відбувається вже через призму цінностей, переданих їй родиною та сформованих в результаті навчання у коледжі [17;19]. Цінності більш загального характеру засвоюються, відповідно, через фільтри інших культур, суб'єктом яких медичні сестри стають у ході власної

життєдіяльності. Культура як система людських цінностей медичних сестер, засвоюється через призму власних світоглядних цінностей. Звісно, культура медичних сестер зазнає трансформацій у зв'язку з впливами зовнішніх культур, проте усі вони узгоджуються із світоглядними орієнтирами медичних сестер [3].

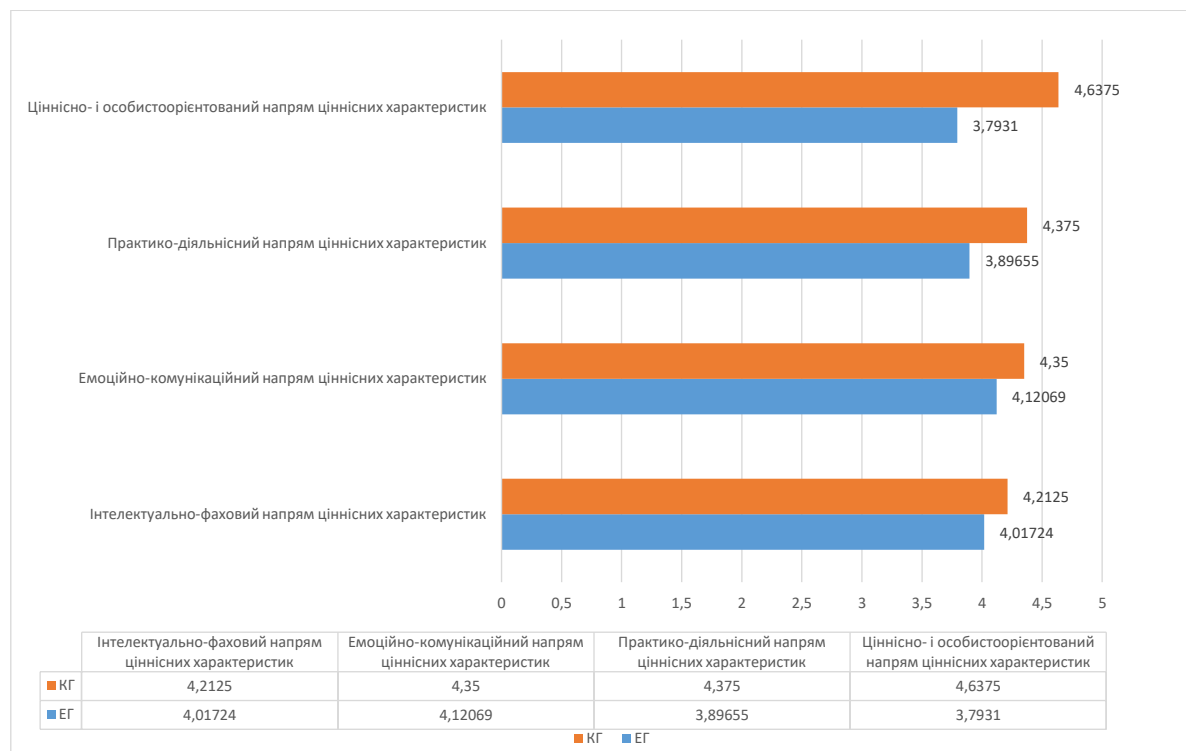

Рис. 2. Структура ціннісних характеристик у групах медичних сестер

Аналізуючи структуру експериментальної групи, можна визначити, що у респондентів EG на нижчому рівні, порівняно із контрольною групою KG є такі термінальні цінності: повнота життя (Рпж1 – 6,77; Рпж2 – 6,57); життєва мудрість (Ржм1 – 13,01724; Ржм2 – 11,63750); здоров'я (Рз1 – 1,79310; Рз2 – 1,71250); краса природи (Ркп1 – 9,58621; Ркп2 – 9,47500); вірні друзі (Рвд1 – 9,77586; Рвд2 – 9,63750); свобода (Рс1 – 12,86207; Рс2 – 11,45000); впевненість в собі (Рвс1 – 11,22414; Рвс2 – 10,71250).

Проте, аналізуючи структуру контрольної групи KG, можна визначити, що у респондентів KG на вищому рівні, порівняно із групою EG є такі термінальні цінності: цікава робота (Рцр1 – 4,01724; Рцр2 – 4,21250); любов (Рл1 – 2,79310; Рл2 – 3,16250); матеріально-технічне забезпечення (Рмз1 – 5,27586; Рмз2 – 6,18750); суспільне покликання (Рсп1 – 10,32759; Рсп2 – 10,45000); пізнання (Рп1 – 13,43103; Рп2 – 14,36250);

продуктивне життя (Рпж1 – 12,06897; Рпж2 – 12,48750); розвиток (Ррк1 – 14,51724; Ррк2 – 15,05000); розваги (Ррг1 – 14,43103; Ррг2 – 14,47500); щасливе сімейне життя (Рщж1 – 2,82759; Рщж2 – 2,95000); щастя інших (Ршж1 – 14,93103; Ршж2 – 13,90000); творчість (Рт1 – 10,91379; Рт2 – 12,01250). Найбільш значимими є відмінності у світоглядній культурі по наступних ціннісних характеристиках: свободи ($t = 2,62$ при $p = 0,009$), творчості ($t = -2,57$ при $p = 0,010954$).

Профіль термінальних цінностей експериментальної групи (з низьким рівнем світоглядної культури) складають такі пріоритетні цінності: творчість – 10,91; впевненість в собі – 11,22; продуктивне життя – 12,06; свобода – 12,86; життєва мудрість – 13,01; пізнання – 13,43; розваги – 14,43; розвиток – 14,51; щастя інших – 14,93; суспільне покликання – 10,32 (рис. 3).

Рис. 3. Профіль термінальних цінностей експериментальної групи

У профілі ЕГ виявляється діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські чи інші інновації тощо) [4].

Профіль термінальних цінностей контрольної групи (з високим рівнем світоглядної культури) складає: впевненість в собі – 10,71; свобода – 11,45; життєва мудрість – 11,63; творчість – 12,01;

продуктивне життя – 12,48; щастя інших – 13,9; пізнання – 14,3; розваги – 14,475; розвиток – 15,05; суспільне покликання – 10,45 (див. рис. 4).

У профілі КГ яскраво вираженими є цінності впевненості та свободи. Тобто, це почуття впевненості (або внутрішнє відчуття сили, права і правоти), це впевнене поведінка, яке демонструє силу і характерне для людей із сильною позицією, і це рішучість (впевнене прийняття і визначеність у рішеннях, рішучість) [5].

Рис. 4. Профіль термінальних цінностей контрольної групи

Щодо інструментальних цінностей то аналізуючи структуру експериментальної групи, можна визначити, що респондентів ЕГ на нижчому рівні, порівняно із КГ є: акуратність (Pa1 – 10,89655; Pa2 – 11,68750); вихованість (Рвих1 – 14,32759; Рвих2 – 13,40000); високі запити (Рвз1 – 13,67241; Рвз2 – 12,53750); життєрадісність (Рж1 – 10,20690; Рж2 – 8,60000); старанність (Рст1 – 3,93103; Рст2 – 6,03750); незалежність (Рнез1 – 12,46552; Рнез2 – 11,27500); непримиренність (Рнеп1 – 12,77586; Рнеп2 – 11,88750); освіченість (Ро1 – 8,36207; Ро2 – 8,22500); відповідальність (Рвід1 – 1,65517; Рвід2 – 1,76250); раціональність (Рр1 – 9,81034; Рр2 – 11,51250); самоконтроль (Рсмк1 – 8,87931; Рсмк2 – 7,48750); сміливість (Рсм1 – 8,12069; Рсм2 – 9,63750); тверда воля (Ртв1 – 9,91379; Ртв2 – 9,37500); терпимість (Ртер1 – 9,05172; Ртер2 – 9,86250); широта поглядів (Ршп1 – 13,10345; Ршп2 – 12,18750); чесність (Рч1 –

8,13793; Рч2 – 9,93750); ефективність у справах (Рефс1 – 9,68966; Рефс2 – 9,48750); чуйність (Рч1 – 5,25862; Рч2 – 4,73750).

У контрольній групі переважають такі інструментальні цінності: акуратність Pa2 – 11,68750; старанність Рст2 – 6,03750; відповідальність Рвід2 – 1,76250; раціоналізм Рр2 – 11,51250; сміливість Рсм2 – 9,63750; терпимість Ртер2 – 9,86250; чесність Рч2 – 9,93750.

Найбільш значимими є відмінності у світоглядній культурі по наступних ціннісних характеристиках: акуратність ($t = -2,11$ при $p = 0,036$); високі запити ($t = 2,14$ при $p = 0,033$); старанність ($t = -2,29$ при $p = 0,023$); сміливість ($t = -2,04$ при $p = 0,043$).

Профіль інструментальних цінностей ЕГ (з низьким рівнем світоглядної культури) складають такі цінності: старанність 3,93103; відповідальність 1,65517; чуйність 5,25862 (рис. 5).

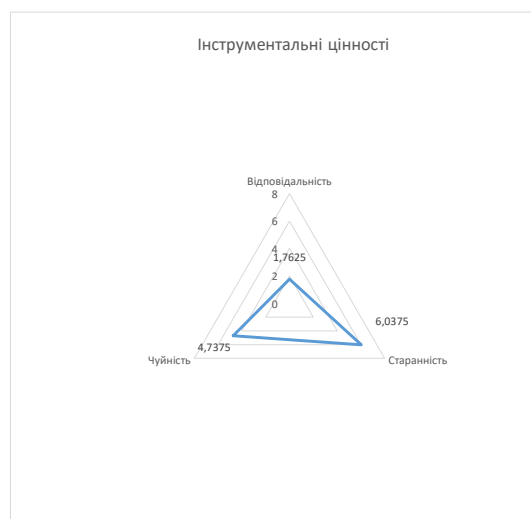

Рис. 5. Профіль інструментальних цінностей експериментальної групи медсестер

Профіль інструментальних цінностей експериментальної групи медсестер (з низьким рівнем світоглядної культури) найменше формують такі цінності: вихованість 14,32759; високі запити 13,67241; життєрадісність 10,20690; незалежність 12,46552; непримиренність 12,77586; освіченість 8,36207; самоконтроль 8,87931; тверда воля 9,91379; широта поглядів 13,10345; ефективність у справах 9,68966; чуйність 5,25862.

Профіль інструментальних цінностей контрольної групи медсестер (з низьким рівнем світоглядної культури) складають такі цінності: старанність 6,03750; відповідальність 1,76250; чуйність 4,73750 (рис. 6).

Відповідальність медичних сестер визначається їх усвідомленням власної повинності, власних обов'язків і розумне їх виконання.

У профілі інструментальних цінностей КГ (з високим рівнем світоглядної культури) найменше виражені такі цінності: відповідальність 1,76250; старанність 6,03750; сміливість 9,63750; терпимість

9,86250; чесність 9,93750; акуратність 11,68750; раціоналізм 11,51250.

Для порівняння індивідуально-психологічних особливостей формування світоглядної культури медичних сестер на основі отриманих результатів ми здійснили кореляційний аналіз за допомогою програми «STATISTICA 7».

Формування світоглядної культури медичних сестер експериментальної групи відбувається за рахунок наступних чинників: рівень зовнішньої культури ($r = 0,45$, при $p < 0,05$); інтелектуальність ($r = 0,58$, при $p < 0,05$); духовність ($r = 0,30$, при $p < 0,05$); етичність ($r = 0,37$, при $p < 0,05$); філософізм ($r = 0,53$, при $p < 0,05$); людино-центризм ($r = 0,30$, при $p < 0,05$); соціальна активність ($r = 0,58$, при $p < 0,05$); емоційно-комунікаційний напрям ціннісних характеристик ($r = 0,27$, при $p < 0,05$); ціннісно-і особисто-орієнтований напрям ціннісних характеристик ($r = 0,26$, при $p < 0,05$); вірні друзі ($r = -0,36$, при $p < 0,05$); щасливе сімейне життя ($r = 0,28$, при $p < 0,05$); акуратність ($r = 0,26$, при $p < 0,05$); вихованість ($r = -0,29$, при $p < 0,05$);

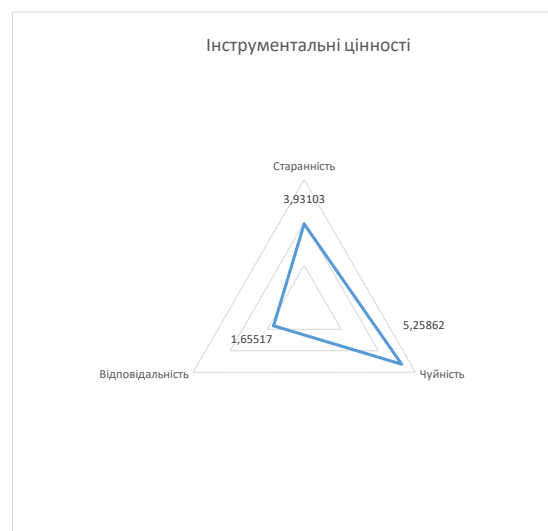

Рис. 6. Профіль інструментальних цінностей контрольної групи медсестер

самоконтроль ($r = -0,50$, при $p < 0,05$); чуйність ($r = 0,26$, при $p < 0,05$); продуктивність-непродуктивність ($r = -0,33$, при $p < 0,05$); спонтанність ($r = -0,26$, при $p < 0,05$); контактність ($r = 0,28$, при $p < 0,05$); гнучкість у спілкуванні ($r = 0,28$, при $p < 0,05$).

Очевидно, що позитивно впливатиме на формування майбутньої світоглядної культури медичних сестер експериментальної групи – самоконтроль у групі медичних сестер, продуктивність їх навчання та роботи, наявність вірних друзів та вихованості, а також спонтанність у навчанні та роботі.

Сукупний ідеальний комплекс світоглядної культури для медичних сестер контрольної групи включає в себе: рівень зовнішньої культури ($r = 0,70$, при $p < 0,05$); інтелектуальність ($r = 0,51$, при $p < 0,05$); етичність ($r = 0,70$, при $p < 0,05$); вмотивованість ($r = 0,26$, при $p < 0,05$); переконливість ($r = 0,50$, при $p < 0,05$); емпатія ($r = 0,23$, при $p < 0,05$); психологічна і моральна стійкість ($r = 0,26$, при $p < 0,05$); ціннісно- і особисто-орієнтований напрям ціннісних характеристик ($r = 0,27$, при $p < 0,05$); вірні друзі ($r = 0,25$, при $p < 0,05$); суспільне покликання ($r = -0,26$, при $p < 0,05$); незалежність ($r = 0,22$, при $p < 0,05$); мотивація до успіху ($r = 0,23$, при $p < 0,05$); мотивація уникнення невдач ($r = 0,22$, при $p < 0,05$).

Позитивно на рівень світоглядної культури медсестер контрольної групи вплинув рівень зовнішньої культури, етичність, вмотивованість, переконливість, психічна стійкість, незалежність та мотивація уникнення невдач.

Висновки. Отже, на загальний рівень сформованості світоглядної культури медсестер впливають рівень організації, матеріально-технічне, кадрове, правове забезпечення навчально-виховного процесу, професійна кваліфікація педагогів, мікроклімат та особливості спілкування у групах медсестер, мотивація медсестер до навчання та формування світоглядної культури. В подальшому, вважаємо за потрібним, вивчення рівня світоглядної культури у досліджуваної когорти на місцях праці з метою визначення впливу педагогічних умов на ефективність виконання професійних навичок у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. psychologis.com.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm
2. Бондар Л.В. Особливості мотивації навчальної діяльності студентів – майбутніх практичних психологів. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/File/12459/16832>
3. Ковальчук І.А. Світоглядна культура особистості в контексті дефінітивних підходів. 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://sworld.com.ua/konfer32/274.pdf>

4. Басалюк Н.М. Формування творчої особистості вчителя-дефектолога. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/19_AND_2012/Pedagogica/2_113805.doc.htm
5. Впевненість у собі. psychologis.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/uverenost_v_sebe.htm
6. Медичний тренінг: проектування та проведення. medsprava.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.medsprava.com.ua/article/789-medicniy-trenng-proektuvannya-ta-provedennya>
7. Тренінг для медичних сестер. spital.org.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spital.org.ua/training-for-nurses/>
8. Культурологія: курс лекцій. politics.ellib.org.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4502.html>
9. Хайрулліна Ю. Світоглядна культура особистості. Київ Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/74/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D1%80%D1%83%D0%BB%D0%BB>
10. Медицина, етика, деонтологія і право. ppt-online.org. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ppt-online.org/15998%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0.pdf
11. Самоосвіта медичних сестер: як стимулювати працівників? medsprava.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.medsprava.com.ua/article/711-samoosvta-medicnih-sester-yak-stimulyuvati-pratsvnikv>
12. Культура поведінки та етика взаємовідносин у роботі медичної сестри. mif-ua.com. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/36136>
13. Практикум "Формування адекватного сприймання батьками власних дітей". vseosvita.ua. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/praktikum-formuvanna-adekvatnogo-sprijmanna-batkami-vlasnih-ditej-96149.html>
14. Заняття – тренінг «Побудова ефективного спілкування та взаємодії з батьками». nashy-detky.com [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nashy-detky.com/?p=4461>
15. Тренінг "Милосердя і доброта - людства два крила". naurok.com.ua [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://naurok.com.ua/trening-miloserdya-i-dobrota---lyudstva-dva-krila-11469.html>
16. Корекція агресивності в поведінці. docme.ru [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.docme.ru/doc/1120656/>
17. Тренінг "добро і милосердя". klasnaocinka.com.ua [Електронний ресурс]. - Режим

доступу:

<http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/trening-dobro-i-miloserdya.html>

18. «Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилася творить». teacher.at.ua. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://teacher.at.ua/publ/dobre_zhit_tomu_chiia_dusha_i_duma_dobro_navchilasja_tvorit/20-1-0-13131

19. Урок-тренинг: " Уникнення небезпек в кримінальних ситуаціях". lesyagavrilyuk.at.ua.

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://lesyagavrilyuk.at.ua/news/urok_trening_uniknennja_nebezpek_v_kriminalnikh_situacijakh/2012-09-11-24

20. Проект «Виховуємо в дітях доброту».oleksandria-cdut.edukit.kr.ua

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://oleksandria-cdut.edukit.kr.ua/metodichna_robota/skarbnichka_dosvidu/

Andrei V. Kurbatov

Academician, International Academy of Innovative Social Technologies

Lyudmila A. Kurbatova

PhD in Pedagogy, Honored Teacher of the Russian Federation, Independent researcher

SEMANTIC CORRECTION AND PREVENTION COMPUTER ADDICTION

Курбатов А.В.

Академик Международной академии инновационных социальных технологий, кандидат технических наук

Курбатова Л.А.

Кандидат педагогических наук, Заслуженный учитель РФ

ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВАЯ КОРРЕКЦИЯ И ПРОФИЛАКТИКА КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ

Summary: The article considers the solution to the problem of the rapid growth of computer addiction, despite a significant number of scientific papers devoted to the study of this trend. It analyses the reasons for the lack of effectiveness of traditional methods in the conditions of the formation of information post-industrial society. The basic provisions of a fundamentally new approach - value-semantic correction and prevention of computer addiction, which guarantees an effective and safe solution to the problem under the condition of high-quality training of specialists, are considered. The proposed solution can be used both independently and as a complement to traditional methods, which significantly increases their effectiveness.

Аннотация: В статье рассматривается решение проблемы стремительного роста компьютерной зависимости, несмотря на значительное количество научных трудов, посвященных исследованию этой тенденции. Приводится анализ причин недостаточной эффективности традиционных методов в условиях формирования информационного постиндустриального общества. Рассматриваются основные положения принципиально нового подхода – ценностно-смысловой коррекции и профилактики компьютерной зависимости, гарантирующего эффективное и безопасное решение проблемы при условии качественной подготовки специалистов. Предлагаемое решение может использоваться как самостоятельно, так и в качестве дополнения к традиционным методам, которое значительно повышает их эффективность.

Keywords: *value-semantic correction, value-semantic self-government, value-semantic sphere, computer addiction, prevention, psychiatry, psychotherapy, psychology, pedagogy, education, system, reactive state, initiative activity.*

Ключевые слова: *ценностно-смысловая коррекция, ценностно-смысловое самоуправление, ценностно-смысловая сфера, компьютерная зависимость, профилактика, психиатрия, психотерапия, психология, педагогика, образование, система, реактивное состояние, инициативная активность.*

Стремительное развитие информационных технологий, основанных на использовании возможностей компьютерной техники, сопровождается появлением новых видов зависимости, которые большинством специалистов оцениваются как опасные. Несмотря на то, что число научных трудов, посвященных коррекции и профилактике компьютерной зависимости, быстро увеличивается, количество людей, подверженных компьютерной зависимости, растет значительно быстрее.

Очевидно поэтому убеждение в необходимости концентрации усилий на разработке технологий, способных защитить человека и общество от рисков, связанных с развитием компьютерной зависимости, является в профессиональном сообществе самым распространенным до настоящего времени. Анализ опубликованных работ дает основание для вывода о том, что «концентрация усилий» осуществляется за счет увеличения количества исследователей данного направления, при этом качество

полученных результатов изменяется незначительно. По-видимому, это объясняется отсутствием взаимодействия между специалистами, разрабатывающими технологии коррекции и профилактики компьютерной зависимости, что в эпоху «формирующегося информационного общества» может оцениваться как своеобразный парадокс.

Официальная миссия информатизации состоит, в частности, в «привлечении широкой общественности, в том числе студентов и научно-педагогического сообщества, к выработке предложений по созданию и развитию электронных сервисов в области образования и науки, разработке научных сервисов в сети Интернет»[1]. Ожидаемым положительным эффектом этого процесса является снижение количества «параллельных» исследований, при проведении которых человечество тратит огромные ресурсы для того, чтобы «заново открывать» одни и те же закономерности и «заново создавать» одни и те же технологии вместо того, чтобы двигаться вперед. Однако пока реальность далека от осуществления этих ожиданий, что дает повод пессимистам сомневаться в перспективности процесса формирования постиндустриального информационного общества.

Одним из аргументов противников развития информационного общества является сложность решения вопросов «этики и права интеллектуальной собственности», из-за которой скоординированная концентрация усилий представляется неосуществимой вообще и в области профилактики компьютерной зависимости, в частности [1]. Тем не менее, лидерами по показателям результативности в настоящее время становятся деятели науки, которые сумели решить проблему «этики и права интеллектуальной собственности» путем создания авторских «научно-практических школ». Доступность современных компьютерных технологий открывает принципиально новые возможности организации результативных исследований в любой области, в том числе коррекции компьютерной зависимости.

Практика показала, что ценностно-смысловая парадигма организации научных исследований позволяет полноценно использовать положительные свойства процесса информатизации на основе компьютерных технологий, и в поле своего действия гарантированно успешно решать задачи коррекции и профилактики компьютерной зависимости для всех возрастных категорий [8]. На этапе планирования научного исследования была выбрана стратегия разработки двух направлений – повышение результативности и эффективности традиционных подходов и разработка принципиально новых, ранее не применявшихся. При создании принципиально новых подходов предпочтение отдавалось тем, которые можно было использовать одновременно как самостоятельные и как дополнение к традиционным, усиливающее их

результативность. Для реализации первого направления был сформулирован социальный заказ в адрес Российской академии наук. Выполнением этого заказа занимался Центр коммуникативных исследований, созданный для решения поставленной задачи при Институте социально-экономических проблем народонаселения РАН. Силами данного центра были изучены возможности повышения эффективности методик, традиционно применяемых для коррекции и профилактики компьютерной зависимости в психиатрии, психотерапии, психологии и педагогике. Результатом стало создание методики «Барьер», предназначенной для использования в системе образования[10]. Эксперимент по внедрению данной технологии в широкую практику деятельности образовательных учреждений дал положительный, но не устойчивый эффект. Основными причинами такого результата являются особенности формы представления знаний в традиционной репродуктивной системе образования. При этом наибольшие сложности, по мнению экспертов, создает авторитарная система отношений «учитель – ученик» в образовании или «ведущий – участник» в психологических тренингах, или «врач – пациент» в медицине. Нетрудно заметить, что большинство традиционных методик психиатрии, психотерапии, психологии опираются на когнитивно-бихевиоральную терапию, двенадцати шаговую программу и экспрессивную арт-терапию для индивидуальной или групповой работы [4, 15, 20]. При этом в качестве задач групповой работы рассматриваются: повышение самооценки и самосознания, усиление контроля над импульсами, повышение стабильности межличностных отношений, социальная адаптация. Нетрудно заметить, что все перечисленные задачи – это этапы, ведущие к одной цели – повышению способностей личности к корректному успешному самоуправлению. При этом первым этапом работы является диагностический, задача которого – «преодоление возражения», то есть оказание пациенту помощи в преодолении внутреннего сопротивления лечению [18, 20]. Проводится он строго индивидуально. Решить эту задачу, как показывает практика, далеко не всегда удается, и в этом случае, к сожалению, все остальные действия теряют смысл.

Сложность первого этапа в основном заключается в переводе авторитарных отношений врач – пациент в доверительные. Далеко не все специалисты, срок подготовки которых составляет до 7 лет, способны гарантированно успешно решать данную задачу, а говорить об удовлетворении массовой потребности в коррекции компьютерной зависимости традиционными методами вообще не приходится. Не случайно возник интерес к психолого-педагогическим методам коррекции, предполагающим возможность более широкого применения. Особые надежды в этом плане возлагаются на систему образования и

организацию социокультурной деятельности. В качестве форм проведения коррекции при этом используются психологические тренинги, мозговые атаки, исследовательские проекты, сюжетно-ролевые игры, эвристические беседы и т.п. [3, 15, 16] Определенные положительные результаты при данном подходе достигаются, но их устойчивость и коэффициент полезного действия оставляют желать лучшего. Основной проблемой успеха является недостаточная готовность педагогов к квалифицированному применению таких форм деятельности, тем более что успех достигается только при постоянном и системно организованном воздействии. Кроме того, практически все специалисты (психиатры, психотерапевты, психологи и педагоги) отмечают необходимость работы с семьями лиц, находящихся в состоянии компьютерной зависимости, что также требует значительных ресурсов и высокой квалификации для получения значимого результата. Отличительной особенностью психолого-педагогических технологий является широта охвата просветительской деятельности среди педагогов, обучающихся и их родителей, направленной на информирование об опасностях и возможных причинах возникновения компьютерной зависимости, методах диагностики, коррекции и профилактики, способах формирования рациональных моделей поведения. Однако широта охвата не означает качественного решения задачи «преодоления возражения», поскольку просветительская работа ведется все в той же системе авторитарных отношений преподаватель - обучающийся (в данном случае в роли обучающихся оказываются как педагоги, так и родители, и ученики). Специалисты, практикующие традиционные психолого-педагогические подходы, отмечают трудности, связанные с сопротивлением педагогов, которое не может не оказывать влияния на поведение детей и их родителей. Кроме того, отмечается дефицит кадров, отсутствие комплексности в организации программ, проблемы с востребованностью и низкой мотивацией обучающихся. Следствием этих проблем является низкая эффективность решения уже упомянутых задач формирования осознанности, самооценки, самоконтроля, стрессоустойчивости, навыков решения проблем, самоорганизации, самосовершенствования, социальной адаптации и других частных задач, объединенных общей целью - повышением способностей личности к корректному успешному самоуправлению [9,11,15]. Таким образом, результаты сравнительного анализа традиционных методов, применяемых для коррекции и профилактики компьютерной зависимости в психиатрии, психотерапии, психологии и педагогике дают основание для вывода о наличии общей, объединяющей их цели - повысить способность личности к корректному успешному самоуправлению. Многочисленные проблемы, отмечаемые различными исследователями как

препятствия для достижения этой цели, можно охарактеризовать как отсутствие условий для повышения эффективности применяемых ими методов. Особое внимание обращает на себя требование «активности самой личности, ее творческо-преобразующей деятельности». Именно от «активности и внутренней позиции личности по отношению к средовым и воспитательным (внешним) воздействиям, она может формироваться в самых различных направлениях: от свободной творческой личности до аддиктивной, зависимой» [16]. Обратить внимание на это условие достижения успеха необходимо потому, что традиционная система образования во всем мире переживает глубокий кризис именно из-за метода формирования активной позиции как реакции на требования системы образования (реактивное состояние). При этом «внутренняя позиция личности» или вообще не изучается, или результат выявления ее «отношения к средовым и воспитательным (внешним) воздействиям» никак не влияет на требования системы к обучающемуся [5,6,7]. Личностно-ориентированный подход, о необходимости которого говорится практически во всех современных научных трудах, в традиционной системе образования применяется эпизодически, его научные основы практически не разработаны, а системный контроль результативности вообще отсутствует. Закономерным следствием отсутствия условий, необходимых для эффективного широкого применения традиционных методов коррекции и профилактики компьютерной зависимости, является рост распространения этой проблемы, вызывающий серьезные опасения специалистов. Поэтому для устранения негативной тенденции быстрого роста компьютерной зависимости необходимо применение инновационных подходов, одним из которых является ценностно-смысловая коррекция и профилактика компьютерной зависимости. Примечательно, что начало введения в действие ценностно-смысловой системы образования, одним из элементов которой является ценностно-смысловая коррекция компьютерной аддикции, относится к 1990 году, то есть состоялось практически одновременно с появлением термина «компьютерная зависимость» в научной литературе [2, 5]. В условиях экспериментальной модели, осуществлявшей свою деятельность в течение 20 лет, все учащиеся и воспитанники, подверженные компьютерной зависимости, успешно от нее освободились. Обучающиеся, не страдавшие компьютерной зависимостью, благодаря ценностно-смысловой профилактике приобрели стойкий иммунитет не только к компьютерной, но и к другим видам нежелательных зависимостей [11]. Массовый и устойчивый успех был достигнут благодаря выявлению причинно-следственных связей между факторами, способствующими возникновению компьютерной зависимости и последствиями, к которым она приводит [13].

В качестве причин, способствующих возникновению Интернет-аддикции, специалисты называют низкий уровень социально-психологической адаптации, негативную «Я-концепцию», обусловленную значительной разницей между реальным и идеальным Я, трудности в общении и в установлении контактов с окружающими, низкий уровень самоорганизации. Неспособность принимать решения в реальной жизни из-за боязни ответственности за возможные ошибки и другие факторы, в целом характеризующие отсутствие способности к корректному успешному самоуправлению в реальной жизни [3,4,17].

Уход в виртуальную реальность провоцируется именно широкими возможностями реализовать свои желания, недостижимые в реальной жизни из-за неумения оценивать ситуацию, корректно определять цели и задачи самосовершенствования и исправлять ошибки таким соблазнительно легким способом, который используется в компьютерных играх или сетевом общении [18, 19, 21].

Самым страшным результатом компьютерной зависимости является разрушение личности, вызываемое стремительной деградацией качеств, необходимых для реальной жизни, которую зависимый субъект не ощущает благодаря комфортному эмоциональному состоянию, обусловленному успехами в виртуальной реальности. При этом следует считать закономерным сопротивление субъекта попыткам специалистов и окружающих отвлечь его от столь соблазнительной деятельности путем разъяснения пагубных последствий ее продолжения и необходимости приобщения к длительному, терпеливому и не всегда увлекательному труду, направленному на реальное самосовершенствование.

Одним из признаков нежелательных деструктивных изменений личности исследователи называют негативные изменения ценностно-смысловой сферы [6, 19]. Проведенные авторами исследования позволили установить, что ценностно-смысловые ориентации личности могут быть использованы для достаточно полной и общей идентификации состояния субъекта, прогнозирования траекторий его дальнейшего развития, а главное, положительная коррекция ценностно-смысловой сферы может успешно осуществляться за счет адекватно спланированного информационного воздействия. Коррекция ценностно-смысловой сферы, в свою очередь, закономерно изменяет характер деятельности субъекта, позволяя добиваться формирования у обучающихся требуемых навыков и качеств. Поэтому при ценностно-смысловом подходе появляется возможность минимизировать авторитарный назидательный стиль управления поведением воспитанника. Применяя образную формулировку, можно сказать, что ценностно-смысловой подход позволяет поставить на

системную основу метод увлечения полезными видами деятельности [2, 6].

Алгоритм коррекции при этом может быть представлен следующей последовательностью шагов:

1. Диагностика ценностно-смысловой сферы.
2. Анализ вариантов динамики качеств субъекта на основе данных диагностики.
3. Выявление видов деятельности, вызывающих наиболее сильную мотивацию субъекта, по результатам диагностики ценностно-смысловой сферы.
4. Определение перечня качеств, формирование которых необходимо для развития субъекта.
5. Определение видов деятельности, необходимых для формирования выбранных качеств.
6. Планирование информационного воздействия, необходимого для положительного изменения ценностно-смысловой сферы.
7. Выбор или конструирование вариантов информационного воздействия, гарантирующих позитивное внутреннее отношение субъекта к предложенной информации.
8. Реализация информационного воздействия.
9. Оценка реакций субъекта с точки зрения положительной динамики мотивации к необходимым для его развития действиям.
10. Оказание помощи в реализации действий в соответствии с возникшей у него мотивацией.
11. Оценка эффективности влияния новых видов деятельности субъекта, обусловленных внутренней мотивацией на формирование необходимых качеств.
12. Коррекция индивидуальной программы обучения в соответствии с новыми качествами, сформировавшимися у обучаемого.
13. Оценка динамики ценностно-смысловой сферы и планирование дальнейших мер информационного воздействия.

Данный цикл повторяется, обеспечивая устойчивый рост результативности, до достижения требуемых значений выбранных характеристик.

Основным фактором успеха является квалификация кадров, применяющих ценностно-смысловой подход, и их способность правильно корректно оценивать «инициативную активность» воспитанника и управлять ее динамикой на основе информационного воздействия, вызывающего позитивные изменения в ценностно-смысловой сфере [14].

Таким образом, с позиции обучающегося он все время находится в ситуации и процессе деятельности, отвечающей его внутренним интересам, что и обеспечивает устойчивую положительную динамику видов его деятельности. Основной характеристикой этой динамики является постепенное снижение времени нахождения в виртуальной реальности и увеличение времени активного реального самосовершенствования.

Этот процесс получил название ценностно-смыслового управления коррекцией компьютерной зависимости или ценностно-смысловой коррекции. В дальнейшем за счет включения способности к ценностно-смысловому самоуправлению (ЦССУ) в перечень качеств, необходимых для реального самосовершенствования, достигается гарантированное формирование потребности и способности воспитанников к творческому осознанному систематическому совершенствованию собственной системы ценностей и смыслов [5, 6, 7].

Таким образом, система предполагает постепенный переход обучающегося от ценностно-смыслового управления, организуемого педагогом (педагогическим коллективом), к корректному успешному ценностно-смысловому самоуправлению, осуществляемому личностью самостоятельно. Технологический цикл ценностно-смыслового самоуправления осуществляется в соответствии с формулой: качество жизни определяется деятельностью, деятельность определяется системой ценностей и смыслов, собственные самостоятельно, осознанно рассматривая творческое совершенствование системы ценностей и смыслов как средство влияния на качество жизни [5, 14]. Поэтому формирование потребности и способности к эффективному ценностно-смысловому самоуправлению позволяет добиться желаемых изменений образа, качества и уровня жизни для всех возрастных категорий. Необходимо отметить, что ценностно-смысловая коррекция и профилактика компьютерной зависимости может осуществляться как независимо, так и в системе с традиционными методами, усиливая их эффективность.

Следует учитывать, что, как и во всех остальных случаях, успех зависит от квалификации кадров, применяющих ценностно-смысловую парадигму образования. До настоящего времени контроль за качеством подготовки кадров осуществлялся только в рамках авторской научно-практической школы в условиях государственной экспериментальной площадки (в течение 20 лет) и, позднее, в рамках общественной Академии ценностно-смыслового самоуправления. Успешность ценностно-смысловой парадигмы образования привела к появлению многочисленных попыток освоить данную технологию по самостоятельному изучению опубликованных трудов, которые объективно не могут содержать полную информацию о всех компонентах, обеспечивающих эффективность и безопасность. Поэтому в рамках авторской научно-практической школы осуществляется подготовка кадров и оценка их возможностей по результатам практической деятельности. 30-летний опыт исследования эффективности специалистов, практикующих ценностно-смысловой подход, показал, что гарантия эффективности и безопасности обеспечивается только при условии прохождения специальной подготовки, по результатам которой

выдается сертификат с указанием уровня практического освоения технологии. Если специалист приступает к практике, не получив необходимых навыков под авторским сопровождением, это по существу означает, что он ставит собственный эксперимент, то есть повышает степень риска, игнорируя опыт, полученный в процессе 20-летнего эксперимента и 30-летней успешной практики. Учитывать качество подготовки кадров необходимо, потому что в ценностно-смысловой парадигме применения традиционных научных знаний, проявляется действие новых закономерностей, которые необходимо учитывать при принятии решений. Например, методики диагностики ценностей, применяемые в традиционной аксиологии, не позволяют обеспечить полноту и качество информации, достаточную для успешного решения задачи управления положительной динамикой ценностно-смысловой сферы в реальном масштабе времени [13]. То же самое можно сказать о других областях научного знания^ психологии, социологии, педагогике и т.д. Скорость и стоимость получения устойчивого эффекта зависит от системной организации воздействия на ценностно-смысловую сферу. Ценностно-смысловая коррекция может осуществляться на основе индивидуальной работы, групповой, социокультурной, образовательной, производственной деятельности и т.д. [9]. Ценностно-смысловая организация субъектно-субъектных отношений открывает принципиально новые возможности для коррекции и профилактики компьютерной зависимости на всех уровнях социальной системы [13].

Список литературы:

1. Агентство развития информационного общества РАРИО. Проекты. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://rario.ru/about.php> (дата обращения 31.07.2019).
2. Азаров, Ю.П. Дорогу талантам! //Ю.П. Азаров, Л.Н. Азарова // М.: Русский мир, 2005. – С. 552.
3. Войскунский, А.Е., Актуальные проблемы зависимости от интернета //А.Е. Войскунский. - Психологический журнал. - 2004. - Т. 25. - №1. - С. 90-100
4. Дрепа, М.И. Психологическая профилактика Интернет-зависимости у студентов // М.И. Дрепа // Диссертация. – Ставрополь, 2010.
5. Курбатов, А.В. Социализация подростков в современном обществе // А.В. Курбатов // Педагогика. №3. – М., 2009. - С. 62-65.
6. Курбатов, А.В. Ценностно-смысловое управление развитием обучающихся // А.В. Курбатов // Наука и образование сегодня. №10 (33). - М., 2018. С. 40-44.
7. Курбатов, А.В.. Ценностно-смысловая парадигма воспитания // А.В. Курбатов, Л.А. Курбатова // Педагогический журнал. Т. 8. № 5А. - М., 2018. - С. 349-358.
8. Курбатов, В.А. Обеспечение безопасности

использования Интернет-технологий средствами самоуправления учащихся // Демократизация управления и безопасность образования: состояние, условия и резервы взаимовлияния // Материалы 11-й международной научно-практической конференции 19-21 апреля 2007 г., город Москва. - М.: ИСМО РАО, 2007. - С. 59-62.

9. Курбатов, В.А. Взаимодействие органов демократического, государственно-общественного управления в развитии инновационной технологии гражданского воспитания // В.А. Курбатов, Н.А. Парницына-Курбатова // Субъекты демократического государственно-общественного управления общеобразовательным учреждением: актуальность создания, содержание деятельности и механизмы взаимодействия // Материалы 13-й международной научно-практической конференции 21-23 апреля 2009 года, г. Москва. - М.: Тип. ФГУ ФИРО. - 160 стр. - С. 80-83.

10. Маркова, Н.Е. Культуринтервенция // Н.Е. Маркова // Монография. - 2001.

11. Парницына-Курбатова, Н.А. Ученическое самоуправление обучающихся - система информационной безопасности образования // Н.А. Парницына-Курбатова // Демократизация управления и безопасность образования: состояние, условия и резервы взаимовлияния // Материалы 11-й международной научно-практической конференции 19-21 апреля 2007 г., город Москва. - М.: ИСМО РАО, 2007. - С. 56-59.

12. Парницына-Курбатова Н.А. Ценностно-смысловое самоуправление как фактор устойчивого развития / Опыт работы ассоциированных школ ЮНЕСКО РФ в формировании здорового поколения в интересах устойчивого развития // Материалы Всероссийской конференции ассоциированных школ ЮНЕСКО РФ. - М.: ТРИМЕД-Групп, 2008

13. Парницына-Курбатова Н.А. Аксиологический аспект исследования проблем гражданского воспитания // Современные тенденции развития педагогики как гуманитарной научной дисциплины: Сб. науч. ст. Краснодар, 2009. С. 364-370.

14. Парницына-Курбатова Н.А. Ценностно-

ориентированное управление процессом гражданского воспитания (на примере работы ГОУ ЦО №1804 «Кожухово») // Педагогическая наука и практика: мировые, российские и региональные тенденции развития: Международная научно-практическая конференция. Саранск, 2010. 333 с.

15. Рыженко С.К. Психологическая коррекция компьютерной зависимости подростков методом символдрамы // Международный журнал экспериментального образования. - 2014. - № 10. - С. 262-264; URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=6091> (дата обращения: 30.07.2019).

16. Саглам, Ф.А. Профилактика Интернет-аддикции у подростков: методическое пособие / Ф.А. Саглам. - Казань: Изд-во «Бриг», 2009. - 55 с.

17. Педагогическая коррекция компьютерной зависимости у подростков-воспитанников приюта // Материалы III Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» URL: <https://scienceforum.ru/2011/article/2011000677> (дата обращения: 30.07.2019).

18. Шакурова, А.П., Дроздикова-Зарипова, А.Р. Педагогическая коррекция компьютерной зависимости у подростков-воспитанников приюта // А.П. Шакурова, А.Р. Дроздикова-Зарипова. - Казань, 2011.

19. Шмелев, А.Г., Мир поправимых ошибок (психология компьютерных игр) // А.Г. Шмелев, И.В. Бурмистров, А.И. Зелинченко, А.Л. Пажитнов. - Сборник Компьютерные игры. - Серия Вычислительная техника и ее применение. - М.: Знание, 1988. - С. 16-84.

20. Юрьева Л. Н., Больбот Т. Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: Монография. - Днепропетровск: Пороги, 2006. - 196 с.

21. Griffiths, M.D. Internet addiction: does it really exist? // In: Psychology and the Internet: Intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications/ J. Gackenbach (Ed). San Diego, CA, Academic Press. 1998. P. 61-75.

Paniş Aliona

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
catedra Psihopedagogie și Management educațional,
Institutul de Științe ale Educației, Republica Moldova

PEDAGOGIA ETICII ȘI EDUCAȚIA MORALĂ: ASPECTE METODOLOGICE

Paniş Aliona

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
the Department of Psycho-pedagogy and Educational Management,
Institute of Educational Sciences, Republic of Moldova

PEDAGOGY OF ETHICS AND MORAL EDUCATION: METHODOLOGICAL ASPECTS

Rezumat: Problema expusă în articol se referă la noul concept elaborat de noi, pedagogia eticii, care va corela cu educația morală prin implementarea Metodologiei transcendente a formării inteligenței pedagogice etice la nivel de cadre didactice completată cu metodele și procedeele educației morale a celor care învață/care se educă.

Abstract: The problem presented in the article refers to the new concept we have developed, the pedagogy of ethics, which will correlate with moral education by implementing the transcendental Methodology of ethical pedagogical intelligence training at teachers level, supplemented with the methods and procedures of the moral education of those who learn / who are being taught.

Cuvinte-cheie: pedagogia eticii, educație morală, etică, inteligența pedagogică etică, metodologia transcendentă de formare a inteligenței pedagogice etice, metodologie a educației morale, metode ale educației morale, procedee ale educației morale.

Keywords: pedagogy of ethics, moral education, ethics, ethical pedagogical intelligence, transcendental methodology of ethical pedagogical intelligence formation, methodology of moral education, methods of moral education, procedures of moral education.

Starting from the definition that the **pedagogy of ethics** is the field that: has as a specific object of study the *functional-structural dimension* of ethics in the institution of education, *methodologically* approached from the perspective of the *specific aims* in the development of the *ethical intelligence* of the *pedagogue*, which aims at *training the human personality of the student* through the valorization of the theory-application correlation, according to *specific principles and legalities*, which regulate the foreseeable development of the actions of valorization of ethics at process level, reminding that it is in fact an *orientation of the study of ethics*, which tries to stimulate and direct an independent study, revealing the conviction that the problems of *methodology of ethics* and those of the institutional reality of education are not external, but are thought together in many current acts of education. It is an action on some problem systems, beyond what could be a particular discipline, as philosophy.

In this sense, *the task of ethics pedagogy* comes from the explosion of knowledge that forces a selection according to certain priorities. A pedagogy of ethics does not only deal with a separation between the theory and the practice of ethics, but also with the fragmentation of the respective disciplines.

Pedagogy, in this case, *subjects the categories of ethics to a critical analysis* in order to gain a better knowledge, even if it is not definitive. This knowledge will be based on mutual belief. From here, we can formulate the idea that: *Not a ready ethic must be valorized from a pedagogical point of view, but in the concrete educational process it must be emphasized*

what is important and ethically appropriate [6, p.461-466].

These aspects can be formed through the elaboration and implementation of a methodology: **The transcendental methodology of the formation of the ethical pedagogical intelligence**, which will have as *purpose*: the valorization of the ethics at the level of the teaching staff; as *aims*: individualized training of experimental subjects within the coordinates of ethics; building personal trust in approaching ethics; developing reflection on ethics; cultivating the choice of the correct variants on rational criteria; developing freedom of thought; cultivating risk taking; focusing on moral creation; developing personal attitude; cultivating mental self-government, and, in their turn, the aims are reflected in the following *objectives*: training the capacity of teachers to use the categories of ethics; formation of the ethical competence of the teaching staff vis-à-vis the state of morality of the human being; cultivating teachers respect for ethical norms and values; perception of the ethical topics by the teachers; developing the competence to combat facts, actions, behaviors incompatible with ethics; awareness of the importance of ethics for the profession.

To achieve these objectives, we propose a range of *activities, tasks and tools*.

1. For the formation of **ethics as a scientific discipline**, we propose as a training instrument: the **diaporematic method** or the acceptance of pluralism, of Aristotelian origin, when the final variant of solving a problem is equal to all possible variants of answer, formulated by the participants in a discussion, debate, comment etc. The word *diaporia* itself means exploring

different ways. It also involves the synthesis of opinions, which sum up most of the variants or elements exposed. This occurs *not by exclusion*, but by *inclusion* in a new vision.

Thus, through guided discussions, we will analyze the fundamental aspects of ethics as a scientific discipline, starting from the meaning of the word *ethics* in Greek by specifying the *field of study* of ethics to the typology of ethics in the educational process.

For example, Activity: *Determine the most appropriate meaning, in your view of the Greek word ethics (by consulting the explanatory dictionary): character, way of life, custom, habit, morals, behavior.*

Likewise, through this instrument, the **Coordinates of ethics** can be determined, through the formative instrument: **the diaporematic method**.

In order to determine the ethical values and to discuss an ethical human profile, individual work will be preferred, presenting the results in some synthetic analyzes.

For example, Activity: *Model a profile of the current ethical man by synthesizing characteristics: Medieval man: free man, free-thinking; a great dreamer; man always a traveler, a pilgrim; man of vision, of symbolic thinking. The Renaissance man: man is treated as a great wonder, the ideal of man - a trained warrior; the discovery of man occurs; the great curiosity of man for man; man is a king of nature. Romantic man: the emancipation of man; proclaiming human autonomy; man of ambivalence, who seeks himself; problematic man. The current ethical man:*

2. In order to make the correlation between **education and its problems**, we propose a training tool: the **coherentist method** (J. Rawls), or critical, assuming a well-judged judgment, a reflected balance, when all ideas are accepted, certain evaluations are made, errors are eliminated and several arguments or counterarguments are formulated. The purpose of using this method is not to deduce the correct conclusion, but to establish the best possible agreement of the participants in the discussion, practicing the compromise. In the end, a consensus is formulated, an official "verdict", even if this variant is always reviewable. This produces an intense activity of conviction, in which everyone participates. [About 7].

In this context, the participants in the discussion present their ideas, visions based on the tasks.

3. In order to realize the relation **Postmodernism and ethics**, we propose the formative instrument: **the casuistic method**, which also implies reaching a consensus based on the analysis of a general idea, to which a series of situations are formulated, cases that refer to this idea. In these cases, situations should make the general idea even more problematic, broadening the field of applicability. [About 1, 2]

For example, activity: *Examine the idea below and the cases outlined in this statement. Discuss and reach consensus. For example, IDEA: In postmodernism the teacher becomes a manager of information and skills, teaching is replaced by delivery of organized and rigorously dosed information. When behavioral*

problems of the learner arise, the teacher intervenes as a debugger (J. Lyotard).

Case 1: The teacher focuses all his attention on educational management.

Case 2: The teacher focuses especially on the organization of the educational environment.

Case 3: The teacher is especially focused on performance.

Case 4: The teacher is 'dominated' by the idea that the learners acquire the knowledge by themselves, he only facilitates this process.

Consensus: ...

4. In order to confirm the understanding of the new concept in the sciences of education, the **pedagogy of ethics**, and to raise awareness of **ethics as a philosophical but also a pedagogical discipline**, we propose the method: **the case study**, which consists in reporting a certain situation, taken in its context and analyzing it in order to see how phenomena manifest and evolve. The case itself is treated as an integrated system, even though not all elements are fully correlated, being important to allow the identification or discovery of special aspects. The advantage of the case study is that it provides situations where a large number of interacting factors can be observed, thus allowing the complexity and richness of ethical situations to be recognized. In particular, *instrumental case studies* have been formulated, that is those that deal with a situation that includes a sufficient number of typical features in relation to ethics, thus offering a high potential opportunity for study.

In this way, we propose the elaboration and solution of *10 case studies*.

In this order of ideas, the importance of training *the ethical pedagogical intelligence* of the teachers is emphasized.

Thus, **we conclude** that the *formation of ethical pedagogical intelligence*, in response to the problem of current education, in which the tension between material and spiritual reaches a problematic level, valorized on the basis of *the transcendental Methodology of the formation of ethical pedagogical intelligence*, will lead as projected results, compatible with the notion of *pedagogy of ethics*.

In this context, *ethical pedagogical intelligence* implies a pedagogue's ability to discern and choose between different alternatives, taking the most appropriate decision; to separate what is valuable from what is worthless in an action or behavior; to choose what is necessary for the performance of a didactic activity from what is irrelevant to that activity.

As a product, *ethical pedagogical intelligence* thus evokes the idea of pedagogical preparation for knowing one's own ethical experience and its meaningful horizons.

Therefore, regarding the *methodology of formation of ethical pedagogical intelligence*, the **methodology of moral education** must be carefully implemented, which includes a set of methods and procedures that can be grouped at the level of three orientative models:

The strategic model proposes the integration of moral methods on two fundamental coordinates: a) *the*

coordinate of moral training (verbal methods: moral exposition, moral conversation (moral dialogue, ethical debate), case study; intuitive-action methods (moral exercise, moral example), b) the coordinate of the moral conduct employs two categories of methods centered on the evaluation of the moral action: approval-disapproval).

The instrumental model proposes an appreciable number of moral methods related to global objectives (of moral training - of moral action): *the moral explanation*, based on 'processes' of moral stimulation and information that can be taken from other methods; *the moral lecture*, based on a volume of information provided by demonstrative-verbal procedures of demonstration-pleading type, conferences, thematic reports; *moral conversation*, based on moral dialogue procedures, moral debate, moral story, moral commentary; *the moral example*, with procedures based on direct-indirect, real-imaginary examples; *case study*, based on decision-making, presentation, analysis, debate, moral recommendation; *moral exercise*, based on two types of procedures: *external procedures* (order, disposition, incentive, warning, appeal, suggestion, clarification, encouragement, stimulation through rewards); *internal procedures* (the actual exercise by means of moral self-evaluation procedures); *moral approval*, based on procedures and techniques of praise, gratitude, reward; *moral disapproval*, based on observational procedures and techniques, warning, irony, reproach, sanction, etc.

The synthetic model groups education methods in relation to three complementary pedagogical criteria: a) *according to the priority purpose*: methods of receiving and understanding moral values and norms, expressed conceptually and situationally: *moral narration, moral conversation, moral explanation, moral demonstration, case study, moral reflection*; methods of generating, consolidating and restructuring the moral behaviour, expressed in the context: *the moral example, the moral exercise, the moral sanction (positive, negative)*; methods of self-government of the personality of the taught person: *moral self-observation, moral self-guiding, moral self-evaluation*; b) *according to the type of pedagogical intervention*: methods of direct moral education: verbal methods; indirect moral education methods: *moral example, moral suggestion, moral education methods at (micro) group level*; c) *according to the way the taught person is in relation to the educator*: *methods based on the moral autonomy of the educated person; adult-dependent moral methods* [Apud 3].

So well-known **methods of moral education** can be: *moral lecture* - a theory of behavior that explains, demonstrates and argues moral norms; *moral explanation* is another form of communication of some ethical knowledge. It is accompanied by analyzes, talks, interpretations. It can take different forms: the interpretation of a book, a movie, the preparation and analysis of some reports by learners etc.; *ethical conversation* - clarification of certain notions, norms or moral principles and formation of moral convictions, opinions and feelings. It can be individual or in group; *moral debate* - exposing personal impressions and

reflections, philosophizing on a moral topic, personal experience and reflections are confronted with solid arguments; *problematization* - contradictions often exist between conscience and conduct, between intentions and reality. Putting in front of the children a problematic situation, it is requested to find solutions based on previous experience or based on reporting the situation to be solved to the ethical code of the company; *the case study* - the study of concrete cases in order to arrive at the discovery of effective solutions and the positive influence of the moral conduct of the participants; *moral exercise* - training pupils in the field of moral facts. The connection between theory and practice is now realized, habits and customs of moral conduct are formed. Moral practice means the repeated and systematic organization of some activities in order to establish habits and customs of moral conduct and to consolidate certain features of conduct and character. Procedures used: requests, incentive, order, disposition, warning, interdiction, cooperation, role-playing, competitions, self-education exercises; *examples* - can be direct and indirect. The direct ones include all the real life examples (parents, teachers, colleagues etc.) the indirect ones include the great historical personalities, art people, characters from literature, movies etc.; *approval and disapproval* - prevention and combating of deficiencies of conduct [By 4, pp. 127-141].

In this regard, *the need for permanent dialogue*, for example, as well as an educational relationship in which values and norms are proposed, many of them and for many of the taught people being new and, especially, capable of destroying and restructuring individual and collective mentalities, habits, stereotypes, expectations, all of them requiring a didactic activity in groups with as few as possible participants.

At the same time, the direct didactic activity, in the classroom, must be permanently doubled by the guidance of the learners for studying, documentation and especially the elaboration of studies, projects, opinions, solutions to problems, problem situations, answers to questions and question forms.

Therefore, the operational teaching strategies in these conditions would be good to be *heuristic*, because they allow the educational effort to be centered on the activity of the learner/educated, stimulating the creative thinking, the independence in the selection of values, the safety in the appreciation, the speed and their high capacity for argumentation and justification.

Involving affective, attitudinal, behavioral engagement, *debating a problem* is an active method of education of less complexity. The group debates a previously announced topic, usually in previous teaching activities. The debate implies a minimum prior reading from the learners. It can be led both by the educator and, in certain sequences or entirely, by one or more learners.

The main issues of the debate are the most pronounced theoretic ones. The central objective of the debate is that of the adherence of the learners to specific theoretical problems, by deepening the conceptual knowledge, as well as opening a dialogue as relevant as

possible on the theoretical, principal solutions, proposed by different authors of moral and ethical education.

Besides the presented methods, others can also be used, depending on the field of preparation, the experience, the receptive availability of the learners, but also on the situations in which they were involved.

The teacher's courage to go beyond routine and traditionalism, to adopt modern methods of education, will undoubtedly be rewarded, especially by increasing learners' interest in learning/education, as well as the degree of adequacy of the subject of the discipline to their real life problems.

Having a morally upright body of power holders means having very good ethic teachers and an adequate educational framework. Nothing can come of itself, in an increasingly complex and demanding educational universe, in which the human acts of the educator's authority are increasingly 'extended' through the language of computer technology and automated behaviors. The only way of maintaining authority within the limits of humanity is the way of learning moral behavior. Otherwise, in the perspective of the technologies of the third millennium, the human in us will remain at the periphery of subsistence.

I summarized the related in **Table 1:**

Table 1

METHODOLOGIES APPLIED IN THE CORRELATION OF THE PEDAGOGY OF ETHICS AND MORAL EDUCATION

Pedagogy of ethics	Moral education
<i>The transcendental methodology of ethical pedagogical intelligence formation</i>	Methods of moral education
• <i>the diaporematic method</i> • <i>the coherent method</i> • <i>the casuistic method</i> • <i>case study</i>	• <i>moral lecture</i> • <i>moral explanation</i> • <i>ethical conversation</i> • <i>moral debate</i> • <i>questioning</i> • <i>case study</i> • <i>moral exercise</i> (Procedures used: requests, incentive, order, disposition, warning, prohibition, cooperation, role-playing, competitions, self-education exercises) • <i>examples</i> (direct include all real-life examples: parents, teachers, colleagues, etc., indirect ones include great historical personalities, art people, literature characters, movies, etc.) • <i>approval and disapproval</i> • <i>permanent dialogue</i> • <i>debating a problem etc.</i>

In conclusion, we conclude that in the formula of the new concept elaborated and reported by us also in other scientific publications [5,6, p.61-63], **the pedagogy of ethics**, comes as a factor of solving the moral problems in the educational process through the *Transcendental Methodology of formation of ethical pedagogical intelligence*, which includes a range of methods and tools, in turn, completed and correlated with the *methods and procedures of the moral education of the pupils/learners*.

Bibliographical references:

1. Beauchamp T. Case Studies in Business, Society and Ethics, Prentice Hall, 1989, p.1
2. Jonsen A. R., Toulmin S. The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning, Berkeley: University of California Press, 1988.

3. Cristea S. Educația morală. Dicționar, [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Educati a%20moral.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Educati%20moral.pdf), pp. 53-56.

4. Cristescu M.S. Didactica educației morale. Demersuri metodologice pentru învățământul primar și preșcolar. București: Editura Universitară, 2014. 179 p. ISBN:978-606-28-0004-8.

5. Paniș A. Contextualizarea eticii în procesul educațional. Suport de curs. Chișinău: Tipogr. „Print-Caro”. 68 p.

6. Paniș A. Unitatea dintre pedagogie și etică: o nouă abordare sistemică. În: Curriculum școlar: provocări și oportunități de dezvoltare. Conferința științifică internațională, 07-08 decembrie 2018, IȘE. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2018. pp.461-466.

Pshenychna O.O.

adjunct,

Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service
of Ukraine**THE RESULTS OF THE STUDY ON THE READINESS OF FUTURE BORDER GUARD
OFFICERS TO USE RISK ANALYSIS METHODS****Пшенична Олена Олександрівна**

ад'юнкта

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького**РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-
ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ**

Summary. The article discloses the results of the pedagogical experiment to test the pedagogical conditions for the formation of the professional readiness of future border guard officers for the use of methods of risk analysis. It was found out that effective performance of the official duties of the heads of state border guard bodies directly depends on their analytical abilities and the ability to apply methods of risk analysis when making managerial decisions. The author describes the main areas of work on the formation of readiness of future border guard officers to use risk analysis methods concerning the impact on all components of the specified professionally important quality and providing for increased motivation to study the problems of risks in the field of border security and their analysis. It is important to introduce a special thematic course for in-depth study of the essence of the integrated risk analysis model; the use of innovative forms and methods of training for mastering the skills and abilities of analytical and creative activities when making management decisions on the organization of the state border the protection.

Анотація: У статті розкрито результати педагогічного експерименту з перевірки педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків. З'ясовано, що ефективне виконання службових обов'язків керівників органів охорони державного кордону прямо залежить від аналітичних здібностей, уміння застосовувати методи аналізу ризиків при прийнятті управлінського рішення. Автор характеризує основні напрями роботи щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків, що стосувалися впливу на всі складові зазначеної професійно важливої властивості та передбачали підвищення мотивації до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу. Важливим є уведення спеціального тематичного курсу для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків; застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння уміннями і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті управлінських рішень щодо організації охорони державного кордону.

Keywords: *pedagogical conditions, experiment, border guard officer, risk, risk analysis, risk analysis methods, special workshop, border guard.*

Ключові слова: *педагогічні умови, експеримент, офіцер-прикордонник, ризик, аналіз ризиків, методи аналізу ризиків, спецсеминар, охорона кордону.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. При виконанні персоналом ДПСУ службових завдань часто виникають ситуації, що потребують уміння офіцерів-прикордонників застосовувати методи аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Ефективне виконання службових обов'язків керівників органів охорони державного кордону прямо залежить від аналітичних здібностей, уміння застосовувати методи аналізу ризиків при прийнятті управлінського рішення, що обумовлює необхідність включення зазначених питань до змісту навчального процесу ВНЗ. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є обов'язковою складовою професійної підготовки, що покликана формувати необхідні прикладні знання, якості, уміння й навички, які необхідні для ефективної оперативно-службової діяльності. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій

діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Проблема підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, в тому числі до інформаційно-аналітичної роботи, є предметом уваги багатьох науковців. У роботах А. Галімова, Д. Іщенка, В. Мірошніченко, Б. Олексієнка, О. Ставицького розглядаються різні аспекти формування та розвитку професійно важливих якостей і професійної компетентності офіцерів. Питання ризику та його обчислення в системі прикордонного контролю вивчали О. Андрощук, В. Городнов, С. Каштелян, А. Курашкевич, А. Мальцев, А. Махнюк, В. Назаренко, В. Серватюк, О. Шинкарук та ін.

Шляхи підвищення якості загальновійськової та військово-спеціальної підготовки курсантів досліджують Л. Балагур, Ю. Дем'янюк, О. Сафін, В. Уліч, Ю. Царьов, Н. Черноусенко, О. Торічний. Проблему організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі та особливості формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності вивчають О. Діденко, А. Балендр, А. Білорус, О. Заболотна, М. Карпушина, О. Михайлишин та ін. Окремі аспекти теорії та практики використання методів аналізу ризиків містяться у працях зарубіжних вчених (Дж. Джонстоун, Д. МакДауелл, Х. Мюллер, Д. Навроцкі, К. Скажинська, М. Яніцкі). Однак комплексного дослідження з проблеми формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності на сьогодні немає.

Метою статті є висвітлення результатів педагогічного експерименту з формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків.

Виклад основного матеріалу статті. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону. Готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності відрізняється складністю, обумовленою та багатогранністю. Це професійно важлива особистісна властивість, що забезпечує належний рівень застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, охоплює усвідомлення майбутніми фахівцями значення і ролі цієї готовності для ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, систему знань, а також умінь і навичок належного застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Структурно готовність майбутніх офіцерів-прикордонників застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності містить мотиваційно-особистісний, когнітивно-пізнавальний та операційно-результативний компоненти.

Сформованість у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризику можна оцінити за трьома критеріями, які характеризують її структурні компоненти, зокрема особистісним, когнітивним і діяльнісним, та відповідними їм показниками. Аналіз проблеми формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків підтвердив необхідність педагогічного експерименту з огляду на важливість підвищення у майбутніх офіцерів-прикордонників рівня сформованості цієї професійно важливої властивості. Метою

педагогічного експерименту стала перевірка припущення про те, що формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків буде результативним за визначених педагогічних.

Дослідно-експериментальну роботу було організовано з вересня 2016 до травня 2017 р. на базі Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький). У педагогічному експерименті взяли участь 198 курсантів факультету охорони та захисту державного кордону (напрямок підготовки «Охорона та захист державного кордону»), факультету правоохоронної діяльності (напрямок підготовки «Правознавство»), факультету іноземних мов та гуманітарних дисциплін (напрямок підготовки «Філологія»). В організаційному плані методика впровадження педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків є сукупністю комплексних (системних) педагогічних заходів впливу на курсантів у процесі поетапного формування в них готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Перший напрям роботи під час формувального етапу експерименту передбачав підвищення мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу. Для цього при викладанні навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)», «Прикордонний контроль (Організація прикордонного контролю)» та проведенні спеціального семінару «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» ми актуалізували їх ціннісні орієнтації; роз'яснювали мету вивчення проблематики ризиків, концентрували увагу курсантів на значенні у фаховій підготовці. Основну увагу було спрямовано на:

усвідомлення курсантами важливості аналізу ризиків у ДПСУ;

формування науково обґрунтованого розуміння ролі системи аналізу ризиків у ДПСУ;

розвиток переконання в тому, що аналіз ризиків – це важливий засіб гарантування прикордонної безпеки;

формування в курсантів потреби у вивченні методів аналізу ризиків, поглибленому вивченні тих сфер знання й оперативно-службової діяльності, які пов'язані з методологією аналізу та профілювання ризиків;

розвиток в курсантів переконання в необхідності вивчення методів аналізу ризиків, усвідомлення своєї причетності до діяльності ДПСУ;

становлення в курсантів стійкого інтересу до інформаційно-аналітичної діяльності, методів аналізу та профілювання ризиків.

Насамперед викладачі підвищували внутрішню мотивацію курсантів до навчання та

вивчення методів аналізу ризиків, розглядаючи у бесідах з курсантами питання про значення інформаційно-аналітичної діяльності та знання методів аналізу ризиків. Так, наприклад, на кожному занятті з теми № 1 «Відділ прикордонної служби – основний підрозділ органу охорони кордону» з навчальної дисципліни «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)» курсанти звертали увагу на значення аналізу ризиків для організації ефектної діяльності відділу прикордонної служби, аналітичну роботу начальника відділу прикордонної служби з організації та керівництва оперативно-службовою діяльністю відділу прикордонної служби, обов'язки посадових осіб основних структурних підрозділів відділу щодо профілювання ризиків.

Для забезпечення мотиваційної спрямованості вивчення проблематики ризиків при викладанні дисциплін професійного та практичного циклу та проведенні семінару ми урізноманітнювали види самостійної діяльності курсантів на аудиторних заняттях та під час самостійної роботи, використовували можливості зворотного зв'язку при виконанні ними індивідуальних завдань. Першочергового значення ми надавали професійно спрямованим завданням, які передбачали розвиток у курсантів умінь та навичок самостійного пошуку та розв'язання проблем зі сфери прикордонної безпеки.

Відповідно до другої умови формування у курсантів готовності до застосування методів аналізу ризиків було уведено спеціальний тематичний курс для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків. Для цього було розроблено та проведено спеціальний курс підготовки курсантів до аналізу ризиків – «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» обсягом 100 год. (3,3 кредити). Складовими навчально-матеріального забезпечення спецкурсу були міні-лекції, завдання проблемного та евристичного характеру для обговорення в групі, приклади аналізу та профілювання ризиків, ситуаційне моделювання, індивідуальні й групові презентації.

Програма спеціального навчання передбачала підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Завдання спецкурсу полягало у тому, щоб надати курсантам знання про систему аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України, особливості застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, що дозволить їм підвищити ефективність своєї професійної діяльності. У програмі спецкурсу враховано комплекс педагогічних впливів, організаційно-педагогічних умов щодо формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Зокрема, у тематиці спецкурсу передбачено вивчення основних етапів дослідження ризику в економіці та гуманітарних науках. Особливого значення ми

надавали вивченню усіх видів аналізу ризиків, зокрема періодичного, тематичного та ситуативного, а також особливостей профілювання ризиків та порядку розроблення профілю ризику. Курсанти вивчали особливості та прямок аналітичного процесу з аналізу ризиків, специфіку оцінки загроз, збирання та узагальнення інформації. Велику увагу було приділено тому, як готувати інформаційно-аналітичні (аналітичні) матеріали та документи, проводити аналітичні дослідження, застосовувати інформаційні технології у процесі інформаційно-аналітичної діяльності, проводити статистичне спостереження та готувати статистичне зведення. Курсанти також вчилися визначати чинники, які впливають на систему аналізу ризиків; проводити аналіз ризиків у сфері охорони державного кордону; узагальнювати дані про обстановку, результати оперативно-службової діяльності, здійснювати статистичну звітність за ними та ін.

Відповідно до програми, курсанти вивчали теми «Трактування ризиків у домодерну епоху», «Тлумачення ризиків у Новий час», «Класична і неокласична теорії економічного ризику», «Вивчення проблем ризику у ХХ ст.», «Дослідження ризику у соціології та психології», «Становлення науки про ризик», «Теорії ризику в сучасному світі», «Теорії ризику в сфері державного управління», «Основні концепції ризику», «Аналіз ризиків у митній справі», «Аналіз ризиків і національна безпека».

Особливу увагу ми звертали та проблематику ризиків у ДПСУ. Зокрема, курсанти вивчали теми «Дослідження з аналізу ризиків у ДПСУ», «Європейська система аналізу ризиків», «Навчання аналітиків Frontex», «Система аналізу ризиків у ДПСУ», «Аналіз ризиків за моделлю CIRAM 2.0». Ми звертали увагу також на такі теми, як «Співпраця в сфері аналізу ризиків», «Опис позитивних дій в аналізі ризиків», «Структура аналітичного документа», «Усне представлення аналітичного документа», «Використання результатів кримінального аналізу в аналізі ризиків», «Техніки розвитку креативного мислення», «Профілювання ризиків у ДПСУ». Викладачі ознайомлювали курсантів з особливостями аналізу конкуруючих гіпотез, загальними перцептивними та когнітивними упередженнями, основними категоріями структурованих аналітичних методів, діагностичними методами, методами протилежностей та творчого мислення, специфікою структурованого мозкового штурму, матриці перехресного впливу, премортемного аналізу та структурованої самокритики.

Третя умова передбачала застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння уміньми і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті управлінських рішень щодо організації охорони державного кордону. У цьому випадку було враховано, що специфіка виконання завдань професійної діяльності офіцера-прикордонника – керівника

прикордонного підрозділу – повсякчас пов'язана з аналітичною роботою та творчим підходом до справи. З огляду на це при вивченні окремих тем з навчальних дисциплін «Тактика прикордонної служби (управління службою прикордонного підрозділу)», «Прикордонний контроль (Організація прикордонного контролю)» та проведенні спеціального семінару «Застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності ДПСУ» викладачі широко використовували проблемне обговорення питань щодо застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Під час експериментального навчання викладачі практикували напрацювання Європейського агентства з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів ЄС (Frontex), зокрема використовували методи підготовки аналітиків та спільну інтегровану модель аналізу ризиків CIRAM. 2.0. Так, наприклад, великий потенціал виявив метод сценарного аналізу як один з основних евристичних методів прийняття рішень. Курсанти робили припущення, коли не було можливості з повною впевненістю передбачити події у майбутньому, опрацьовуючи різні «сценарії» розвитку ситуації [3, с. 74–77]. Для кожної альтернативи курсанти розробляли порядок дій, який необхідно застосувати у випадку, якщо реалізується той чи інший варіант розвитку подій. Структурований метод «Що якщо» (SWIFT) дозволяв організувати тренінги з переосмислення ситуації [2, с. 65]. Курсанти вчилися формулювати опис ризику, його причин, наслідків при зменшенні ролі передбачуваних засобів контролю. Вони також могли краще зрозуміти, чи є відповідні засоби контролю придатними та ефективними, а також зробити висновок щодо ефективності засобів контролю ризику.

Таким чином, курсанти вчилися створювати продукти аналізу ризиків, застосовуючи впорядкований оперативний цикл, зокрема через визначення завдань, збирання даних та інформації, оцінку інформації, впорядкування, аналіз, представлення результатів, розповсюдження та оцінку результатів. Вони здійснювали оцінку інформації, що спирається на оцінку достовірності джерела інформації, обумовлює істинність подальшої інтерпретації інформації, впорядковували інформацію, відсіюючи неправдиві, несуттєві дані, здійснювали ґрунтовну інтерпретацію інформації, опрацювання максимально точних висновків та прогнозів, трендів і закономірностей, надавали рекомендації.

Важливе значення мало також використання інтерактивних методів і методів організації спільної діяльності для підвищення рівня ефективності та узгодженості рішень у процесі аналізу ризиків. Зокрема, метод мозкової атаки передбачав обов'язкове залучення учасників у єдиний розумовий процес. Всі пропозиції (вхідні дані) викладач як координатор приймав, при цьому жодну їхню частину група не критикувала.

Пропозиції (вхідні дані) було використано таким чином, щоб дозволити ідеям активувати нестандартне мислення. Під час проведення мозкового штурму ми накладали сувору заборону на критику, заохочували мислення не «за правилами», спочатку перевагу надавали не якості, а кількості [1, с. 288]. Оскільки мозковий штурм відбувався в групі, курсанти мали можливість отримати більш широкий спектр поглядів та ідей, до яких вони не змогли б дійти самостійно. Удосконаленням варіантом методу мозкового штурму було «спільне редагування», коли перед груповим режимом роботи передбачено індивідуальний. Зокрема, кожен курсант писав на аркуші паперу чотири варіанти вирішення проблеми. Потім ці «продукти» індивідуальної творчості ми передавали колом, щоб кожний, ознайомившись із творчістю своїх одногрупників, уніс щось від себе: розвиток ідеї, покращення, уточнення деталей [1, с. 461–462]. Особлива цінність цього методу полягала у тому, що в роботі брали участь менш комунікабельні курсанти, котрі під час звичайного мозкового штурму не могли «перекрикувати» своїх одногрупників.

Велику увагу ми звертали на необхідність дотримання основних принципів ділової полеміки, зокрема принципу рівної безпеки (передбачає, що не можна заподіювати психологічної або іншої шкоди жодному з учасників суперечки), принципу децентричної спрямованості (необхідно вміти аналізувати ситуацію або проблему з погляду свого партнера) й принципу адекватності (відповідності) сприйнятого сказаному (не можна спотворювати змісту сказаного або почутого навмисним або ненавмисним перекручуванням). Курсанти вчилися наводити доводи в полеміці, зокрема застосовувати доказову аргументацію та контраргументацію, а також методи переконування, такі як фундаментальний метод, метод протиріччя, метод поступових висновків, метод порівняння, метод «так... але», метод «бумеранга», метод ігнорування, метод видимої підтримки та ін.

Аналіз результатів експериментальної засвідчив, що після формувального етапу експерименту курсанти ЕГ переважно мають оптимальний (37,25 %) і середній (53,92 %) рівні сформованості готовності до застосування методів аналізу ризиків. Кількість курсантів, що мають низький рівень, становить 8,82 %. У КГ оптимальний і середній рівень сформованості готовності до застосування методів аналізу ризиків мають відповідно 24,49 % і 48,98 % курсантів. У цій групі кількість осіб, що мають низький рівень, порівняно із ЕГ набагато більша і становить 26,53 % (на 17,71 % більше, ніж в ЕГ). Курсанти експериментальної групи навчилися більш чітко визначити нові проблеми, швидше висували гіпотези, проявили здатність до моделювання і гнучкого рішення проблем, а також здібність до оригінального підходу до проблеми, що виявлялося в самостійності рішення.

Висновки. Готовність до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій

діяльності є важливою передумовою ефективного виконання ними завдань оперативно-службової діяльності та загалом належної підготовки до захисту державного кордону. Це професійно важлива особистісна властивість, що забезпечує належний рівень застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності, охоплює усвідомлення майбутніми фахівцями значення і ролі цієї готовності для ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, систему знань, а також умінь і навичок належного застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності. Структурно готовність майбутніх офіцерів-прикордонників застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності містить мотиваційно-особистісний, когнітивно-пізнавальний та операційно-результативний компоненти. Для формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності важливе значення має підвищення мотивації до вивчення проблематики ризиків у сфері прикордонної безпеки та їх аналізу; введення спеціального тематичного курсу для поглибленого вивчення сутності інтегрованої моделі аналізу ризиків; застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння уміннями і навичками аналітичної та творчої діяльності при прийнятті

управлінських рішень щодо організації охорони державного кордону. Дієвість запропонованих педагогічних умов та моделі формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування методів аналізу ризиків підтвердив формувальний експеримент. На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків в оперативно-службовій діяльності.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження специфіки організації самоосвіти курсантів з проблем застосування ризиків та розвиток аналітичних умінь офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Адлер Г. СҚ, или мускулы творческого интеллекта / пер. с англ. С. Потапенко. М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. 496 с.
2. Джонстоун Дж., Яніцкі М., Нароцкі Д. Посібник з кримінального аналізу для кримінальних аналітиків Державної прикордонної служби України. К. : Б. в., 2015. 176 с.
3. Скажинська К., Навроцкі Д. Посібник з аналізу ризиків за моделлю CIRAM 2.0 для аналітиків Державної прикордонної служби України. К. : Б. в., 2015. 134 с.

Raiko S. V.
adjunkt
of Bohdan Kmelnyskyi National academy of the State Border Guard Service
of Ukraine

THE ESSENCE, STRUCTURE AND SPECIFICS OF THE CONTENT OF THE LEGAL COMPETENCE OF BORDER GUARD OFFICERS

Райко Сергій Валерійович
ад'юнкту ад'юнктури,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Summary: The article presents the definition of the essence, substantiation of the structure and characteristics of the content of the legal competence of border guard officers. The results of the analysis of scientific publications, regulatory documents on the issues of professional training of officers of the border guard agency have allowed the author to conclude that the legal competence of border guard officers is a complex personal and professional formation. Its structure consists of cognitive, axiological, motivational and professional-personal components. It is about the value attitude to professional activity in the special purpose law enforcement agency, as well as social and legal, professional and cultural and legal competences, outlined by knowledge, skills, abilities, properties, compliance, readiness, and the like. The depth of knowledge of the norms of law, skills and abilities of their application characterize the professionalism of a border guard officer in general and ensure the performance of the assigned law enforcement function of the State Border Guard Service of Ukraine.

Анотація. У статті представлено визначення сутності, обґрунтовано структуру і охарактеризовано особливості змісту правової компетентності офіцерів-прикордонників. Результати аналізу наукових публікацій, нормативних документів з питань професійної підготовки офіцерів прикордонного відомства дозволили автору визначити правову компетентність офіцерів-прикордонників як складне особистісно-професійне утворення. Що охоплює когнітивний, ціннісний, мотиваційний і професійно-особистісний компоненти. Йдеться про ціннісне ставлення до професійної діяльності в правоохоронному органі спеціального призначення, а також соціально-правові, професійні та культурно-правові компетенції, які

стосуються знань, умінь, здатностей, властивостей, відповідності, готовності тощо. Глибина знань норм права, вміння і навички їх застосовувати характеризують професіоналізм офіцера-прикордонника загалом та забезпечують ефективне виконання Державною прикордонною службою України правоохоронної функції.

Keywords: *legal competence, border guard officers, magistracy, legal knowledge, professional skills, higher military educational institution.*

Ключові слова: *правова компетентність, офіцери-прикордонники, магістратура, юридичні знання, професійні уміння і навички, вищий військовий навчальний заклад.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із важливих завдань професійної підготовки офіцерів-прикордонників у магістратурі є формування і розвиток у них правової компетентності. Це складне особистісно-професійне утворення, що охоплює динамічну комбінацію юридичних професійних знань, умінь і практичних навичок щодо правового супроводу охорони та захисту державного кордону, а також професійно-правових, світоглядних, громадянських властивостей і професійних цінностей. Правова компетентність визначає спроможність офіцера-прикордонника успішно застосовувати нормативно-правові акти з питань охорони державного кордону у професійній діяльності, застосувати міжнародні документи щодо роботи з прикордонними представниками суміжних держав, міжнародними, іноземними організаціями для забезпечення державної безпеки та розвитку прикордонних відносин, а також уміння організовувати адміністративно- та кримінально-процесуальну діяльність відповідно до вимог чинного законодавства України.

Особливе значення розвитку правової компетентності набуває в магістратурі. Саме у цей період професійного становлення є можливість упорядкувати та розширити наявні знання, оновити алгоритми застосування набутих під час професійної діяльності умінь і навички, ознайомитися з новаціями юридичної практики та нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми, та на які опирається автор. Проблема формування і розвитку правової компетентності, вдосконалення правових знань, умінь і навичок була предметом уваги В. Кухаря [1], В. Мірошніченко [2], В. Райка [3], В. Хоми [2], В. Царенка [2], Н. Логінової [4]. Ці вчені у своїх працях розкрили концептуальні, змістові й технологічні аспекти підвищення якості юридичної освіти та правового виховання у Державній прикордонній службі України та інших правоохоронних органах. Про необхідність розвитку правових якостей і компетенцій прикордонників наголошено в наукових публікаціях О. Діденка [5], С. Білявця [6], Д. Іщенко [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин проблеми, що розглядається у статті. Водночас у працях науковців проблему розвитку правової компетентності офіцерів вирішено лише частково як окремих компонентів усієї системи освітнього процесу. Вчені не ставили перед собою завдання

всебічного й ґрунтовного дослідження розвитку правової компетентності офіцерів-прикордонників у магістратурі. Важливе значення на сьогодні має визначення сутності, структури й особливостей змісту правової компетентності офіцерів-прикордонників.

Метою статті є визначення сутності, обґрунтування структури і характеристика особливостей змісту правової компетентності офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати узагальнення наукової періодики, а також наукових досліджень, зокрема праць О. Діденка [8], Дж. Равена [9], С. Сисоєвої [10], В. Ягупова [11] та ін., дозволяють зробити висновок, що у структурі правової компетентності офіцерів-прикордонників доцільно виокремити декілька складових, зокрема когнітивний (знання), ціннісний (цінності, ціннісні орієнтації), мотиваційний (інтереси, мотиви), професійно-особистісний (професійно значимі властивості) та діяльнісно-результативний (навички, уміння, результати діяльності). Обґрунтуємо свою точку зору.

Важливою складовою правової компетентності офіцера-прикордонника за результатами навчання на другому (магістерському) рівні освіти є *когнітивний компонент*, який охоплює знання з історії і теорії держави і права, теорії і практики правових наукових досліджень, знання теоретико-правових засад забезпечення оперативно-розшукової діяльності, правових особливостей забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері, актуальних проблем міжнародного права, знання кримінально-процесуальної діяльності органів охорони державного кордону, знання адміністративно-правових проблем діяльності державної прикордонної служби України, актуальних проблем адміністративно-господарської діяльності органів ДПСУ, теоретико-правових засад інформаційного права, правового статусу персоналу ДПСУ, судової медицини та судової психіатрії, знання основ нормотворчої діяльності, а також міжнародних стандартів правоохоронної діяльності.

Отже, когнітивний компонент правової компетентності охоплює системні знання міжнародних правових актів та національного законодавства з прикордонних питань, забезпечення прав людини, порядку їх застосування для вирішення складних завдань і проблем у сфері безпеки державного кордону.

Що стосується ціннісного (ціннісні орієнтації і професійні цінності) та професійно-особистісного (професійно значимі властивості) компонентів, то слід зазначити, що для успішного виконання завдань професійної діяльності офіцер-прикордонник повинен володіти низкою ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних характеристик, які мають суттєве значення для виконання службових обов'язків. Насамперед йдеться про патріотизм, відданість і вірність Військовій присязі.

Патріотизм В. Сухомлинський зараховував до сфери духовного життя, «що проникає в усе, що пізнає, уміє, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина. Особливо сильно і яскраво, – зазначає визначний педагог, – патріотичні почуття і переконання виражаються в силі духу, у волі людській тоді, коли Батьківщина в небезпеці, в годину найтяжчих випробувань» [12, с. 131]. В. Сухомлинський підкреслював, що те, як людина поведеться на полі бою, насамперед визначається її патріотизмом. До цінностей, які спрямовують, за В. Сухомлинським, поведінку людини на полі бою, належать також національні цінності, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною, державою, віра в духовні сили своєї нації, упевненість у своїй спроможності впливати на її майбутнє, любов до України та рідного краю, повага до національної історії, культури, мови, традицій та одночасно і повага до інтересів, прав, самобутності інших народів.

Про важливість цих категорій зазначено у документах, які регламентують службову діяльність ДПСУ. Зокрема в Освітньо-професійній програмі підготовки магістрів у галузі знань «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» спеціальності «Безпека державного кордону» зазначається, що, організовуючи роботу з персоналом підрозділів органів охорони державного кордону, офіцер повинен формувати у персоналу почуття національної гідності, патріотизму, вірності Військовій присязі, Бойовому Прапорові, традиціям дружби і військового товариства, гордість за свою належність до Державної прикордонної служби України. У Статуті Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького також зазначено, що одним з важливих завдань цього навчального закладу є формування у курсантів громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства.

Окрім цих особистісних характеристик, офіцер-прикордонник повинен також володіти низкою властивостей, необхідних для дій у сучасних військово-політичних умовах. Сучасний офіцер повинен швидко орієнтуватися у будь-якій обстановці, логічно мислити, чітко викладати свої рішення. Він повинен володіти розвинутим тактичним мисленням, знати закони і принципи збройної боротьби, щоб максимально використати бойові можливості підпорядкованих йому сил і

засобів, знаходити і впроваджувати в практику управління передове і сучасне. Офіцер повинен також швидко оцінювати обстановку і творчо застосовувати знання для прийняття рішень. Важливе значення відіграє фактор часу – рішення потрібно приймати швидко, постійно знаходити шляхи для подолання труднощів. Усі ці властивості повною мірою стосуються правової компетентності офіцера-прикордонника. Не менш важливими є також творчі здібності – властивості, що забезпечують пошук нових, більш ефективних шляхів вирішення професійних завдань. На це вказує О. Діденко: «Військова діяльність у всій її складності і різноманітності завжди вимагала від командирів максимуму творчих здібностей» [8, с. 136]. Саме тому тільки офіцер, здатний творчо мислити і творчо застосовувати свої знання, навіть у найскладнішій ситуації знайде оригінальне і нешаблонне рішення, яке забезпечить виконання поставленого завдання.

Важливе значення для ефективної правової діяльності офіцера має також комунікабельність, здатність налагоджувати ефективну комунікацію, ділові контакти з підлеглими, місцевим населенням та керівництвом. Для ефективного налагодження ділової взаємодії офіцер-прикордонник повинен мати такі особистісні якості, як повага до інших, готовність їх зрозуміти та підтримати, доброзичливість, терпимість. Правда, при цьому має бути розумна міра, одночасно і вимогливість, готовність власним прикладом показувати приклад належного виконання професійного обов'язку. Керівник прикордонного підрозділу повинен знати ділові якості та морально-психологічний стан підлеглих, подавати приклад сили духу та належного виконання військового обов'язку.

Отже, збільшення професійних функцій і завдань, зростання ризиків і загроз, розвиток теорії управління підрозділом ускладнили діяльність офіцера-прикордонника. У ній поєднується керівництво, виховання та навчання. Ось чому ціннісно-особистісний компонент правової компетентності охоплює цілий комплекс цінностей, мотивів, професійно значущих якостей, необхідних для виконання службової діяльності з охорони кордону.

Ще однією складовою правової компетентності офіцера-прикордонника є *діяльнісно-результативний компонент*, тобто вміння і навички правового супроводу діяльності прикордонного підрозділу. Результати аналізу документів, що регламентують діяльність органів охорони державного кордону, дозволили виокремити декілька груп умінь – складових діяльнісно-результативного компонента правової компетентності офіцера-прикордонника.

Насамперед слід вказати на вміння, необхідні керівникам органів (підрозділів) охорони державного кордону для запобігання та протидії корупції і злочинності на державному кордоні, правового супроводу управління силами та засобами органів (підрозділів) охорони державного кордону під час ускладнення обстановки на

державному кордоні. Важливе значення мають уміння здійснювати керівництво оперативно-службовою та службово-бойовою діяльністю відділом прикордонної служби (оперативно-бойової прикордонної комендатури) в різних формах оперативно-службових та службово-бойових дій відповідно до вимог нормативно-правових документів; керувати діями органів охорони кордону під час проведення прикордонних операцій, спеціальних заходів; організовувати взаємодію, всебічне забезпечення і управління під час бойових та спеціальних дій для припинення (локалізації) прикордонного збройного конфлікту.

Серед організаційних умінь – складових діяльнісно-результативного компонента правової компетентності офіцера-прикордонника слід вказати на уміння кваліфікувати кримінальні правопорушення, збирати докази та здійснювати доказування у адміністративному і кримінальному судочинстві, оперативно протидіяти злочинності на державному кордоні, організовувати оперативно-службову діяльність під час прикордонних операцій, спеціальних заходів щодо припинення провокацій на державному кордоні; застосовувати законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань організації та запобігання правопорушенням, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України; організовувати кримінально-процесуальну діяльність за компетенцією Державної прикордонної служби України.

Важливе значення для керівників органів (підрозділів) охорони державного кордону мають також інформаційно-аналітичні та дослідницькі уміння, зокрема вміння тлумачити основні положення міжнародного та національного права щодо охорони державного кордону; організовувати збір, обробку даних обстановки, застосовувати методичний апарат інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема методи оцінки інформації, моніторингу обстановки на державному кордоні, її прогнозування та розвитку; застосовувати методики виявлення загроз та викликів безпеці України в прикордонній сфері, використовувати вітчизняний та зарубіжний досвід для гарантування прикордонної безпеки держави; аналізувати і систематизувати інформацію щодо стану і можливостей органів та підрозділів Державної прикордонної служби здійснювати надійну охорону державного кордону в особливий період.

Далі слід вказати на проектувальні уміння, необхідні керівникам органів (підрозділів) охорони державного кордону: вміння застосовувати нормативно-правову базу щодо основних принципів функціонування прикордонного загону, його сил та засобів, форм оперативно-службової діяльності в особливий період та під час спецоперацій; будувати моделі охорони державного кордону на ділянці органів (підрозділів) охорони державного кордону під час ускладнення обстановки та в особливий період.

Насамкінець необхідно підкреслити значення комунікативних умінь керівника прикордонного

підрозділу. Для ефективного виконання завдань професійної діяльності офіцери-прикордонники повинні здійснювати постійну координацію зусиль прикордонних підрозділів і персоналу. Важливим засобом такої координації є різноманітні контакти персоналу ДПСУ, тобто комунікація, а також здатність офіцера навчати підлеглих. З огляду на це комунікативні та педагогічні уміння офіцерів-прикордонників можна вважати важливим чинником успішного виконання ними службових завдань з охорони кордону.

Висновки. Результати узагальнення наукової літератури та врахування особливостей професійної діяльності офіцера-прикордонника дозволяють визначити його правову компетентність як професійно важливу інтегративну властивість, що є результатом професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Вона охоплює ціннісне ставлення до професійної діяльності в правоохоронному органі спеціального призначення, а також соціально-правові, професійні та культурно-правові компетенції, які виявляються у знаннях, вміннях, здатностях, властивостях, відповідності, готовності тощо. Зміст, особливості й структура правової компетентності офіцерів-прикордонників визначаються характером їх діяльності та обсягом завдань, що їх вирішують органи охорони державного кордону. Глибина знань норм права, уміння і навички їх застосовувати характеризують професіоналізм офіцера-прикордонника загалом та забезпечують ефективне виконання покладеної на Державну прикордонну службу України правоохоронної функції. Структурними складовими правової компетентності офіцера-прикордонника є когнітивний, ціннісний, мотиваційний, професійно-особистісний і діяльнісно-результативний компоненти.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є обґрунтування педагогічних умов розвитку правової компетентності, а також визначення діагностичного апарату для оцінювання рівня розвиненості правової компетентності офіцерів-прикордонників у магістратурі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кухар В. В. Кримінально-правові засоби попередження розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2007. 20 с.
2. Царенко В. І., Хома В. О., Мірошніченко В. І. Професійна культура прикордонника: Навчальний посібник. Хмельницький: Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. 55 с.
3. Райко В. В., Грязнов І. О. Удосконалення керівництва формуванням правової культури у курсантів-прикордонників. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2006. № 9. С. 58–

- 62.
4. Логінова Н. М. Формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2011. 20 с.
5. Діденко О. В., Веретільник В. В. Обґрунтування педагогічних умов розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі магістерської підготовки. Науковий журнал «ScienceRise: Pedagogical Education», 2017. № 2(10). С. 46–50.
6. Білявець С. Я. Сучасні вимоги до професійної культури військовослужбовців за контрактом в державній прикордонній службі України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. № 1 (74). С. 30–42.
7. Іщенко Д. В. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 121–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_1
8. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. 407 с.
9. Равен Д. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. Москва: Когито-Центр, 2002. 396 с.
10. Сисосва С. О. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/9864/1/Sysoeva%20S.A.%202015.pdf>
11. Ягупов В. В., Тракалюк О. Л. Модель развития специальной компетентности должностных лиц кадровых органов Вооруженных сил Украины. URL: <http://lib.iitta.gov.ua>
12. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. твори: в 5 т. Київ: Рад. шк, 1976. Т. 1. 654 с.

Стеблюк Світлана Василівна

кандидат педагогічних наук

Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж

З ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІДПРИЄМЦІВ У США ТА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Steblyuk S.V.

Candidate of Pedagogic Sciences

Mukachevo Cooperative Trade and Economic College

Mukachevo, Ukraine

FROM PRACTICE OF TRAINING FUTURE ENTREPRENEURS IN THE USA AND UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS

Анотація: Розкрито особливості підготовки майбутніх фахівців з підприємництва в Україні та США. Проаналізовано Стандарт вищої освіти зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, в якому пріоритетним визначено формування інтегральної, загальних, спеціальних компетентностей. Здійснено аналіз із практики підготовки спеціальності в окремих вищах США і сформульовано сучасні тенденції розвитку професійної освіти в Україні. Закцентовано увагу на пріоритетності бізнес-освіти США.

Summary: Peculiarities of the training of future specialists in entrepreneurship in Ukraine and the USA are revealed. The Standard of Higher Education on specialty 076 Entrepreneurship, trade and exchange activities in which the formation of integrated, general, special competencies is a priority is analyzed. The analysis of the practice of specialty training in some USA institutions has been analyzed and the current trends in the development of vocational education in Ukraine have been formulated. The emphasis is on the priority of the USA business education.

Ключові слова: бізнес-освіта, освітні ступені, Стандарт вищої освіти, професійна компетентність, фахівець з підприємництва.

Key words: business education, educational degrees, Higher education standard, professional competence, specialist in entrepreneurship.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський та світовий простір вимагає від закладів вищої освіти фахівців, здатних до адаптації в ринкових умовах, з креативним мисленням, управлінськими вміннями та сформованими цінностями.

Рада Європи в якості основних, або ключових компетентностей, що визначають ступінь розвитку інформаційного суспільства, виділила наступні:

1. Відповідальність за участь у спільному прийнятті соціально-політичних рішень, у функціонуванні та поліпшенні демократичних інститутів.

2. Розуміння відмінностей, взаємоповага, здатність співіснувати з людьми інших культур, мов, релігій в багатокультурному суспільстві.

3. Володіння усним і письмовим мовленням, яке відіграє важливу роль в суспільній і професійній діяльності.

4. Оволодіння новими технологіями, здатність критичного ставлення до поширеної в каналах ЗМІ інформації і реклами.

5. Здатність вчитися все життя як основа безперервної підготовки в професійному плані, а також в особистому та суспільному житті [4].

За останні десятиліття професійна освіта в Україні набуває нового змісту. Формування фахових компетентностей є першочерговим. З приводу цього А. Клімова зазначає: «Пріоритетне завдання сучасної системи професійної освіти – підготовка висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця, який не лише володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, але й може практично застосувати їх для успішного досягнення поставленої мети. За таких умов якісна професійна освіта має забезпечувати формування сукупності інтегрованих знань, умінь та якостей особистості майбутнього фахівця» [5, с.329].

Виходячи з вищезазначеного, вивчення закордонного досвіду в підготовці майбутніх фахівців і завдань, які стоять перед вітчизняною професійною освітою, проблема підготовки майбутніх підприємців є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади розвитку професійної освіти, зміст термінів «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» в центрі дослідження низки вітчизняних і зарубіжних науковців: Н. Бібік, О. Глузман, М. Головань, І. Зязюн, В. Кремень, О. Локшина, В. Луговий, С. Максименко, Н. Ничкало, О. Овчарук, С. Перрі, Равен Дж., О. Романовський, О. Савченко, Л. Спенсер та С. Спенсер, Л. Хоружа, В. Хутмахер, А. Хуторской та інших. Вченими акцентується увага на таких проблемних питаннях:

– психологічні особливості сучасної особистості, існування людини в організації; її перевиховання і психокорекція (С. Максименко) [8, с.48];

– особливості підприємницької діяльності, які можуть сприяти виникненню «професійного вигорання» (Г. Гнускіна) [2];

– готовність майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності до попередження конфліктів у професійній діяльності (М. Коростелін) [6, с.15];

– професійна компетентність майбутніх фахівців економіки та підприємництва в процесі вивчення економічних дисциплін, що включає систему наукових економічних об'єктивних знань і вмінь фахівця (методи економічного аналізу та статистики, фінансовий менеджмент, бухгалтерський облік і законодавство), здатність адаптувати їх у професійну діяльність

(менеджмент, маркетинг, фінансовий аналіз, аудит, бухгалтерія), ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, інтегровані показники культури (мови, стилі, спілкування, відношення до себе та своєї професійної діяльності, до суміжних галузей знань), а також наявність стійкої готовності до професійного зростання» (Т. Фурман) [15, с. 6.].

Зважаючи на те, що спеціальність 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність передбачає інтегровану підготовку майбутнього фахівця, наявність нових Стандартів вищої освіти, проблема підготовки майбутніх фахівців з означеної спеціальності вимагає подальших досліджень. Підприємництво як економічна діяльність є досить поширеною у США, тому вітчизняна наука потребує вивчення практики підготовки спеціалістів у цій країні й проведення наукових розвідок, урахування ментальності та специфіки українського ринку.

Мета статті. Метою статті є з'ясування специфіки підготовки майбутніх фахівців з підприємництва в Україні та США та формування професійної компетентності в умовах ступеневої освіти.

Виклад матеріалу. Новий Стандарт вищої освіти в Україні спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність передбачає формування інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей [10]. Серед спеціальних сформульовано такі: критичне осмислення теоретичних засад підприємницької, торговельної та біржової діяльності; здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур; здатність здійснювати діяльність у взаємодії суб'єктів ринкових відносин; здатність застосовувати інноваційні підходи в діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур; здатність визначати та оцінювати характеристики товарів і послуг в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності; здатність здійснювати діяльність з дотриманням вимог нормативно-правових документів у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності; здатність визначати і виконувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур; здатність застосовувати основи обліку та оподаткування в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності; здатність до організації зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких, торговельних і біржових структур; здатність до бізнес-планування, оцінювання кон'юнктури ринків і результатів діяльності у сфері підприємництва, торгівлі та біржової практики з урахуванням ризиків.

Формування означених компетентностей здійснюється наскрізно за освітніми ступенями «бакалавр» та «магістр». Термін навчання – за першим (бакалаврським) ступенем 4 р., за магістерським – 1,5 р.

Контент-аналіз практики підготовки майбутніх фахівців закладів вищої освіти США, інформації з мережі Інтернет, досліджень вчених та безпосереднє спілкування з представниками освітнього волонтерського руху дав можливість з'ясувати специфіку ступеневої освіти з означеної спеціальності в окремих вишах.

Дартмутський коледж (Dartmouth College, штат Нью-Гемпшир, США) складається з 29 відділень (департаментів) та пропонує 10 міждисциплінарних програм. До його складу входить також три вищі школи, серед яких Такська школа бізнесу (Tuck School of Business) [3].

Програма з економіки включає 5 складових частин: базові основи; три курси, призначених для ознайомлення студентів з «економічними підходами»; основні методи аналізу даних; курс економічної політики (питання фінансової, монетарної політик держави); факультативи, що дозволяють студентам практично застосувати набуті уміння.

Математична компетентність є базовою у формуванні професійної. Більшість студентів починають основний навчальний план на другому курсі. Ті, хто бажає опанувати його під час першого року навчання, повинні продемонструвати компетентність: тестування з економіки.

Бакалавр економіки зі спеціалізацією «Бізнес» передбачає ознайомлення студентів з основами економічної теорії, особливостями реалізації знань у приватному та державному секторах економіки. Навчальний план бакалаврської програми розробляється відповідно до професійних цілей майбутнього фахівця.

Коледж Сноу (Snow college, штат Юта, США) пропонує дворічні освітні програми підготовки фахівців. По закінченню навчання студенти отримують ступінь Associate Degree та реальну можливість продовжити освіту вже відразу на третьому курсі університету і за два роки (3-4 курси) отримати ступінь бакалавра. Ступенева освіта забезпечується через університети-партнери: Каліфорнійський державний університет, університет Флориди, Техаський університет, університет Айови та багато інших. Серед напрямів підготовки – бізнес і прикладні технології.

Проведений аналіз освітніх програм показав, що мають місце напрями: Бізнес-менеджмент; бізнес-технології; бізнес-адміністрування. Вважаємо, що Програма відкритого лідерства та підприємництва дає можливість індивідуалізувати фахову підготовку майбутнього фахівця, його психологічну налаштованість на досягнення в бізнесі. Це високопрофесійна програма, яка пропонує навчальні середовища, що характеризуються практичним навчанням у малих аудиторіях, сприяє тісній взаємодії студентів з викладачами, роботодавцями. Більша увага акцентується на практичній підготовці (віртуальне середовище), результатом якої є створення підприємства. Це може бути новий продукт, послуга, компанія, підрозділ існуючого бізнесу або навіть некомерційна організація. Зазначимо, що і в

Україні розробляються програми лідерства, організовуються тренінги, круглі столи, набуває нового змісту освіта для дорослих.

Програмою «бакалавр з бізнес-адміністрування» передбачено вивчення дисциплін «Лідерство», «Основи маркетингу», «Управління ресурсами», «Фінансовий менеджмент» та ін. [11].

Стендфордський університет (Stanford University, штат Каліфорнія, США) здійснює підготовку за освітніми ступенями «бакалавр», «магістр» відповідних спеціальностей [12]. Вища школа бізнесу (Stanford Graduate School of Business) пропонує програми, які розроблені для того, щоб підвищити лідерські навички, створити фундамент в управлінській діяльності. Програма MBA – найбільш оптимальний спосіб для зміни кар'єри при наявності базових економічних знань і навичок менеджменту. Створено науково-дослідні та навчальні центри: Центр досліджень підприємництва (Center for Entrepreneurial Studies), Центр соціальних інновацій (Center for Social Innovation), Глобальна організація підприємництва (Global Organization of Business Enterprise), Глобальний форум з управління ланцюгами поставок (Global Supply Chain Management Forum), Лабораторія процесу змін (Process of Change Laboratory). За останні кілька років школа запустила ряд нових навчальних курсів, в числі яких Економіка політичного аналізу (The Economics of Policy Analysis), Економіка вищої освіти (Economics of Higher Education), Політика освіти (The Politics of Education), Електронний бізнес та комерція (Electronic Business and Commerce) та ін. Всього школа пропонує 96 курсів за вибором студента.

Специфікою освітнього процесу є те, що зберігається система навчання за чвертями, а не за семестрами. Серед них осіння, зимова, весняна, літня, що мають різні періоди; найкоротша – літня чверть. Виділяють дисципліни, які становлять базис знань за магістерським курсом: ділова етика; бухгалтерський облік; організаційна поведінка; кількісні методи аналізу господарської діяльності; фінансова справа; маркетинг, економіка; стратегія та ін. Студент навчається за розробленими програмами, які спрямовані на розвиток самостійності, креативності. Майбутні фахівці проектує бізнес-моделі нового продукту або послуги. Серед завдань практичного характеру такі: проаналізувати бізнес-моделі конкурентів і лідерів ринку, створити і представити власну інноваційну бізнес-модель; узагальнити основні економічні показники, які стимулюють бізнес-модель до успіху. Всі вони спрямовані на формування професійної компетентності. Відмітимо, що автономія вишів України дала можливість також урізноманітнити освітній процес, упроваджувати сучасні методи та прийоми навчання, серед яких проектна технологія.

Міжнародний університет Шиллера (Schiller International University, штат Флориди, США) [13], як й інші університети, має ступеневу освіту. Перший ступінь післяшкільного навчання –

дворічний громадський коледж (community college) або професійно-технічна школа (technical school). Студент здобуває фах і ступінь Associate з загального курсу; міжнародного бізнесу; управління готельним господарством і туризм. Дворічне навчання у коледжі продовжується для здобуття освіти в університеті. Термін навчання за ОС «бакалавр» 4 роки, «магістр» – 1-1,5 роки. За освітньою програмою «магістр» мають право навчатися ті студенти, які склали спеціальний тест Graduate Record Examination (GRE). За результатами навчання студент одержує фах з міждисциплінарного дослідження; міжнародного бізнесу; управління готельним господарством і туризм; міжнародні відносини і дипломатія та ін.

Навчальний рік складається з осіннього і весняного семестрів тривалістю 15 тижнів. Новизною у процесі нашої розвідки стало те, що студент, бажаючи пришвидшення виконання програми, може навчатися влітку – 7 тижнів. Програмою ОС «бакалавр» передбачено вивчення 40 курсів за 10 семестрів. Кожен семестр триває 4 місяці і включає 4 курси. Як правило, студенти проходять 2,5 семестри на рік і вивчають 10 курсів з перервою в 1 місяць між ними. Заняття проходять з понеділка по четвер з проміжним іспитом посередині й фінальним екзаменом в кінці місяця. За умови успішного складання іспиту з 2 семестру студенти обирають більше курсів навчання за місяць. Така організація освітнього процесу забезпечує мотивацію до навчання, з'ясування рівня засвоєння ними матеріалу та водночас набуття навичок роботи за обраним фахом у вільні дні, що сприяє формуванню спеціальних компетентностей.

Набуває поширення підготовка магістрів до наукової діяльності. Вони вивчають світовий досвід із проблеми та основи наукових досліджень. Магістр (Master's degree) передбачає більш глибоке вивчення предметів. У магістратурі пишуть наукові роботи, проводять дослідження. Доктор (Doctorate degree/PhD), 5 – 7 років – найвищий ступінь вищої освіти США. Його присуджують після складення іспитів зі спеціальних дисциплін і захисту дисертації [14].

Характерною ознакою підприємницької освіти США є наявність бізнес-шкіл. З'ясовано, що це можуть бути літні стажування, програми за дворічним навчанням. Американські університети в конструкції своїх навчальних програм мають досить сильний академічний ухил, майже половину навчального часу займає метод кейсів (case study) – метод навчання з використанням кейсів. Він з'явився у США, в бізнес-школі Гарвардського університету [1].

Узагальнивши систему освіти США, ми дійшли висновків, що: навчання здійснюється за ступеневу освітою; стартовою підготовкою може стати дворічне навчання з отриманням відповідного ступеня (Associate) і з можливим подальшим навчанням у коледжі терміном 4 роки; коледжі здебільшого здійснюють академічну підготовку, університети – науково-дослідну;

навчальний рік має четвертинний або семестровий характер; спостерігається невелика кількість предметів за спеціальністю (5-8) та окремі, що визначені вузом; наявність гнучких програм, бізнес-освіта є провідною.

Порівнюючи вітчизняну та закордонну підготовку фахівців, слід зазначити, що дисципліни з підприємництва та бізнесу в Україні вивчаються здебільшого в економічних закладах вищої освіти, ліцеях, гімназіях.

Є низка переваг, що існують у практиці роботи вишів Сполучених Штатів, серед яких О. Луценко та Л. Поливана відносять «наявність високих місць у світовому рейтингу, який посідають Університети, коледжі та школи, всебічний процес навчання в світі, необмежений вибір професії та високий попит серед роботодавців; значний вибір Інститутів світового класу і першокласний рівень якості освіти, який пропонують висококваліфікований викладацький склад; величезна кількість наукових можливостей, пропонує студентам; світове визнання Ступеню або сертифікату коледжу або університету, що видається в обраній вами школі, визнається в тій області, де ви плануєте її застосувати; співпраця і з роботодавцями та дослідниками в різних областях науки, навчання та дослідження і промисловості...» [7].

О. Романовський, з поміж-іншого, зацентрував увагу на формах навчання, як: «дистанційне навчання з використанням телекомунікаційних комп'ютерних мереж і системи Інтернет; так звані «віртуальні навчальні заклади»; навчання без відриву від основної роботи: у вечірній час і вихідні дні («part time»), заочне навчання; комбіновані форми навчання, що допускають поєднання навчання з працею, а також дуже популярне, так зване «навчання на робочому місці»; самостійне домашнє навчання протягом усього життя» [9, с.19].

Провівши дослідження підприємницької освіти в зарубіжних країнах, учений сформулював її основні завдання: «розкрити кожній особистості цінності й переваги демократії, вільного підприємництва та ринкової економіки; виховати в людях повагу до свобод, приватної власності та законів; прищепити кожному громадянину відчуття відповідальності за свій власний економічний стан і долю всього суспільства; виховати в кожній особистості амбіційність, високі матеріальні й моральні запити та потреби; розвивати в кожній людині власні економічні навички споживача, сприяти набуттю нею соціальної, громадянської та державної відповідальності, навчити її розуміти ділові операції, а також тому, як функціонувати в якості економічно грамотного громадянина суспільства; навчати особистість критично мислити, самостійно приймати життєво важливі рішення, прищеплювати усвідомлення необхідності бути незалежним у бізнесі й житті; навчати особистість вмінням та навичкам спілкування з людьми, працювати в групі, команді. Підприємницька освіта

має виховувати здатність бути лідером, навчати й прищеплювати інші ділові якості, необхідні в бізнес-середовищі різних культур і народів; надавати особистості необхідних знань про фах та виховувати пов'язані з ним ділові навички, завдяки чому людина зможе зробити правильний вибір фаху і буде в змозі працювати в різних галузях бізнесу...» [Там же, с.29].

Підкреслимо, що Україна, ґрунтуючись на наукові розвідки вітчизняних вчених, досягла значних успіхів у інтеграції в європейський та світовий простір. Сьогодні має місце:

- адаптація до європейських стандартів на національному ґрунті (автономія закладів освіти, академічна свобода, компетентнісний підхід, ступенева освіта, оцінка діяльності закладу вищої освіти, стандарт якості тощо);
- поступова імплементація Закону України «Про вищу освіту»;
- реорганізація закладів вищої освіти згідно ліцензійних умов (на наш погляд, досить складний процес для коледжів);
- створення Стандартів освітньої діяльності, удосконалення формулювань напрямів підготовки та відповідно спеціальностей;
- посилення міжнародної співпраці в освітньому просторі (обмін технологіями навчання, подвійні дипломи, можливість навчання, стажування за кордоном тощо);
- поступова переорієнтація на європейські цінності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, провівши порівняльний аналіз із практики підготовки майбутніх підприємців в Україні й США, ми дійшли висновків, що вітчизняна професійна освіта зазнає реформування. Законодавча база, нові Стандарти вищої освіти націлені на формування конкурентоздатного фахівця, який може адаптуватися до економічних змін. Пріоритетними як для закладів вищої освіти США, так і України, стають сформовані професійні компетентності. Досвід підготовки фахівців з підприємництва закордоном дає можливість констатувати той факт, що в Україні створення бізнес-шкіл є ще недостатнім. Окрім того, у закладах освіти США за будь-якою спеціальністю оволодіння навичками ведення бізнесу є важливими. Знання основ економіки, підприємництва стало пріоритетним.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, виходячи з реалій сьогодення.

Список літератури:

1. Бізнес-освіта в різних регіонах світу. Електронний ресурс. Режим доступу: http://osvita.ua/add-education/pro_mba/7324/.
2. Гнускіна Г. В. Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців [Текст]: автореферат... канд. психол. наук, спец.: 19.00.10 -

організац. психологія; екон. психологія / Г. В. Гнускіна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2016. – 22 с.

3. Dartmouth College Електронний ресурс. Режим доступу: <https://home.dartmouth.edu>

4. Казарьянц К. Э. Качество образования на основе компетентностного подхода / К. Э. Казарьянц // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – № 12, 2010. – С.84-86 (40)

5. Клімова А. М. Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців з товарознавства в системі професійної освіти / А. М. Клімова. Професійна освіта : теоретичні та прикладні аспекти формування компетентності майбутніх фахівців : колективна монографія. Част. 1. / І. І. Доброскок та ін. ; керівник авторського колективу І. І. Доброскок. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2016. С. 327-383.

6. Коростелін М. О. Формування готовності майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності до попередження конфліктів у професійній діяльності : автореф. дис... канд. пед. наук, спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / М. О. Коростелін. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.

7. Луценко О. А. Основні ступені освітньої системи США / О. А. Луценко, Л. А. Поливанова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – Вип. 174. – С. 164-175. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2016_1_74_21

8. Максименко С. Д. Горизонти психологічної науки 21 століття / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія. – 2019. – № 1 (102). – С.44-60.

9. Романовський О. О. (2003) Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах. автореф. ...доктора пед. наук: 13.00.01 / О. О. Романовський. – Київ, 39 с.

10. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.11.2018р. № 1243 Електронний ресурс. Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/627/62794/5bf6bdf6cd541764411767.pdf>

11. Snow College-USU Huntsman School of Business Partnership – Seemoreat: Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.snow.edu/academics/bat/business/Partnership/index.html#sthash.smBXuqdS.dpuf>.

12. Stanford Graduate School of Business. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.gsb.stanford.edu>.

13. Schiller International University. Електронний ресурс. Режим доступу: https://diplomabroad.ru/university/universitet_schiller_international_university_large_florida/

14. Як працює система освіти США. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://studway.com.ua/sistema-osviti-ssha/>.

15. Фурман Т. Ю. Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців економіки та

підприємництва в процесі вивчення економічних дисциплін. автореф. дис.. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Т. Ю. Фурман. – Нац. авіац. ун-т. Київ, 2012. – 21 с.

Tashian A. A.

Senior Lecturer Department of Physical Training Rostov Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation PhD in Law Rostov law Institute of the Russian interior Ministry

Binaliev A. T.

Head of the Department of Physical Training, Rostov Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation Rostov law Institute of the Russian interior Ministry

Khit' Ya. A.

cadet 523 training group of the faculty of higher education programs, Rostov law Institute of the Russian interior Ministry

HARD-HOUSE SKILLS TO PROFESSIONAL-APPLIED PHYSICAL PREPARATION OF STUDENTS: THE REASONS AND CONDITIONS OF THEIR FORMATION

Тащиян Аршиак Андраникович

кандидат юридических наук, старший преподаватель физической подготовки, Ростовский юридический институт МВД России

Биналиев Азалхон Тамалович

начальник кафедры физической подготовки, Ростовский юридический институт МВД России

Хит' Яна Александровна

курсант 523 учебной группы факультета подготовки по программам высшего образования, Ростовский юридический институт МВД России.

СЛОЖНОКООРДИНАЦИОННЫЕ НАВЫКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ: ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ

Summary: the article discusses possible ways to improve the professional and applied physical training of students of educational institutions of the Ministry of internal Affairs of Russia, analyzes the position of both scientists and practitioners, visible to them the causes and conditions aimed at the formation of complex coordination skills, put forward provisions on the procedure for the physical training of cadets and students of educational institutions of the Ministry of internal Affairs of the Russian Federation, taking into account the development of complex coordination skills of professional and applied physical training.

Аннотация: в рамках статьи рассмотрены возможные пути совершенствования профессионально-прикладной физической подготовки учащихся образовательных учреждений МВД России, проанализированы позиции, как ученых, так и практических сотрудников, видимые для них причины и условия, направленные на формирование сложнокоординационных навыков, выдвинуты положения о порядке осуществления физической подготовки курсантов и слушателей образовательных организаций системы Министерства внутренних дел Российской Федерации с учетом развития сложнокоординационных навыков профессионально-прикладной физической подготовки.

Keywords: *physical skills, means, obstacle course, fighting techniques of struggle, professional and applied training.*

Ключевые слова: *физические навыки, средства, полоса препятствий, боевые приемы борьбы, профессионально-прикладная подготовка.*

Постановка проблемы: Вопросы, касающиеся безопасности общества и государства, были, есть и будут оставаться приоритетными для государственного развития. Большое влияние на национальную безопасность оказывает сложившаяся картина преступности в Российской Федерации.

Только за период с января по май 2019 года зарегистрировано 835777 преступления. В рейтинге регионов за май 2019 года Ростовская область находится на 5 месте, в ней за данный

период зарегистрировано 24713 преступлений, прирост составил 6,8 %. Анализ показал существующую динамику совершения в Ростовской области тяжких преступлений (22,3 %), преступлений средней тяжести (6,0 %), а также преступлений небольшой степени тяжести (3,3 %) [1].

На основе растущего уровня преступности увеличивается и ответственность, и важность правоохранительных органов, что неизменно ведет

к увеличению их физической и психологической нагрузки.

Анализ последних исследований и публикаций: А.Г. Галимова в своей диссертационной работе, посвященной "Повышению уровня физической подготовленности курсантов вузов МВД России средствами кроссфит" (защищенной в 2017 году), рассмотрела влияние физической тренировки по круговой системе, выделила положительные и отрицательные аспекты применения такой тренировки для будущих сотрудников ОВД, предложила перспективные пути использования данной методики [2]; В.М. Бычков в диссертационной работе "Методика обучения курсантов образовательных организаций МВД России приемам обезоруживания" (принятой к защите в 2018 году) раскрыл практику профессионально-прикладной физической подготовки сотрудников полиции и проанализировал современные подходы к совершенствованию физической подготовки в образовательных организациях МВД России [3]; А.С. Джапаркулов в статье "Содержание технико-тактической подготовки курсантов в образовательных организациях МВД России" акцентировал внимание на подготовке курсантов посредством моделирования их поведения в различных конфликтных ситуациях [4]; А.Х. Афов в своей статье "Значимость физической подготовки в профессиональной деятельности слушателей, обучающихся в вузах МВД России", проанализировал роль физической подготовки в общей подготовке курсантов и слушателей к деятельности в правоохранительных органах [5]; В.А. Хажиров в статье "Организация и совершенствование навыков физической подготовки слушателей, обучающихся в вузах МВД России" провел исследование о путях модернизации системы физической подготовки в целях развития наиболее значимых для сотрудников навыков [6]; В.Л. Дементьев и Д.А. Платонов в статье "Физическая культура и спорт в профессиональной подготовке сотрудников органов внутренних дел" определяют местоположение физической подготовки в общей подготовке сотрудников правоохранительных органов, выделяют нормативно-правовую базу, закрепляющую такое положение учебной дисциплины в общем образовательном процессе [7]; А.Х. Броев в статье, посвященной "Совершенствованию навыков самостоятельной физической подготовки слушателей образовательных организаций МВД России", определяет и обосновывает важность самостоятельной физической подготовки для успешного выполнения слушателями оперативных, служебных и боевых задач профессиональной деятельности [8]; С.А. Фомин, А.Р. Шевченко в своей статье "Модернизация процесса физической подготовки курсантов вузов МВД России" рассматривают возможные пути модернизации и совершенствования процесса по физической

подготовке в образовательных организациях МВД России [9].

Нерешенные ранее части общей проблемы:

На сотрудников органов правопорядка возлагаются обязанности по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности не только в повседневной служебной деятельности, но и в чрезвычайных условиях, которые непосредственно сопряжены с рисками, что обуславливает актуальность поиска путей наиболее эффективной физической подготовки обучающихся в организациях МВД России к действиям в реальных ситуациях.

Профессиональная физическая подготовка способствует формированию необходимых для успешной службы навыков и умений, тем самым показывая необходимость данного компонента подготовки.

Анализ научных исследований ведущих ученых показал, что от сотрудников полиции ожидается достижение положительных результатов в предварительном поиске, преследовании и силовом задержании правонарушителей, которым свойственно оказывать не только активное неповиновение, но и активное сопротивление [10].

В тоже время конкретных и емких исследований в области развития координационных навыков будущих сотрудников правопорядка не так много.

Цель статьи: выделение причин и условий формирования сложнокоординационных навыков профессионально-прикладной физической подготовки курсантов.

Основная часть: В образовательных организациях МВД России придерживаются традиционных методов физической подготовки в области формирования координационных навыков (челночный бег 10х10, 4х20, выполнение акробатических упражнений и т.д.).

В реальной же ситуации происходит так, что преступник всеми способами стремится уйти от преследования, все чаще создавая экстремальную ситуацию для сотрудников.

От сотрудника в таких ситуациях требуется не только физическая подготовка, но и психологическая готовность, возможность оперативно концентрировать все функциональные резервы организма.

Страшно представить, к чему может привести промедление и плохая координация в данных случаях.

Интересными, на наш взгляд, видятся исследования, проведенные А.Н. Кулиничевым посредством анкетирования профессорско-преподавательского состава кафедр физической подготовки вузов МВД России, инспекторов профессиональной подготовки практических подразделений ОВД, руководителей практических органов и специалистов подразделений УМВД России.

По данным исследования им были получены следующие результаты:

1. По уровню значимости физических качеств, которые необходимы для успешного преодоления препятствий и эффективного применения боевых приемов борьбы при преследовании и последующем задержании преступников первое место было отдано силе (33,6 %), второе - быстроте (22,4 %), далее координации (21 %), выносливости (17 %) и гибкости (лишь 6 %).

2. В ходе анализа специальной литературы и проведенного анкетирования, были выделены основные группы координационных способностей, которые были оценены респондентами следующим образом: 40,2 % признали наиболее значимым способности, направленные на определение соизмеримости и регулированию временных, пространственных и динамических параметров движений, 36,8 % - способности, направленные на поддержание статического и динамического равновесия, 23 % - способности, направленные на выполнение двигательных действий без излишней мышечной напряженности.

3. На вопрос о тех группах мышц, на которые приходится наибольшая нагрузка при преследовании и задержании преступников, респонденты дали следующие ответы: 39,4 % отдали предпочтение мышцам сгибателей-разгибателей рук, 35,6 % - мышцам сгибателей-разгибателей ног и 25 % - мышцам сгибателей-разгибателей туловища [11, С. 42-43].

Из этих результатов следует, что необходима тренировка курсантов МВД России в рамках преодоления как естественных, так и искусственных препятствий, быстрого и точного выполнения приемов борьбы и порядка действий при задержании. Наиболее оптимальная отработка сложнокоординационных навыков путем проведения занятий на специализированных полосах препятствий.

Почему стоит уделить внимание именно данному комплексу упражнений? Потому что он направлен на развитие таких физических качеств, как:

- быстрота;
- ловкость;
- сила;
- выносливость.

Быстрота выражается в возможности человеком выполнять положенные действия в возможно короткий срок. Развитие скоростных навыков возможно по таким направлениям, как:

- осуществление занятий путем прохождения некоторых элементов полосы препятствий, где требуется наибольшая скорость прохождения;
- проведение занятий при полном прохождении полосы препятствий совместно с контрольными упражнениями.

Совместно с выбором способа необходимо и соблюдение таких условий, как:

- выполнение заданных упражнений с максимально возможной скоростью;

- техника выполнения упражнений должна быть доведена до автоматизма, чтобы обучающийся не тратил время на обдумывание порядка действий;

- оптимальным считается длина дистанции, не превышающая 30-59 метров и включать не больше 3 препятствий;

- установление преподавателем состязательного процесса, как между курсантами так и путем улучшения уже имеющихся результатов;

- грамотное сочетание активных действий с отдыхом, чтобы избежать переутомления.

Ловкостью же считается возможность человека к соединению качеств по быстрому овладению навыками, в том числе и связанными со сложнокоординационными движениями, с оперативной возможностью принятия решения и выполнения действий при неожиданно возникшей ситуации [12, С. 51]. Тренировка такого качества при помощи полосы препятствий осуществляется посредством:

- развития сложнокоординационных навыков;

- выработка умений переключения с одного действия на другой при изменении обстановки.

Сила и выносливость также развивается при занятиях на специальной полосе, путем учета физических возможностей, времени подготовки и требуемых результатов.

Способствующими в развитии навыков при преодолении полосы выступают:

- возможность выбора комплекса упражнений и задействовании определенной группы элементов полосы;

- возможность изменения высоты препятствий и последовательности выполнения на них упражнений;

- возможность изменения количества этапов полосы.

Выводы и перспективы дальнейшего развития: Проведенное исследование привело к выводу о важности развития физических навыков сотрудников полиции, особого внимания среди которых занимает координация, а значит, и координационные способности.

Для достижения наибольших результатов при осуществлении физической подготовки в МВД России следует:

- акцентировать больше внимания на физические качества человека, которые имеют приоритетное значение при преследовании и задержании преступника;

- определить важность развития таких мышечных групп человека, которые являются основополагающими при преследовании и задержании преступников;

- выделить средства и методы, которые будут способствовать формированию сложнокоординационных навыков.

Опрашиваемые подтвердили, что при выполнении задержания правонарушителей ведущими являются мышцы сгибатели-разгибатели

рук, а комплексное использование специализированной polo препятствий и её отдельных элементов на занятиях по совершенствованию применения боевых приемов борьбы способствует эффективному формированию сложнокоординационных профессионально-прикладных навыков.

Список литературы:

1. Портал правовой статистики Генеральной прокуратуры Российской Федерации. URL: <http://crimestat.ru> (дата обращения: 02.06.2019).
2. Галимова Алена Геннадьевна. Повышение уровня физической подготовленности курсантов вузов мвд России средствами кроссфит: диссертация ... кандидата Педагогических наук: 13.00.04 / Галимова Алена Геннадьевна; [Место защиты: ФГБОУ ВО Бурятский государственный университет], 2017.- 184 с.
3. Бычков Вадим Михайлович. Методика обучения курсантов образовательных организаций МВД России приемам обезоруживания: диссертация ... кандидата Педагогических наук: 13.00.04 / Бычков Вадим Михайлович; [Место защиты: ФГКОУ ВО «Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации имени В.Я. Кикотя»], 2018
4. Джапаркулов А.С. Содержание технико-тактической подготовки курсантов в образовательных организациях МВД России // Вестник экономической безопасности. 2018. № 2. С. 256 - 259.
5. Афов А.Х. Значимость физической подготовки в профессиональной деятельности слушателей, обучающихся в вузах МВД России // Образование. Наука. Научные кадры. 2019. № 1. С. 123 - 125.
6. Хажироков В.А. Организация и совершенствование навыков физической подготовки слушателей, обучающихся в вузах МВД России // Образование. Наука. Научные кадры. 2019. № 1. С. 203 - 205.
7. Дементьев В.Л., Платонов Д.А. Физическая культура и спорт в профессиональной подготовке сотрудников органов внутренних дел // Вестник экономической безопасности. 2019. № 2. С. 331 - 334.
8. Броев А.Х. Совершенствование навыков самостоятельной физической подготовки слушателей образовательных организаций МВД России // Образование. Наука. Научные кадры. 2019. № 2. С. 176 - 178.
9. Фомин С.А., Шевченко А.Р. Модернизация процесса физической подготовки курсантов вузов МВД России // Эпоха науки. 2019. № 18. С. 152 - 155.
9. Дружинин А.В. Совершенствование координационных способностей курсантов вузов МВД России в процессе профессионально-прикладной физической подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. М.: РГБ. 2003. 51 с. (Из фондов Российской Государственной библиотеки).
10. Кулиничев А.Н. Анализ причин и условий, способствующих формированию сложноординационных навыков профессионально-прикладной физической подготовки курсантов вузов МВД России // Проблемы правоохранительной деятельности. 2015. № 4. С. 72-74.
11. Катаргин С.В. Развитие физических качеств полицейских в процессе обучения преодолению полосы препятствий // Научно-методический электронный журнал "Концепт". 2014. Т. 20. С. 3676-3680. URL: <http://e-koncept.ru/2014/55000/htm>. (дата обращения: 02.06.2019).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Pominov A.V.

*candidate of pedagogical Sciences,
legal psychologist, supervisor Research institute of forensic
psychology and linguistics "Expertise"*

Stratu Y.A.

*a clinical psychologist,
Director Research institute of forensic
psychology and linguistics "Expertise"*

DIFFICULTY PRODUCTION OF A COMPREHENSIVE PSYCHO-LINGUISTIC FORENSIC EXAMINATION IN CRIMINAL CASES OF AN EXTREMIST NATURE

Поминов Андрей Викторович

*кандидат педагогических наук,
юридический психолог, научный руководитель АНО
Научно-исследовательская судебно-экспертная лаборатория
психологии и лингвистики «Экспертиза»*

Страту Юлия Андреевна

*практический психолог,
директор АНО Научно-исследовательская судебно-экспертная лаборатория
психологии и лингвистики «Экспертиза»*

ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА КОМПЛЕКСНОЙ ПСИХОЛОГО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Abstract: The practice of criminal cases under articles connected with extremism and extremist activities has shown the need for definition appeal, distinguishing between the concepts of propaganda and incitement. The question arises about the formation of a unified conceptual framework, adaptation of existing forensic tools and technologies. The authors conducted research in the field of motivation and stimulation of human activity through texts, video messages, as a key analysis object of psychological, linguistic attribute appeal. The resolution of this issue will allow the generalization of approaches and the exchange of modern technologies in the detection and prevention of extremism. The article explores the characteristics and requirements for the preparation of questions for the experts on complex psycho-linguistic expertise taking into account the realities of activity of the expert.

Аннотация: Практика производства уголовных дел по статьям, связанным с экстремизмом и экстремистской деятельностью показывает необходимость в определении понятия «призыв», его различения с понятиями «пропаганда» и «подстрекательство». Встает вопрос о формировании единого понятийного аппарата, адаптации существующих экспертных инструментов и технологий. Авторами проводится исследования в области мотивации и стимулирования человеческой активности посредством текстов, видеообращений, как ключевого условия рассмотрения объектов экспертизы на предмет содержания в нем психологических, лингвистических признаков. Разрешение данного вопроса позволит осуществить обобщение подходов и обмен современными технологиями в практике выявления и профилактики экстремизма. В статье выделяются признаки и требования к составлению вопросов для экспертов комплексной психолого-лингвистической экспертизы с учетом реалии деятельности судебного эксперта.

Key words: *extremism, extremist behavior, extremist activity, appeal, incitement, comprehensive psycho-linguistic forensic expertise, judicial complex psychological-linguistic expertise.*

Ключевые слова: *экстремизм, экстремистское поведение, экстремистская деятельность, призыв, подстрекательство, судебная комплексная психолого-лингвистическая экспертиза*

25 июля 2002 г. Федеральный закон № 114-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности» вводит ответственность за публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности. Введение данного закона обусловило изменение в Уголовной Кодексе. Ранее данная статья предусматривала уголовную ответственность за «публичные призывы к насильственному изменению конституционного строя Российской Федерации»

[6]. В результате законодатель расширил сферу ответственности. Логика данной законодательной инициативы лежит в более широком понимании содержания понятия «экстремистская деятельность», так как насильственное изменение конституционного строя и призывы к нему выступают одной из составных частей экстремизма, что отражено в Федеральном законе от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности». Так законодатель

расширяет понятие экстремизма (экстремистской деятельности) и, выделяя объективную сторону данного преступления, включает в него тринадцать признаков, пять из которых возможно отнести к понятию призыв:

1) «публичное оправдание терроризма и иная террористическая деятельность;

2) возбуждение социальной, расовой, национальной или религиозной розни;

3) пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности человека по признаку его социальной, расовой, национальной, религиозной или языковой принадлежности или отношения к религии;

4) пропаганда и публичное демонстрирование нацистской атрибутики или символики либо атрибутики или символики, сходных с нацистской атрибутикой или символикой до степени смешения, либо публичное демонстрирование атрибутики или символики экстремистских организаций;

5) публичные призывы к осуществлению указанных деяний либо массовое распространение заведомо экстремистских материалов, а равно их изготовление или хранение в целях массового распространения ...» [3].

1. Чем обусловлено введение данного закона?

При разработке и внесении изменения в ФЗ-114 законодатель основывался на достижение трех целей: 1) защита прав и свобод человека и гражданина; 2) защита основ конституционного строя; 3) обеспечение целостности и безопасности Российской Федерации. Учитывая, что защита прав и свобод граждан (статья 2, Главы 1 Конституции РФ) и целостность и безопасность Российской Федерации (статьи 4 и 5 Главы 1 Конституции РФ) является составной частью основ конституционного строя, приходим к выводу, что целью закона является только защита основ конституционного строя. Защита основ конституционного строя, безусловно, относится к вопросам безопасности существующих форм управления государством и общественными отношениями. Таким образом, мы можем, при определенном допущении констатировать, что закон защищает сложившиеся механизмы государственных и общественных отношений.

2. Противоречия в действиях судебного эксперта

При анализе материалов уголовных дел по статьям экстремистской направленности, содержащие в вещественных доказательствах признаки призывов мы приходим к выводу, что производство судебной комплексной психолого-лингвистической и иных, сопряженных с ними экспертиз сталкивается с большим количеством вопросов и научных противоречий, нежели с объективным исследованием, основанным на научно выверенных репрезентативных, валидных, устойчивых результатах.

Как оценить мотивы идеологической или политической ненависти (вражды)? Что является

объективной, а что – субъективной оценкой? А какую роль в оценке преступности идеологии играют её структура, ценностные направленности, культурный и исторический контекст? Как влияет сознание воспринимающего на итог восприятие? – Эти и многие другие вопросы оставляют широкий простор для дискуссий.

Так, структура сознания и механизмы поведения по-прежнему не являются константой в научной среде. Соответственно, и получить однозначное заключение о способах и процессах воздействия на сознание проблематично.

Не имеет научного разрешения и дискуссия о механизме воздействия нейрорлингвистического программирования на психику человека.

Возможно ли, в рамках описанной ситуации, выдвигать индикаторные и диагностические инструменты, которые смогут дать судебному эксперту однозначный ответ? Может ли восприятие текста моделировать поведение в точности текстового посыла? Какова степень критичности восприятия, заложенная в самом воспринимаемом тексте? Ответ «нет».

В комментариях к Федеральному закону от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности» определено, что «Призывы - это такая форма воздействия на сознание, волю и поведение людей, когда путем непосредственного обращения к ним формируются побуждения к определенному действию» [5]. Нельзя согласиться с данной трактовкой, так как имеющимися в психологической науке средствами крайне проблематично определить является ли тот или иной текст формой воздействия на сознание, и тем более на поведение, так как психические реакции носят опосредованный характер. Например, при возникновении психологического аффекта мы можем в ходе комплексной психолого-психиатрической экспертизы отследить следы возникшего аффекта, но не можем однозначно определить источник аффекта. С помощью имеющихся в психологической и лингвистической науках средствах, можно определить структурные единицы, которые относятся к призывам, и которые могут побудить определенного или неопределенного субъекта, активизировать и направить его волю и поведение на совершение экстремистских действий. Практика показывает [7], что чаще всего призывы носят общий характер, они не обращены персонально к кому-либо и исследователи считают, что именно «этим они отличаются от подстрекательства к конкретному преступлению либо деятельности организатора, например, по объединению толпы к осуществлению массовых беспорядков» [5].

3. Что служит доказательством события правонарушения

Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2011 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» рассматривает объектом преступления политическую систему Российской

Федерации, функционирование конституционных органов власти, ее законных представителей. Пленум подчеркивает, что доказанными должны быть мотивы «политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы» [4].

Мотив раскрывается через действие. Пленум обозначил содержание криминальных действий и их характер: «Под действиями, направленными на возбуждение ненависти либо вражды, следует понимать, в частности, высказывания, обосновывающие и (или) утверждающие необходимость геноцида, массовых репрессий, депортаций, совершения иных противоправных действий, в том числе применения насилия, в отношении представителей какой-либо нации, расы, приверженцев той или иной религии и других групп лиц. Критика политических организаций, идеологических и религиозных объединений, политических, идеологических или религиозных убеждений, национальных или религиозных обычаев сама по себе не должна рассматриваться как действие, направленное на возбуждение ненависти или вражды» [4].

4. Что закон рассматривает как действие, могущее быть преступлением

Для правильного применения положений данной статьи, а также ст. ст. 282 - 282.2 УК РФ, а также в целях обеспечения единства судебной практики по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности было сформулировано Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2011 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности». Объектом данного преступления выступают политическая система Российской Федерации, нормальное функционирование конституционных органов власти, ее законных представителей. Пленум подчеркивает, что доказыванию, подлежат мотивы «политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы» [4]. Человеческие мотивы проявляются в действиях. Пленум обозначил содержание криминальных действий и их характер: «Под действиями, направленными на возбуждение ненависти либо вражды, следует понимать, в частности, высказывания, обосновывающие и (или) утверждающие необходимость геноцида, массовых репрессий, депортаций, совершения иных противоправных действий, в том числе применения насилия, в отношении представителей какой-либо нации, расы, приверженцев той или иной религии и других групп лиц. Критика политических организаций, идеологических и религиозных объединений, политических, идеологических или религиозных убеждений, национальных или религиозных обычаев сама по себе не должна

рассматриваться как действие, направленное на возбуждение ненависти или вражды» [4].

Таким образом, Пленум определяет в качестве действия речевую деятельность (высказывания) субъекта, осуществляемую в процессе неопределенной коммуникации.

Речевая деятельность, осуществляемая в процессе неопределенной коммуникации, рассматривается как действие. Почему коммуникация неопределенная?

Такая коммуникация должна быть публичной. Что не может быть выражено в обычной коммуникации, где реципиент выступает единицей коммуникации (общается). Публичность может быть осуществлена через электронные способы информирования, когда реципиент не осуществляет коммуникативный процесс.

Один из признаков определенной коммуникации – личная неприязнь. Поэтому для неопределенной коммуникации существует критерий отсутствия личной неприязни. Сравните: «Цукерман – еврей и подлец, его нужно убить» и «Все евреи – подлецы, их нужно убить». – Объективно нельзя относиться отрицательно ко всем представителям одного народа. Следовательно, второй тезис уже ближе к понятию «неопределенная коммуникация».

Отметим, что требований к результативности речевой деятельности не существует: «Преступление считается оконченным с момента публичного провозглашения (распространения) хотя бы одного обращения независимо от того, удалось побудить других граждан к осуществлению экстремистской деятельности или нет» (п. 4. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2011).

Обратите внимание, на эту тонкую и важную деталь: независимо от воздействия, призыв считается призывом, если публично озвучен. – И не имеет значения, сработал он как призыв или нет. Почему это важно? Иногда эксперты, в рамках анализа представленных им материалов, проводят «психологические замеры» - эксперименты, с целью оценить наличие или отсутствие воздействия на целевую или не целевую аудиторию. Что может рассматриваться как действие, входящие в противоречие с буквой закона. Не имеет смысла проводить данные замеры, а достаточно определить, что данный лингвистический конструкт является призывом.

5. Особенности призывов

В ч. 2 ст. 280 УК РФ определена различная форма призывов: устная, письменная, с использованием технических средств (громкоговорителей, микрофонов и т.п.) В своей работе мы опираемся на две формы призывов: из устной или из письменной речи. Однако описать объект исследования только этими двумя категориями, порой не представляется возможным. Так, к примеру, средствами призыва могут быть музыка или событийный видеоряд. Которые могут и усиливать основной текст, и быть самостоятельным каналом воздействия.

Наиболее часто информационный посыл-призыв распространяется через средства массовой информации и социальные сети интернет. Низкая критичность или высокая доверчивость являются основой для безбарьерного восприятия информации реципиентом. Законодательные акты приписывают повышенную ответственность за формирование публичных призывов с помощью СМИ.

Требует дополнительного исследования явления, которые образовались в судебно-экспертной среде – скрытые призывы. Это крайне важное с точки зрения доказательства, так в значительной степени расширяют подсудность действий.

6. Осознанность действия и целевая направленность исследуемого действия

Законодатель делает упор на целевой характер, нацеленность действий и осознанность. В п. 8 сказано, что «Не является преступлением, предусмотренным статьей 282 УК РФ, высказывание суждений и умозаключений, использующих факты межнациональных, межконфессиональных или иных социальных отношений в научных или политических дискуссиях и текстах и не преследующих цели возбудить ненависть либо вражду, а равно унижить достоинство человека либо группы лиц по признакам пола, расы, национальности, языка, происхождения, отношения к религии, принадлежности к какой-либо социальной группе»

Если цель действия заключается в побуждении гражданина либо граждан к совершению экстремистской деятельности – эта цель созвучна с преступным деянием. В п. 23 Постановления Пленума говорится, что «В необходимых случаях для определения целевой направленности информационных материалов может быть назначено производство лингвистической экспертизы. К производству экспертизы могут привлекаться, помимо лингвистов, и специалисты соответствующей области знаний (психологи, историки, религиоведы, антропологи, философы, политологи и др.)»

7. На что способен судебный эксперт

Какую же задачу способен, в таком случае, решить эксперт? Эксперт способен выявить, есть ли в материалах исследования психо- либо лингво-средства, позволяющие интерпретировать объект исследования как призыв? В чём состоит направленность призыва? Кто и почему является целевой аудиторией данного призыва? Для решения каких задач и целей создан материал исследования (призыв)? Имеют ли материалы исследования характер осознанности и целенаправленности?

8. Неопределенность экспертных задач как социальное явление в судебной экспертизе

Таким образом, мы имеем ситуацию, когда неопределенность экспертных задач (что подлежит экспертизе – мотив поведения, вызванный призывом; текст как призыв; степень, уровень, характер воздействия и т.п.), неясность

определения понятия призыв (прямой призыв) и его аналогов (скрытый); неопределенность объективных средств определения направленности призыва (смысловая размытость и спекулятивность понятия экстремизм), рождает неопределенность продуктов судебно-экспертной деятельности.

Список литературы

1. Кокорин А.А. Идеология: хрестоматийные заметки. М., 2007. 305 с.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) (отв. ред. В.И. Радченко, науч. ред. А.С. Михлин, В.А. Казакова). М., «Проспект», 2008. С. 130.
3. О противодействии экстремистской деятельности Федеральный закон № 114-ФЗ от 25 июля 2002 г. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_173588 (дата обращения: 02.08.2019).
4. Постановление Пленума Верховного Суда РФ №11 от 28.06.2011 года «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности» [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_115712/ (дата обращения: 12.07.2019).
5. Смушкин А.Б. Комментарий к Федеральному закону от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ "О противодействии экстремистской деятельности" – Подготовлен для системы «Гарант», 2012.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации: текст с изм. и доп. на 15 июля 2013 г. – М.: Эксмо, 2013. – 224 с.
7. Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по защите чести, достоинства и деловой репутации / Под ред. проф. М.В.Горбаневского – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Галерея, 2002, – 336 с.

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland.

The journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>